

633.933

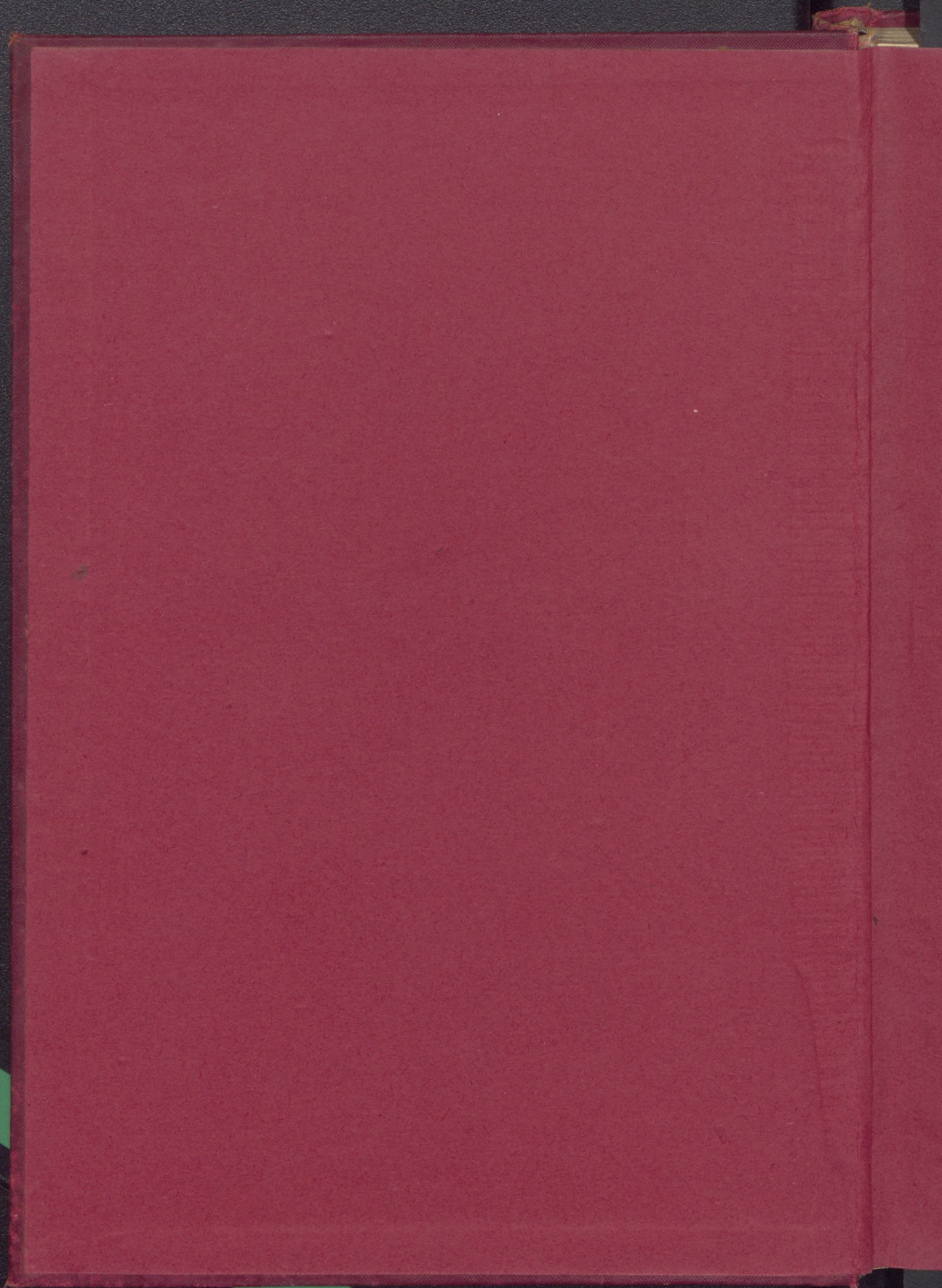
MODERN UTAZÓK FELFEDEZŐK KÖNYVTÁRA

SVEN HEDIN DEKINGTŐL MOSZKVAIG

LAMPEL R. KÖNYVKERESKEDÉSE
(WODIANER F. ÉS FIAI) RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

P

F I

HEDIN SVEN
PEKINGTŐL MOSZKVAIG

FORDÍTOTTA DR. BALASSA JÓZSEF

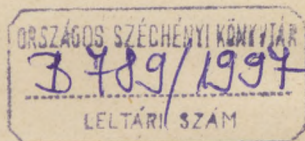

FRANKLIN-TÁRSULAT KIADÁSA, BUDAPEST

611.933

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

ELŐSZÓ.

Eredeti tervem az volt, hogy összefüggően s időrendben írjam meg földkörüli utamat, melyet a múlt évben tettem meg. De mivel hazaérkezésem után úgy éreztem, hogy az Oroszországról szóló leírás, amint a viszonyokat 1923 decemberében láttam, könnyen elavulhat, elhatároztam, hogy először Oroszországról fogok szólni, azután kerül sor Amerikára és Kínára.

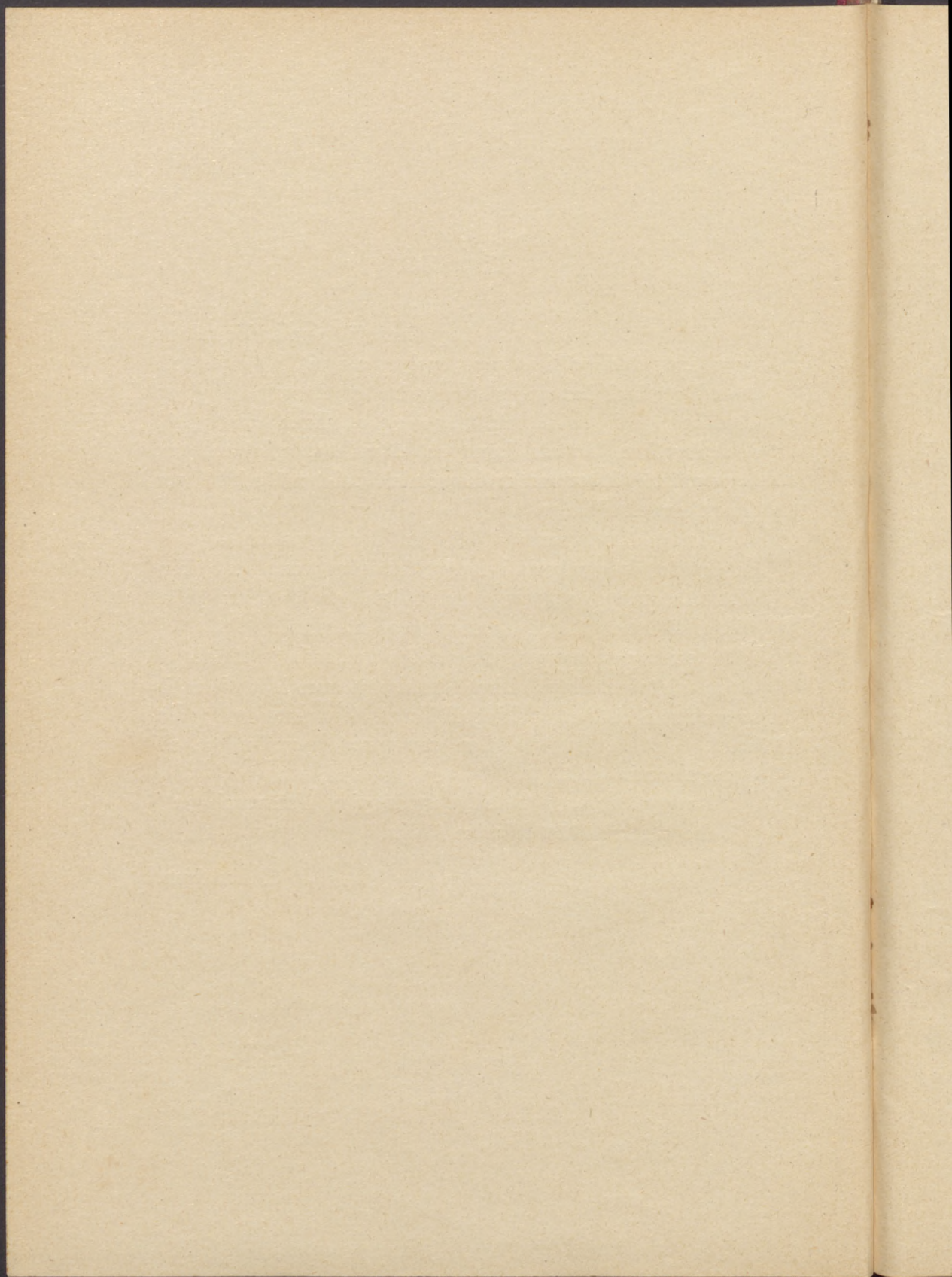
Ez a könyv nem ad feleletet a bolsevizmus elveire, elméletére és gyakorlati megvalósítására vonatkozó kérdésekre. Csak egy gyors utazásról számol be Mongólián, Szibérián és az európai Oroszországon keresztül.

Nem foglalkozom olyan kérdésekkel, melyek személyes tapasztalataimon kívül esnek. Csakis azt írom le, amit saját szememmel láttam. «Pekingtől Moszkváig» nem akar egyéb lenni, mint napló, amelyben egy utazó napról-napra elmondja, amit átélt.

Az egyetlen, amit kérek, hogy higgyenek szavamban.
Stockholm, 1924 március 13-án.

Hedin Sven.

MONGÓLIA HERCEGE.

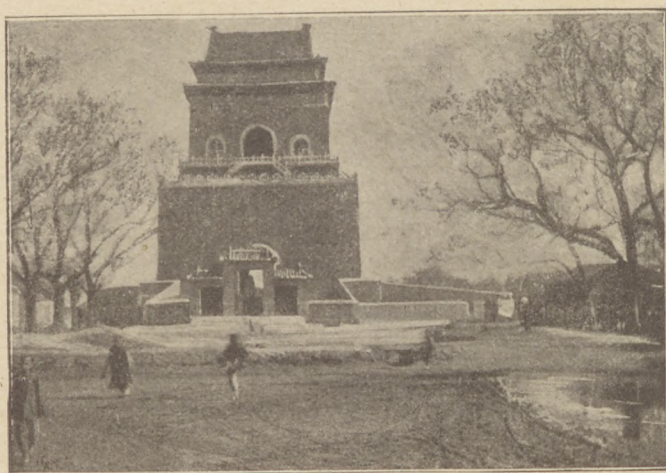
Az utas, aki lehető leggyorsabban akar Kínából a transzsibériai vasúthoz jutni, Pekingben felül a vonatra, s ez Tien-cinen, Mukdenen, Karbinon és Mandzsurián keresztül hat nap alatt elviszi Csitába. Az útnak ez a része sokkal fáradtságosabb, mint az út Csitától Moszkváig. Nincsenek első osztályú kocsik. A nagyobb városokban át kell szállni s a pénznemeket is folyton cserélni kell, a mexikói dollárt yenre, aranyrubelre, szovjetrubelre, cservonecre és a váltásnál mindig becsapják az embert, ha nem néz a körműkre. Mukdenben, Mandzsuria fővárosában, ahol most Csang-Co-Ling tábornok uralkodik, mint önálló fejedelem, a siető utasnak le kell mondania arról, hogy meglátogassa a halhatatlan mandzsu császárok sírjait. Karbinban éri el a Vladivosztokból jövő vonatot, Mandzsuriánál lépi át Szibéria határát s Csitában éri el végre a Távols-Keleti Köztársaság (*Dalnij Vasztok Republik*) fővárosát.

Tizenöt évvel ezelőtt már jártam ezen a vasúton s nem vágyódtam arra, hogy viszontlássam sívár vidékét. Már Amerikában hallottam, hogy most már automobilon is lehet utazni Mongólián keresztül, de azt is hozzátette az illető, hogy az út veszéllyel jár s nem lehetetlen, hogy mongol vagy kínai rablóbanda támadja meg az embert. Az azonban világos volt előttem, hogy egy percig sem habozok, melyik utat válasszam. Ha később alkalmam lesz a bolsevik köztársaságokon keresztül utazni, nem árt, ha bevezetésül a Mongol pusztaságon és a Gobi sivatag végtelen síkságain edzem idegeimet. S ami a banditákat illeti, annyiszor hal-

* Rövid idő múlva a köztársasági kormány székhelyét Csitából Kabarovszkba, az Amur mellett, fogja áthelyezni.

lottam már róluk, anélkül, hogy valaha találkoztam volna velük; s ha néha találkoztunk, az ismeretség nem volt kellemetlen, úgyhogy létezésüket már nem is tartottam igaznak. Végig mentem Ázsiának azon a hatalmas területén, mely Kínát Szibériától elválasztja, anélkül, hogy a kóbor rablócsapatok tanyájának akárcsak a füstjét is láttam volna. Ha csak magukkal az ázsiaiakkal lenne az embernek dolga, nem volna nagy dolog a föld legnagyobb kontinensének belsejében utazni. A nehézségeket, amelyekkel az

A nagy harang tornya Pekingben.

ember találkozik, a bennszülött népek gyámjai, a gyenge nemzetek védői és a civilizáció zászlóvivői okozzák.

Pekingben hallottam, hogy Kalganban több kereskedő és társaság versenyzett egymással, hogy az utasokat onnan Urgába és vissza szállítsa. Ha egyedül utazott az ember, 400—500 mexikói dollárt kellett fizetnie, de ha többen mentek, a költség jelentékenyen kevesebb lett.

Én elhatároztam, hogy akármibe kerül, egyedül fogok utazni, hogy magam választhassam meg az utat s ott álljak meg, ahol tetszik. De Pekingben felkeresett F. A. Larson Kalganból, aki régi jó barátom még 1897 február és március havából. Mikor először találkoztunk, misszionárius volt. Most

már sok év óta a kereskedői pályára lépett. Többek között mongol lovakat adott el Kínának, s eljött Pekingbe, hogy az őszi lóversenyek alkalmából megnézze, mi van velük. Midőn hallotta tervemet, felkiáltott:

— Hát akkor gyere velem! November 15-én utazom Kalganból Urgába a saját autómon s nem kell többet fizetned, mint a benzin, olaj és az elhasznált anyag reád eső részét, legfeljebb száz dollárt.

— Rendben van! Tizenharmadikán este Kalganban leszek.

A követségek utcája Pekingben.

A tizenhármasszám mindig szerencsés volt életemben, ez valószínűleg csak véletlenség, mert hisz tulajdonkép más dátumok sem voltak szerencsétlenek. S ha barátaim, Ewerlöf és Bondes, még mindig nyugtalankodtak miattam, ez nem babona volt, hanem csak irántam érzett jóságuk és gondosságuk.

Korán reggel ragyogó időben haladtam végig az egész tatárvároson s az északnyugati városkapun (*Si-csi-men*), amelyet, épúgy mint Peking többi falát, a pompás és hatalmas toronyépületek egyike díszíti, amelyek leginkább hozzájárulnak ahhoz, hogy Kína fővárosa ilyen elragadó képet nyújt. Reggel félkilenckor indult a vonat Kalganba. Nem vittem magammal nagy poggyászt, hogy szükség esetén

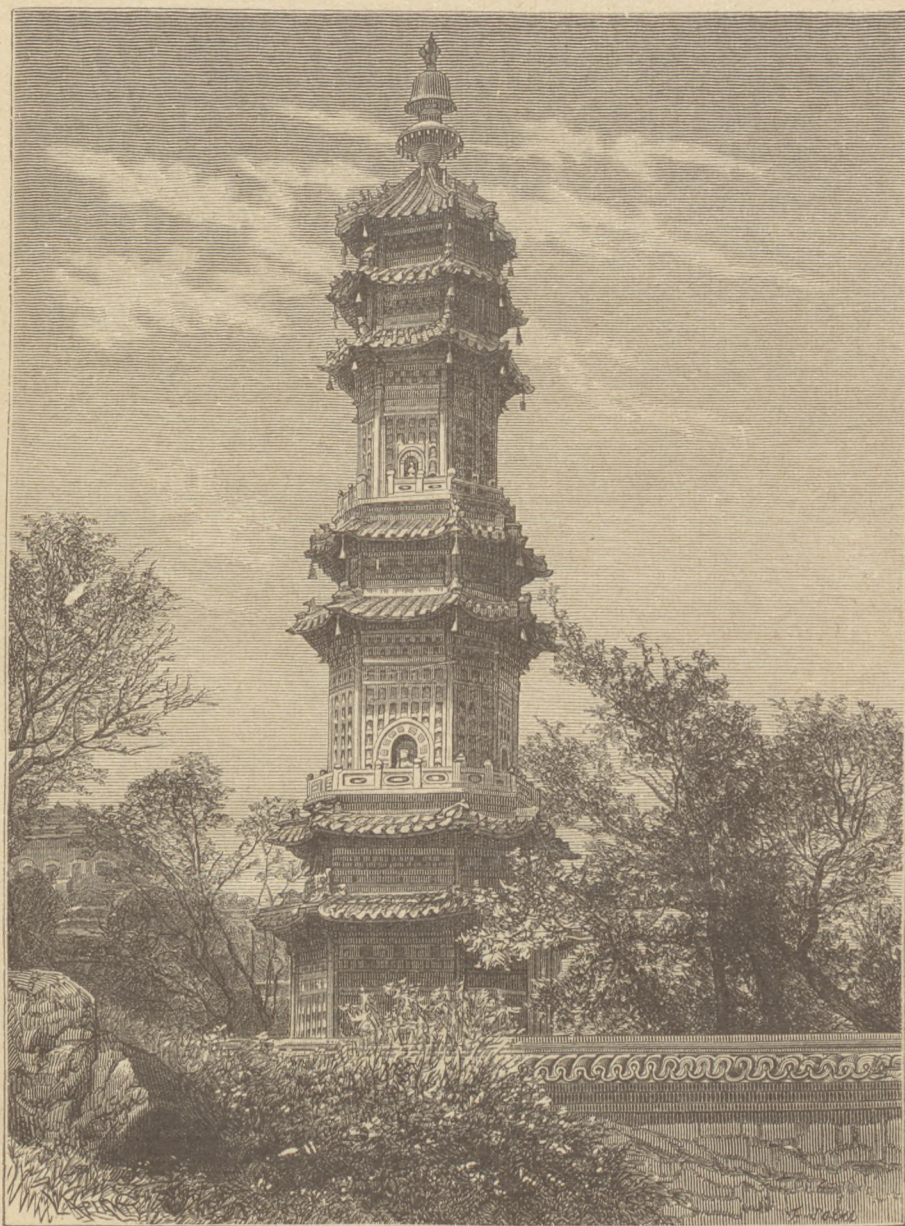
magam vihessem. Mert egyrészt előny, ha az automobilon kevés poggyásszal utazik az ember, másrészt a tengeri utat biztosabbnak tartottam az amerikai és kínai útról szóló naplóim és egyéb értékes dolgaim számára, tehát mind-ezeket haza küldtem Sanghaiból egy svéd hajón.

A peking-kalgani vasút kínai mérnökök munkája minden európai segítség nélkül. A feladat nem volt könnyű. A Nanku hegység mellett, nem messze a Ming császárok sírjaitól, kezdődik a szűk és kanyargó völgy, mely felvisz Mongólia felföldjére. Egy sor híd íveli át a hegyes vízvezeték s a vonat minduntalan alagutakon halad át, az egyik a nagy fal alatt. Hét ízben emelkedik az út 800 méter fölé. A vidék egyike Kína legfestőibb tájainak. A hegyoldal néha meredeken emelkedik a magasba, ahol a nagy fal kígyózik és dekoratív kötömegei követik a hegygerinceket és szakadékokat s eltűnnek a messzeségben. Itt-ott kisebb falak látszanak, amelyek az igazi védőművek támaszai voltak, s ma tornyok és várak romjai mutatják a helyet, ahol hajdan a barbárok ellen harcoltak. Feltűnnek a messze elterülő falvak fehér vagy szürke házai merész fekete tetőikkel, amelyek most is, mint évezredekkel ezelőtt, a nagy országutakra néznek, ahol a tevekaravánok haladnak lefelé Mongóliából a síkságra.

Csing-lung-csiao a neve annak az állomásnak, ahol a turisták elhagyják a vonatot, hogy a nagy falhoz jussanak. Az én szakaszomban csak kínaiak utaztak, hazai viseletükben. De most három új utas lépett be európai öltözetben. Ugyanígy öltözve jött be néhány japán mérnök. A kínaiak ebben a tekintetben konzervatívabbak, mint a japánok s tulajdonképp csakis a kikötővárosokban utánozzák a fehér faj szokásait. De kétségtelen, hogy a reakció egyszer be fog állni, amikor mind a kínaiak, mind a japánok visszatérnek a régihez, az igazihoz.

Szántóföldek és kertek közt húzódik az út Kangcsuangig. A völgy nagyon széles és messze vannak a hegyek. Midőn Sacsenghez értünk, az ég kék boltozatát tornyosuló felhők borították el, melyek sötét színeket vetettek a hegygerincekre. Hszin-paoannál a völgy ismét kopár, üres, barnás-

A kilenc sárkány tornya Pekingben.

szürke hegyek között húzódik s itt jégborította mezőknek is jut hely. A völgy kanyargó vizei csak a part mellett vannak befagyva. Két órákor elértük Hsziahua Juan falut s egy órával később Hszuanhuahsien városkát, ahol előbbi utazásaim alkalmával kétszer megháltam. A pályaudvaron a ládák egész falai állanak, hemzseg a nép s tele van katonákkal. Hszuanhuafu, így is nevezik ezt a helyet, jobban tetszett azelőtt, amikor még nem volt vasútja. Salingcuban, ez az utolsó állomás Kalgan előtt, a pályaudvar zsúfolva van gabonás zsákokkal, melyek az északnyugat felől környező gabonaföldekről jöve haladnak a tengerpart felé.

Már borul. Az északnyugati távoli hegygerinceken ragyog a fehér hó — ez nem nagyon biztató egy autótút számára. De ilyen kora télen nem igen van hó Mongóliában s remélem, hogy az ég kegyes lesz irántam.

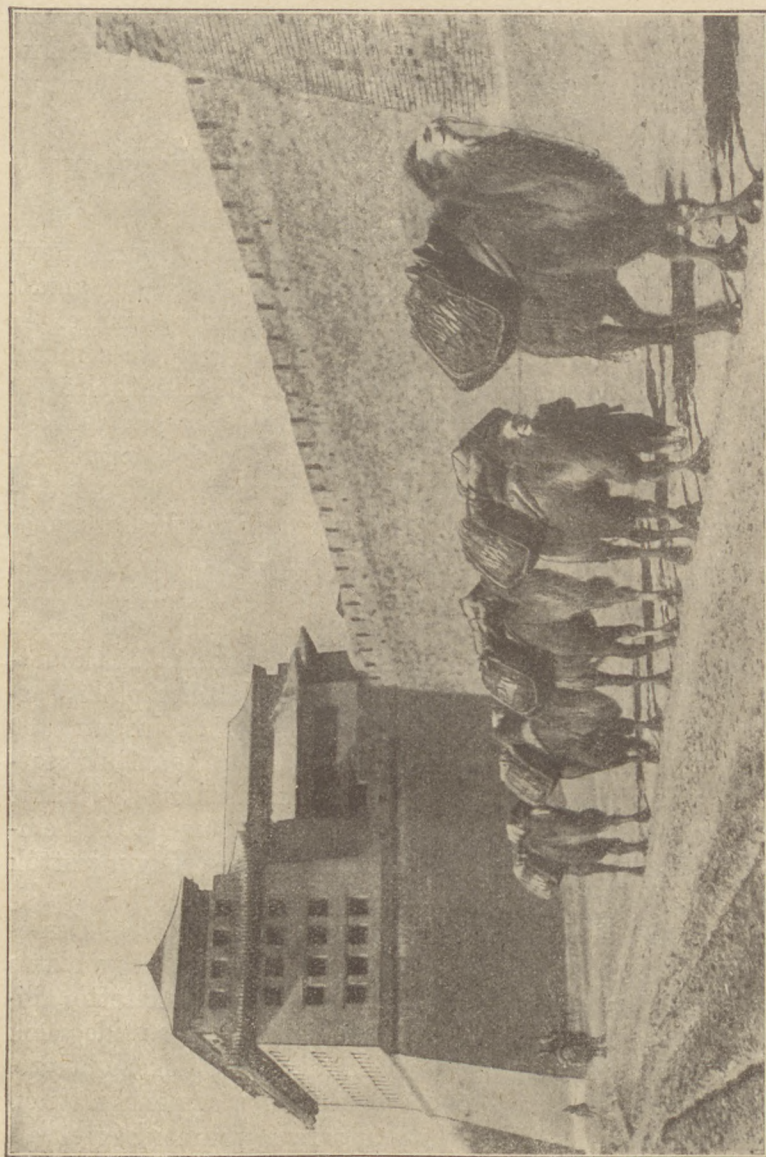
A vonat 3:10-kor megáll. Egy erős hang szólítja nevemet s Larson karján utat török magamnak a kínaiak és mongolok tömegén keresztül. Nem messze van az ő új háza, — az előbbi, ahol 1897-ben laktam, a régi városban van. Az új Kalgan az állomás körüli síkságon épült fel s itt élnek azok, akik Mongólia küszöbén keresik megélhetésüket. Azon a napon, amíg Kalganban voltam, sokkal találkoztam ezek közül, részint az amerikai konzul asztalánál, részint azon az előadáson, amelynek tartásától nem menekülhettem.

Larson háza mellett van a Durrants Standard Oil rakodóhelye s ott emelkedik egy óriás olajtartó, ahova a drága folyadékot közvetlenül a tartálykocsikból szivattyúzzák át. Durrants udvarában ezrivel állnak az ezüstcsillogású bádogdobozok tele benzinnel s készen, hogy Mongóliába szállítsák. Épp most vártak erre a célra 2000 tevét.

Este hűvös szellő fúj s ezüstfehér hold ragyogott le a kékesfekete égről. Egy autó érkezett Urgából kilenc napi út után. Elég nagy havon kellett átvergődniök. A felvilágosítás, amit adtak, nem volt nagyon bátorító.

November 14-ét az előkészületekkel töltöttük el. Vettem egy borjúbőrbundát (10 dollár), egy kínai bőrsapkát lehajtható fülvédővel (3½ dollár), egy pár kitűnő, bélelt filccsizmát (13 dollár), csaknem olyan hosszú, mint a láb-

Karaván Peking falain kívül.

szár s egy hálózszakot borjúbőrbundából (13 dollár) s Larsontól kaptam egy kabátkát puha tibeti kecskebőrből. De ha néhány héttel később jövök bele a szibériai télbe, semmi sem lett volna elég, hogy melegen tartsa a testet egy nyitott automobilban.

Mielőtt útnak indulunk, el akarom mondani, miféle ember Larson.

Svédországban, Västmanlandban született 1870 április 2-án. Huszonhárom éves korában a Christian Alliance nevű amerikai missziótársulat szolgálatába lépett s életét annak szentelte, hogy a mongolokat keresztény hitre térítse. Az első éveket a mongol nyelv tanulásának szentelte s mikor már úgy beszélt mongolul, mint egy bennszülött, átköltözött Kalganba s megnyitotta az új amerikai misszióállomást. Itt élt, midőn 1897-ben meglátogattam. Ekkor állott házassága előtt egy fiatal amerikai nővel, aki most, 1923 novemberében, Californiában lakik öt nagyreményű ifjú Larsonnal együtt.

Az 1900-iki év elején Larson belépett egy Mongóliába készülõ expedícióba, melyet egy Campbell nevű angol szerelt fel. Ezt azonban elhalasztották a boxerlázadás következtében. Ez a teljesen jogos idegengyűlölettel táplált mozgalom egész Kalganig éreztette hatását. Májusban 500 boxer szállotta meg a várost, s számukat a hozzájuk csatlakozó csöcselék folyton növelte. Az amerikai misszió házát legalább is 2000 ember ostromolta s Larson őrsege 1000 ember. Elfoglalták a házakat, kifosztották és felgyújtották őket s az elfogott európaiakat legyilkolták.

Larson ekkor úgy viselkedett, mint talpig férfi. Összegyűjtötte a fehéreket, svédeket és amerikaiakat egy biztos helyre s a boxerokét jóval felülhaladó helyismerettel készítette elő a tervet, hogyan meneküljenek az idegenek éjjel, titkon Kalganból és környékéről egy gyülekező helyre, messze a nagy falon túl. A terv sikerült s a menekülők ép bőrrel szabadultak. Maga Larson arra a vakmerőségre vállalkozott, hogy fényes nappal hagyja el a várost annak a szekérnek a rúdján ülve, amelyen feleségét és gyermekét elvitte. Így hajtott vidáman Kalganon keresztül, elkerülte

a figyelmet s övéivel együtt minden kaland nélkül elérte a gyülekező helyet. Innen erős, viharezett mongolokat küldött levéllel tevéken és lovakon Észak-Kína különböző helyeire, ahol keresztény idegenek laknak s felszólította őket, hogy jöjjenek oda. Négy svéd misszionárius engedelmeskedett is a felhívásnak s mongol védelmezőkkel keresztül lovagoltak a boxerok hatalmában levő területen. Ez a csapat is szerencsésen odaérkezett.

Mikor mindnyájan együtt voltak, Larson nekiindult 22 svédjével és amerikaijával a 36 napig tartó útnak Urgába, ahova a karaván 1900 július 1-én ért el. Innen a misszionáriusok hazájukba írtak, segítséget kérve, hogy haza mehessenek.

Larson kilépett a Christian Alliance szolgálatából s e helyett a balti származású báró Grot szolgálatába lépett mint tolmács. A báró egy aranybányát kezdett kiaknázni az Iro folyó mellett Kjakhtától délre. Azonkívül Grot vezetése alatt egy Verkhne-Udinszktól Pekingig vezető vasút tervezésében vett részt. Ebben a munkában is nagy hasznukra volt Larson tapasztalata, azonban a terv később teljesen abbamaradt s egy darab sint sem raktak le Verkhne-Udinszktól Peking felé. Larson ekkor családjával Amerikába, onnan Svédországba utazott s 1901 nyarán visszatért Urgába s egy időre ismét báró Grot szolgálatába állott.

1901 őszén állást kapott az angol bibliatársulatsnál, melynek feladata a szentírást az egész világon terjeszteni. Larson a mongolokat vállalta s éveken át utazott mindenfelé e hatalmas ország határai között. Nem az egész bibliát osztogatta, hanem kis füzeteket az Új-Testamentum egyes részeivel. Nem adta ezeket ajándékba az illetőknek, hanem cserébe sajtért, vajért, bőrért vagy más efféléért. Mert ha ingyen adják a füzetet, a mongol mindjárt gyanakszik, de ha megvételre kínálják, nagy becsben tartja. Sokan elolvasták a kis füzeteket s azután eldobták. A hatás még nagyon csekély volt. A «jó hír» (evangélium) csak mint gyenge szellő haladt végig a pusztákon.

Mikor 1913-ban az első mongol forradalom kitört, Larson még a bibliatársulat szolgálatában volt. A lázadás

célja az volt, hogy a mandzsu kormányzót elkergezzék Urgából s Mongóliát felszabadítsák Kína hatalma alól. A kormányzót elfogták, de figyelemmel és tisztelettel bántak vele, poggyászával és kíséretével együtt kocsikon elküldték Kjakthába, onnan Verkhne-Udinszkba, azután vasúton Pekingbe. Kétszázötven emberből álló őrségét mongol kíséret mellett Kalganig küldték s minden egyes ember kapott egy tevét. Ugyanígy bántak a kormányzó istálló-jával is, csak a fegyvereket és municiót foglalták le.

Természetes, hogy a kínai kormány Pekingben nem nyugodhatott bele az ilyen bánásmódba egyik vazallusával szemben. Mindjárt 1914-ben csapatokat küldöttek Urga ellen, de ezek csak az első táviróállomásig, Pangcsangig jutottak; itt harcba keveredtek egy számra nézve sokkal csekélyebb mongol haderővel s hanyatt-homlok rohantak vissza Kalganba.

1915 tavaszán megismételték a kísérletet; 400 kínaiból álló csapat ment északra Pangcsangig s Larson volt útmutatójuk. Odaérkezve, hallották a kínaiak, hogy 70 mongol lovas van a közelben elrejtve. Ekkor az egész csapat megfordult és sietve visszavonult délfelé. Ezen az úton Larson nem tartott velük. Még két hétig Pangcsangban maradt s azután elkíserte a távirótisztet és családját Tabulig, ő pedig tovább ment Kalganig. Egy hónap múlva Johansson misszionárussal együtt Gusin-szume kolostorba ment, ahol a kínaiak ellen harcoló mongol tábornok főhadiszállása volt. Odaérkezése nagyon kalandos eset volt. Mikor a két svéd az előőrs előtt elhaladt, körülvették őket lovas mongolok s a kolostor előtti térre vezették. Itt körülbelül 15 mongol, felemelt pisztolyokkal kört alkotott körülöttük. Larson nem vesztette el nyugalma. Nevetett és rájuk kiáltott: «Ha két embert le akartok löni, nincs szükség tizenöt pisztolyra, nem is szólva a veszélyről, amelyben ti vagytok, mert hisz egymást találhatjátok el, ha körben álltok. Különben sem akarunk mást, csak hogy néhány szót szóljunk a tábornokkal.» Két altiszt bement s egy óra múlva visszajött a hírrel, hogy a tábornok fogadja a két idegent.

Kezdetben nagyon tartózkodó volt a tábornok, de lassanként megpuhult. Ekkor Larson bátrabban beszélt s megkérdezte, vajjon nem látja-e be a tábornok, hogy ez a háború a mongolok és kínaiak között ostoba és szükségtelen s egyik félnek sincs haszna abból, hogy embertársaikat agyonlövik. A tábornok igazat adott Larsonnak s megígérte, hogy megfogadja tanácsát s mielőbb béketárgyalásokat kezd Kínával. A mongol tisztnek meg volt a maga oka, hogy szívesen fogadja Larson indítványát, mert nem igen bízhatott a saját népében. Estére kelve megkérte a két svédet, hogy maradjanak ott éjszakára s mind a hárman egy szobában aludtak használatra kész revolverekkel.

Másnap reggel Larson Johanssonnal együtt útnak indult Tabulba s öt pompás lovat kapott jutalmul jó tanácsáért. A tábornok ugyanoda elküldötte néhány emberét, hogy a kínai kiküldöttekkel a békekötésről tanácskozzanak. Ez utóbbiak beleegyeztek, hogy a tábornoknak 50,000 dollárt fizessenek kártérítésül. A mongol hadvezér Larson társaságában személyesen menjen Pekingbe az összeget felvenni. Kétszáz mongol lovas szolgált kíséretül. Midőn ezek belovagoltak Kalganba, még nem sok idő mult el azóta, hogy a kínai lakosság körében véres zavargás tört ki, úgyhogy alig tudták elképzelni, hogy békés szándékkal vannak. A dolog mégis nyugodtan és békésen mult el, miután Larson megmagyarázta az események összefüggését. A tábornok megkapta pénzét, serege szétoszlott s Kjakhtában összeült a konferencia, amelyen mongol, kínai és orosz megbízottak elintézték a függő kérdéseket.

Tehát ugyanaz a férfi, aki tizennégy évvel azelőtt annyi európai és amerikai ember életét mentette meg, most véget vetett egy kis háborúnak két nép között. De neve valószínűleg sohasem került a bizottság elé, melynek feladata, hogy évenként svéd pénzben adja ki a Nobel békedíjat. Ennek bizonyosan az az oka, hogy a svéd névre nézve oly dicső és az emberiség szolgálatában oly hasznos működését Svédországban és Norvégiában alig ismerik. De Észak-Kínában és Kelet-Szibéria déli részében nagyra becsülik s az egész erdős Mongóliában nagyon kevés nomád

van, aki nem úgy néz fel rá, mint egy koronázatlan fejedelemre.

A kínaiak a világnak talán legkülönösebb népe. Mi avval büszkélkedünk, hogy a mi kultúránk sokkal magasabbrendű, mint az övéjük. Csakhogy ez az állítás nincs bebizonyítva. De az bizonyos, s szemünk előtt bizonyosodik be napról-napra, hogy hála a mi gyűlölettől és bosszúvágytól elvakult államférfiainknak, alig leszünk képesek megmenteni a nyugati kultúrát a megsemmisüléstől. De egy tekintetben mögötte állanak a kínaiak a nyugati népeknek. Tehetségük dacára hiányzik belőlük minden harcias képesség. Ők, hogy úgy mondjuk, büszkék ahhoz, hogy harcoljanak. S nem tekintik szégyennek, ha meneküléssel vonják ki magukat a harcból.

A mongol-kínai háború alatt volt vagy ötven apró harc, mely mind kivétel nélkül a kínai csapatok vereségével végződött. Egyszer 300 mongol lovas lekaszabolt, 4000 kínait s a megmaradtakat megfutamította. A közellevő dombokról lőttek a támadók ellenségeikre, akik nyugodtan pihentek táborukban. A mongolok nem voltak láthatók, de golyóik ritkán tévesztették el a célt, míg a kínaiak csak találmra lőttek. Mire ezek felkerekedtek, hogy megtámadják a békebontókat, amazok már eltűntek, hogy más dombok mögül újra kezdjék a tüzelést. Miután ez a manőver többször ismétlődött, a kínaiak legokosabbnak látták, megkezdeni a visszavonulást. A mongolok nyomon követték a visszavonulókat s egyenként lőtték le őket.

Egy más alkalommal több ezer kínai táborozott egy kolostor körül. Néhány száz mongol körülfogta a helyet s tűz alá vette őket. Elfogták az élelmiszert, a municiót s a táborba küldött postát s a kolostorba küldött vagy onnan jövő követeket. S amikor a kínaiak végre felkerekedtek, újra megkezdődött a gyilkos tűz.

Az ilyen balesetek talán inkább a vezetők, mint a katonák hibái. Mert különben nem kellett volna néhány száz kínainak egy alkalommal vereséget szenvedni ötven mongoltól. Egy völgyoldalon táboroztak s este észrevették, hogy mongolok vannak a körüllevő magaslatokon. Egész

éjjel működtek a gépfegyverek és ágyúk s lövöldöztek a nélkül, hogy a célt látták volna. Reggelre kifáradtak s aludni tértek. S midőn a mongolok, ezt a pillanatot várva megtámadták őket, már nem volt municiójuk s utolsó emberig levágták a fáradt kínaiakat.

Évezredek óta a legnagyobb respektussal vannak a kínaiak északi szomszédaik, a sivatag félvad lovas népe iránt. Védelmül ellenük hajdanában magas falat építettek s nem felejtik el, hogy a mongoloknak több ízben, pl. 1260-tól 1360-ig sikerült egész Kínát hatalmuk alá hajtani. Ez a félelem jogos volt abban az időben, mikor a mongolok még hatalmas és nagy nép voltak, de ma egészen felesleges, mikor ezek a nomádok három milliányi kis néppé olvadtak össze, míg a kínaiak száma több mint négyszáz millió. S mégis egész kis félreértések okot adhatnak pánikra. Egyszer egy kínai tábornok szemleúton volt a belső vagyis kínai Mongóliában. Két pompás öszvértől húzott kocsin utazott s 60 katona kísérte. Egy völgyhöz értek, amelynek közelében lakodalmat ültek azon a napon s az ilyen ünnep mindig vad lovaglással és lovas tréfákkal megy végbe. Szilaj csikókon vágatott arrafelé egy kis csoport s találkozott a tábornok csapatával. A kíséret megfordult és elfutott. A kocsis oly gyorsan fordult meg, hogy a kocsi felfordult s ő maga futásnak eredt, ahogy csak tudott. A tábornok egyedül maradt a szerencsétlenül járt kocsiban, gyámoltalan zsákmánya a legényeknek, akik egy pillanat alatt körülvették. Csakhogy a mongolok ezúttal jólelkűek voltak. Felsegítették a tábornokot és kocsiját s elvitték oda, ahova menni akart.

A falakon kívül lefolyó harcokban van egy előnyük a mongoloknak, a helyismeretük. Otthonosak mindenütt az egész országban, ismernek minden dombot és sötét éjjel és hóviharban is eligazodnak a legelők és források között. A kínaiak ellenben idegenek s nem ismerik mindig az utakat.

S a kínaiak mégis tért nyernek Mongóliában. Csakhogy ezt békés úton érik el. Türelmesek, nem sietnek s az idő dolgozik számukra. Évről-évre mélyebben hatolnak be

Mongóliába s a kínai lakosság határvonala mind északabbra húzódik. Minden évben meghódítanak így 5—15 km-nyi területet. Folytonosan új meg új kínai csapatok hagyják maguk mögött a nagy falat s letelepszeneek Mongólia pusztaságain mint új lakosok és földmívelők, s földjéből szorgalmas munkával gazdag aratáshoz jutnak. Új tanyák és falvak keletkeznek, ősszel a gabonaföldek hullámszánk a szélben, az utakon kocsik, lovasok és gyalogosok tolonganak, s ez évről-évre élénkebb lesz. Így szorítja Kína a mongolokat észak felé. A kínai gyarmatosok a nagy falon túl új falat építenek, az emberek falát, ősi országuk védelméül. Fog-e majd ez a folytonos kivándorlás megakadni vagy akadályra találni? Nem tudhatjuk?

Annyi bizonyos, hogy a mongolok nem képesek ezt megállítani. Hiányzik ehhez bennük az energia és az akaraterő s nem képesek átmenni a nomád életből a földmívelésre. Míg a régi időkben ők voltak veszedelmesek Kínára nézve, most úgy látszik Kína veszedelem a mongolokra, noha a kínaiak békés fegyverekkel harcolnak.

Ma Kína olyan mint egy csordultig telt edény, amelynek tartalma kezd már szélein kicsordulni. A sárga faj növekszik számban és erőben. A fehér faj e közben önmagát gyengíti folytonos háborúkkal az ugyanazon valláshoz és kultúrához tartozó nemzetek között. A világ fejlődése új utakra akar térni. S ezen az úton a fehérekre nézve áthatolhatatlan, végzetes sötétség ül.

Térjünk vissza e kitérés után Larsonhoz. Az 1914. év folyamán, midőn Hollon-usszu nevű birtokán tartózkodott Tabul mellett, a kínai kormány meghívta tanácsadónak a mongol ügyekben. Tehát búcsút vett a bibliatársulattól, miután 12 évig működött a szolgálatában s kis karavánjaival végigjárta az egész országot Dolon-nortól Uljasszutaig, Szibéria határától a nagy falig.

Az a körülmény, hogy Kína vezető emberei a svéd misszionáriusra bíztak egy olyan fontos területet, mint Mongólia, legjobban bizonyítja, milyen nagy tekintélye volt s mily sokoldalú tapasztalatokat szerzett húsz évi ott tartózkodása alatt a nomádok közt. Három éven át Peking-

ben lakott s körülbelül kétezer korona fizetést kapott havonként. Biztosak lehetünk benne, hogy egy alkalmat sem mulasztott el, hogy eloszlasson félreértéseket s a mongolok és kínaiak között mindkét népre nézve áldásos és békés együttélést biztosítson a határterületeken.

1917-ben kilépett az államszolgálatból s belépett az Anderson Mayer Co. cégbe, melynek Kalganban és Urgában vannak irodái. Átvette a cég üzleteinek intézését az egész országban Pekingtől északra s körös-körül kiépítette a cég összeköttetéseit. Bejárta az egész országot, nagy vásárlásokat tett szőrmékben, bőrökben és gyapjában s piacot szerzett európai és amerikai árúk számára. S midőn látta, hogy elég erős ahhoz, hogy a maga lábán megálljon, kilépett a cégből s 1922 novemberében új üzletet alapított F. A. Larson & Co. néven. Új üzleti helyiségeket épített Kalganban s vett egy házat Urgában, ahol a derék orosz Kotov vezeti az ügyeket. Ez az új vállalat kétségtelenül eredményes lesz, mert nincs az országban sem fehér, sem sárga ember, aki tapasztalatban és tárgyismeretben versenyezhetne vele. Mert ő nemcsak Mongóliát és termékeit ismeri, hanem a nép szokásait, politikai és vallásos felfogását és nyelvét is, azonkívül éles szeme és érzéke van minden iránt, ami az üzlettel összefügg. Amellett becsületes és megvesztegethetetlen s mindenütt feltétlen bizalmat élvez.

Egyetlen egy európai vagy amerikai sem jön Kalganba, aki nem fordul hozzá tanácsért és segítségért. Már említettem, hogy a kínai kormány milyen nagyra becsülte tanácsát. Amíg Urgában tartózkodtam, láttam, hányszor küldött érte a mongol külügyminiszter, hogy fontos ügyekben tanácsot kérjen tőle. A mongol népköztársaságnak tett szolgálataiért egy nagy mongol érdemrendet kapott, mellyel a hercegi cím jár. S noha a mongolok, Szovjetoroszország példáját követve, eltörölték az érdemrendeket, Larsont mégis Mongólia hercegének címezik, ami nem csekélység egy Svédországból származó emberre nézve. De nem tudom, ki törődik kevesebbet a kitüntetéssel, Larson-e vagy a mongolok. Herceg, misszionárius vagy kereskedő, egyik sem fontos. Az a fő, hogy becsületes, kitűnő ember.

Egy másik hatalmasság is Larsonhoz fordult segítségért, még pedig maga a Dalai Láma. Mikor Pekingben tartózkodott s a tatárváros északi falán túl levő Sárga Templomban lakott (1908—1909), 23,000 mexikói dollárt küldött Larsonnak, hogy ezért az összegért hozzon Őszent-ségének mindenféle árucikket: szövetet, szőnyeget, órákat, késeket, szerszámokat, messzelátókat stb. Többek között vett neki egy kis teleszkópot 750 dollárért. A rábízott feladatot a tibeti pápa legnagyobb megelégedésére intézte el.

De a Dalai Láma máskor is Larson segítségéhez fordult. Anglia szerződése Oroszországgal Tibetet, Perzsiát és Afganisztánt illetőleg akkor kötött meg (1907), midőn a Dalai Láma kénytelen volt a fenyegető veszély miatt elhagyni országát. Ekkor megkérte Larsont, szerezze meg neki a szerződés egy példányát. Larson az angol követségnél levő egyik ismerőiséhez fordult s kölcsönkérte az iratot három napra, amit annál inkább megtehetett, mert a szerződés nem volt titkos, hiszen a világ minden lapjában megjelent, sőt még én is olvastam, aki akkor Tibetben tartózkodtam. A Dalai Láma megkapta a másolatot s képzelhetjük, milyen érdeklődéssel vette tudomásul, hogy a két szerződő nagyhatalom hogyan határozott az ő országáról. Hogy mi történt azután a Dalai Lámával, azt tudjuk. Ő maga ép bőrrel tért vissza fővárosába. De az a 300 ezüsstel megterhelt teve, amelyet Urgából magával vitt, nyomtalanul eltűnt s a tolvajok kezén keresztül a drága ezüst forgalomba került és szétszóródott Ázsia egész területén.

Még azt is megemlítem, hogy ő segített R. Ch. Andrews amerikai orvosnak nagy expedíciója szervezésében s 1922 nyarán három hónapig maga is részt vett benne mint mongol tolmács.

Végül meg kell mondanom, hogy Larson, noha 34 év óta távol él Svédországtól, minden tekintetben svéd maradt. Megvannak benne mindazok a tulajdonságok, amelyek népünket naggyá és hatalmassá tették: vallásosság, becsületesség, kitartás és lankadatlan törekvés a kitűzött cél felé s e mellett örökös jó humor. Nem ismer nehézséget, nem hisz a sikertelenségben, keresztül megy az akadályo-

kon, segíti és támogatja a fehéreket és sárgákat különbség nélkül s minden helyzetnek csak jó oldalát látja. Mint az arcképe mutatja, tulajdonkép nem szép, de egész arca csupa jóság és barátságosság, mindig vidám és jókedvű. Még a legszomorúbb ember is megvigasztalódva távozik tőle.

Szereti a mongolokat, úgy él mint ők s külseje olyan mint egy mongolé, magas, erős, hatalmas nomád. S egyúttal legkiválóbb képviselője fajunknak, valóságos apostola a svéd szellemnek és jellemzilárdságnak a távol Keleten. Jobb útitársat nem kaphattam volna utamhoz Mongólia síkságain és pusztaságain keresztül.

AUTOMOBILON BELSŐ MONGÓLIÁN KERESZTÜL.

Az élet ébredezett, midőn Larson autója végighaladt az új Kalganon.

A kétkerekű és sötétkék vászontetős kínai kocsik, amelyeket egy ló és egy szamár húz, versenyt hajtottak az utcákon a nehéz teherszekerekkel, melyek elé ökrök vagy más állatok voltak fogva. Egy hatalmas tevekaraván, megrakva teve- vagy juhgyapjúval telt zsákokkal, haladt csilingelve végcélja, a pályaudvar felé több hónapig tartó utazás után a pusztaságon keresztül. Egy másik sor teve a kolompok tompa hangja mellett haladt teher nélkül Mongólia felé, de valószínűleg csak azért, hogy az állatok pihenjenek és legeljenek a közelben, mielőtt teával, szövetekkel vagy más árukkal megterhelve visszafelé indulnak hazájukba észak felé.

Balfelé van a vendéglő, melynek neve Hva-juan, mindkét oldalán kínai boltok láthatók félig európai stílusban. Fél kilencre jár az idő, nincs hideg, -2.4°C , a legkisebb felhő sem látható a tiszta kék égen. A nap még alacsonyan jár, az árnyékok hosszúak, a vonalak élesen kirajzolódnak, a vidék, a város, az utcai élet olyan élénk és érdekes, hogy sajnálom, hogy nincs időm még egy napig itt maradni.

Még egy ideig a város üzleti központjában tartózkodunk. Larson ugyanis két autóval megy Urgába; a másik ezüsttel van megrakva s utazó kínaiakat visz, akik nem fizetnek többet, mint 40—50 dollárt személyenként. Larson és én foglaljuk el az autó legnagyobb részét, mert kettős bunda van rajtunk s azonkívül még file- és szőrmetakaróba vagyunk bebugyolálva. Soffőrünk kínai ember, neve Wang,

aki bámulatos módon teljesíti hivatását, de nem tűr semmi-féle figyelmeztetést s mindjárt azt feleli, hogy dolgát jobban

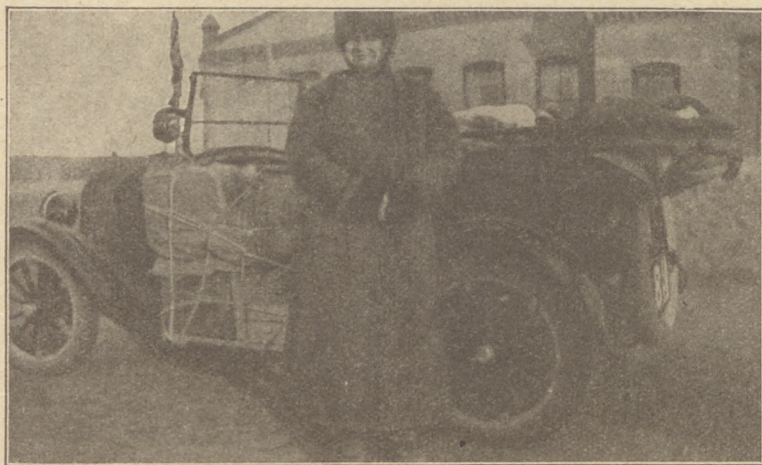
Larson, Mongólia hercege Kalganban, irodája előtt útra készen.

érti, mint bárki más. Mellette ül egy magas kínai, egy amerikai dohánykereskedelmi társaság könyvelője. Ő száz dollárt fizet az útért Urgáig.

Nem könnyű dolog helyet foglalni az autóban, ha az ember úgy be van burkolva bundába, mint mi. Ha legalább az egyik oldalon ki lehetne nyitni az autót! De ez lehetetlen, mert egész hatalmas poggyásunk oda van erősítve az autó két oldalához. A lépcsőn ezenkívül még két faláda van, bennük két tartály benzin, továbbá hálósák és utipoggyász négy ember részére. Fel kell mászni a kerékre s ezen a poggyászhegyen keresztül lehet csak bejutni a kocsiba.

Százharminc autó közlekedik most az utakon Kalgan és Urga között s onnan Karbinba keletre, Uljasszutajba

Larson kalgani udvarán.

nyugatra s Verkhne Udinszkba északra. A Kalgan és Urga közti úton körülbelül 70 autó jár. Útközben több helyen van benzinraktár; tevéken viszik oda a benzint. Larsonnak van saját benzinlerakata.

Mielőtt az automobilforgalom megindult a két város között, Larson 36-szor tette meg az utat tevékkel s egyszer kerékpáron. A múlt télen (1922—23) novembertől februárig ment oda és vissza autón és — ásóval. Nagy darabokon keresztül kellett ásnia magát a havon s elszenvedni a csikorgó hideget. Alig van mongol, aki jobban ismeri ezt az utat, mint ő.

A kínaiak az utat *li*-kben számítják, de ennek értéke nagyon ingadozó. A hegyi utakon egy *li* mindig rövidebb, mint a síkságon. Általában a kínai ép annyit törődik az út és a terep minőségével, mint a távolsággal. Kalgan és Urga között a távolság 2000 *li*, s ezt négy útrészletre osztják, mindegyik 500 *li*. Tehát 500 *li*-t számítanak az első távíróállomásig (Pangcsang), 1000-et a másodikig (Ut), 1500-at a harmadikig (Csör), 2000-et Urgáig. Útközben még egy negyedik távíróállomás is van (Dabaszunnor).

Pihenő egy hótól mentes helyen a sivatagban.

Végre készen vagyunk s néhány perccel kilenc óra után autónk útnak indul, elhaladva a régi festői templom mellett a hídnál, amelynek másik felén a régi városrészbe jutunk, jobbra hagyva a mandzsu várost. Nem könnyű dolog keresztül vergődni a zsúfolt utcákon, ahol folyton utunkat állják a földművesek kocsijai, melyek elé lovak és szamarak vannak fogva és sietnek a város piacára, hogy eladják ott gabonájukat, szénájukat vagy burgonyájukat. Mi balra fordulunk s jobbfelől hagyjuk azt a domboldalt, ahol régebben Larson háza volt a norvég missziókórház mellett.

Mielőtt végleg elhagyjuk Kalgant, még láttamoztatnunk kell a város szélén levő rendőrhivatalnál kínai útlevelünket. Ez pusztán formalitás volt. Egy évvel azelőtt ez nem volt ilyen könnyű dolog, mert egy napon a parancsoló tábornok eltiltotta az ezüst kivitelét. Egy Mr. Coltman nevű amerikait, aki maga ült a kormánykerék mellett, s néhány úr és sok ezüst volt az autóban, az őrség agyonlőtte, mert megindította az autót, mielőtt az őt ezt megengedte volna. Általában a tábornokot okolták ezért, hogy a szerződések ellenére ilyen tilalmat bocsátott ki.

Mihelyt elhagytuk a rendőrállomást, kint voltunk a szabadban s tovább haladtunk a köves és kavicsos úton, amely lassú kanyarodással vezet föl a hegyek között egy hegyszorosra, a természetes határhoz Mongólia fennsíkja felé. Ugyanezen az úton jöttem lefelé 1897 márciusában Ázsia belsejéből Kalganba. Egy kis idő múlva az út balfelé fordul.

Az az út, amelyen 1897 áprilisában mentem Kalganból Urgába, egy kissé jobbra halad a mostanitól. Ez 30 lival rövidebb, mint a mienk, de egy nagyon nehéz hegyszoroson vezet keresztül, amelyen az autó nem haladhat át lovak segítségével nélkül. Azonban a kínai gazdák és a tevekaravánok ezt jobb szeretik. Kalgantól 25 angol mérföldnyire (40 km) található a két út, de nemsokára ismét eltávolodnak egymástól egészen Mongólia közepéig, ahol a távolság közöttük kb. 250 kilométer. Azután ismét közelednek egymáshoz Urga felé. Mi a keleti utat választottuk Pangcsangon, Uton és Csörön keresztül. De 27 évvel ezelőtt a nyugati utat tettem meg. Akkor nem volt olyan kényelmes az utam, mint most, mert egy kis kétkerekű kínai kocsin tettem meg, amelyet négy lovas húzott, akiket mindig felváltottak.

Egy kígyózó mély úton haladtunk sárga dombok között s alig volt helyünk a tolongó gabonásszekerek között, amelyeknek lovai gyakran megvadultak az autó látásától, míg a szamarak filozófikus nyugalommal haladnak tovább. Itt-ott hósávok fekszenek a sárga földön, néha befödi őket a sárga homok, melyet a tél első viharai hajtanak oda.

Az út hidakon és befagyott vizeken, halmokon és mély utakon vezet keresztül és egy nyílt síkságon át, amelyről

A nagy fal.

kilátás nyílik délnyugat felé, ahol az út Kvei-hva-csöng felé eltűnik a távol ködében. Szu-dsa-csiao falu a lösz-

terraszokból kivágott lakásokból áll. Vang-csen faluban a házak épolyan szürkéssárgák, mint a talaj, néhol kis keretekkel vannak körülvéve. Kalgan polgári közigazgatásának ezen a helyen kellene lenni, noha a vezetők idejük legnagyobb részét a városban töltik.

Itt-ott találkozunk még egy-egy fából készült, nehéz szekérrel, amely elé négy ló van egymás mellé befogva, a szekerek rendesen gabonászsákokkal vannak megrakva. Egy-egy földmíves számaron kocog tovább s még gyalo-

A kínai fal Peking közelében.

gosok is járnak ezen a fontos összekötő úton Kína és Mongólia között. Gyakran haladunk el kocsik mellett, amelyeknek gazdája a városban volt s teát, dohányt s más egyebet vásárolt.

Utunk észak felé fordul. Egy meredek sziklafalak közé ékelt völgyön haladunk át, melynek fenekét részben egy forrás jégtakarója borítja. A júliusi és augusztusi esőzések idején itt nagyon bőségesen van víz.

Előttünk egy autó tűnik fel, melynek ugyanaz a célja, mint nekünk. Ez egy kínai társaságé s bérbe adják utazó

kereskedőknek. Az ember csodálkozik, hogy nem szakad le az emberek és árúk súlyos terhe alatt. Nemsokára el is marad mögöttünk.

Egy kicsiny, szürke földsáncokkal körülvett falutól csak egy rövid svéd mérföldnyire (10 km) van a szoros. Az út meredekebb lesz s a völgy összébb szorul. A nehéz szekerek mély nyomokat vágtak az úton s ezeket követve kell tovább haladnunk, ott ahol a völgy olyan keskeny, hogy két oldalt alig marad hely. Itt nem könnyű dolog ki-

Rombadőlt templom.

kerülni egymást a kocsiknak s egy darabig vissza kellett mennünk, midőn egy szembejövő autóval találkoztunk.

A vízvázasztó szoroshoz vezető út utolsó részlete nagyon nehéz s folytonos izgalomban van az ember, félve, hogy a nagy megerőltetés következtében valami eltörik. De minden jól tart s az autó felkapaszkodik a szorosra, melynek magassága körülbelül 1600 méter. A szoros neve Van-csuan. Éppen a tetején az úttól balra egy kis, rombadőlt templom áll s még magasabban egy faltorony, amely valamikor őrhely volt. Itt keresszük ugyanis a nagy fal legkülső

kanyarulatát, amelyet itt az idő nagyon megviselt. De mégis látható, amint mindkét oldalt tovább kígyózik és eltűnik a dombokon.

A szoroson túl a terület lassan lejtősödik észak felé egy lefolyásnélküli kis tó irányában, mely 50 kilométernyire van. A hőmennyiség folyton növekszik, a nélkül, hogy a legkisebb nehézséget okozná. Sávokban hever a hó, melyet oda fújt az északnyugati szél, de itt is még gyakran elrejtí a futóhomok. Ilyenkor a kerék besüpped a sárba, amely a nagy hideg dacára megpuhul a napsütéstől. Az út mellett egy nagy sárga autobus romja hever, amelyet két évvel ezelőtt a kínai kormány járatott Kalgan és Dolon-nor között, de itt hagyták, amikor tönkrement. Tolvajkezek megfosztották használható fémrészeitől s a szörnyeteg most itt hever, nevetség tárgyául embereknek és állatoknak.

Ngan-ho-csah falu mellett, nem messze a nagy mongol várostól, Hara-balgastól (a. m. fekete kerítés) egyesül a két előbb említett út. Van egy Cagan-balgas, vagyis fehér kerítés is, kissé északabbra az úton.

Vörös zászlóval kezében előugrik egy ember és utunkat állja. Elkéri útleveleinket, azután méltóságos gesztussal útnak ereszt. A forgalom még nagyobb, mióta a két út egyesült. A földművesek egész csapatai mozogtak ökrös és lovas szekereikkel, megrakodva szénával, gyapjával vagy tüzelőfával. S találkozunk egész kocsiparkokkal, 20, 30 vagy néha 50 darab is, melyek megteszik ezt a két hónapig tartó utat Urgából s amelyek elrendezkedtek oldalt, amíg az ökrök legelnek.

Balra egy ligetben látszik a katolikus misszióállomás Hö-ma-ho s még feljebb Baj-csen-ce helység, ahogy a kínaiak nevezik Cagan-balgast.

Egy órával később elhaladtunk Tabul (Az öt hegy) mellett, ahol Larson hat évvel ezelőtt lakott s volt egész sereg juha, marhája és lova. Egy órát töltöttünk a közelben levő svéd misszióállomáson Hallong-ussziban («A meleg víz»), ahol nagyon szívesen fogadott bennünket Eriksson úr és felesége, valamint két kis gyermekük. Több mint tíz éve dolgoznak ezen a helyen s megmutatták az osztály-

termet a csinos kis padokkal mongol gyermekek számára, a nyomdát, ahol a bibliát nyomtatják s a betegszobát.

Ezután istenhozzádot mondtunk a kis svéd családnak, amely ide került a mongol pusztaságba s folytattuk utunkat alacsony dombok közt. Elhaladtunk az utolsó kínai tanyák mellett, melyeket ebben az évben alapítottak. Azt hiszik, hogy az idén még egy újabb csapat kínai leteleplő fogja továbbvinni a kultúra határát néhány kilométerrel észak felé.

A poggyásszal megrakott autó.

Hallong-usszutól már nem messze volt első éjjeli szállásunk, Csapszer, automobilállomás s kínai kocsmá egy négyszögletes agyagfal között. Megszálltunk ebben az úgynevezett vendéglőben, amely konyhából és két szobából állott, az utóbbiak inkább sötét és füstös barlangokhoz hasonlítottak. Hanem abban a lyukban, ahol elhelyezkedtünk, elég jól éreztük magunkat. A közepén pattogott egy tűzhely, két, emelkedett padkaféle hely között, neve *Kang*, amelyen az utasok az éjet eltöltik. Mindegyiken két személy számára van hely. Nyáron van alkalma az embernek

a férgekkel is ismeretséget kötni, de most télen nem nyugtalanítottak bennünket.

Nagyon fáradtak voltunk 160 kilométernyi utazás után egy ilyen nehéz úton. Már fél nyolckor bebújtunk hálózsákunkba, de egy jó óra hosszat ébren tartott bennünket szomszédunknak, a kínai kereskedőnek szolgája, aki ide-oda ugrált a folyosón gazdája ebédjével illatozó porcelláncsészékben. A csend nem sokáig tartott. A lovak vihogtak, a kutyák ugattak, egy autó dübörög be az udvarba, az utas beront a kocsmába, ahol beszélnek, lármáznak, szitkozódnak és köhögnek és a pipafüst egybevegyül a konyha ételszagával. S mikor az álom végre leszáll az utasokra, elkezdődik a szünetlen hortyogás rettenetes hangversenye.

November 16-án reggel felkeltett bennünket a kínai kereskedő, aki legbelül lakott a kocsmában s már készen voltunk, hogy útnak induljunk. Még sötét volt s gyertyát gyújtottunk; nagyon hideg volt s tüzet raktak a kályhában. Az udvaron kis mongol lovak álltak, sörényükön hosszan lógott le a megfagyott dér. Az éj fáradalmi és a hideg miatt fáradtan és álmosan olyanok voltak, mintha alabástromból volnának kifaragva. Éjjel érkeztek meg a kocsival és mongol kocsisukkal. Ez elbeszélte, hogy a kínai kereskedő, akit vitt, az úton durva és goromba volt vele, tehát kidobta a fickót s nélküle hajtott tovább.

Fél nyolckor elhagytuk az állomást s elindultunk nyugati széllel s -5.2° mellett hosszan elnyúló lapos és hullámos területen tovább északnyugat felé. Nem messzire kelet felé az úttól volt Larsonnak egy csapat lova, amely néhány mongol őrizete mellett legelt a síkságon. Egy mongol falu körül is láttunk legelni egy csapat ilyen alacsony erős lovat. A Kalgan és Urga közötti távíróvonal mindig közelünkben volt. Egy teherautó ment el mellettünk, mindenféle láda és drága árú között ült egy fél tucat kínai, bundáikba burkolózva olyanok voltak, mint megfagyott varjak.

A hótömeg, amely takarónkra rakódik, nem vastag s nem akadályoz bennünket. Időnként találkozunk egy-egy karavánnal és elhagyjuk. Ez mindig ugyanaz a kép s mégsem űnja meg az ember.

Északnyugatra a látóhatáron egy sötét pontot látunk. Lassanként nagyobbodik, növekszik, míg végre elrohanunk a királyi büszke állatok mellett, amelyek nem törődve hideggel és széllal, terhüknek súlyával, az út hosszúságával, hosszú lépésekkel haladnak dél felé. Magasan hordják fejüket, barna szemüknek tekintete nyugodt, s úgy látszik, mintha egész fellépésükkel azt akarnák mutatni, hogy csakis ők a sivatag urai. Most is jön egy ilyen karaván. Kissé félrehúzódik az úton, nehogy az autó vagy más forgalmi eszköz megzavarja a rendet. De mikor közelükbe jutunk, az állatok nyugtalankodni kezdenek. A tevék mind felénk fordítják fejüket. Némelyik megijed, felemeli nyakát s ügetéssé fokozza lépteit. A következők kénytelenek ugyanúgy szaporázni lépteiket, mert minden egyesnek orra kötéllal az előtte menőnek nyergéhez van kötve. A teher himbálódzik a két púp között s megesik, hogy az állat belekeveredik kötelébe. Tehát megállunk, hogy mennél kevesebb bajt okozzunk a vezetőnek. A nagy, hosszukás bálákban tevegypajjú van.

Egy kissé később egy hatalmas karavánnal találkozunk, amely nehéz csomagokban téglateát hoz Hankovból. Nem számláltam meg a karavánokat. De azt tapasztaltam, hogy élénk forgalom van ezen az úton s hogy a vasútvonal Pekingből Mukdenen és Karbinon keresztül Mandzsuriába nem nagyon ártott a kereskedelmi forgalomnak a Gobi sivatag ezen részén. A távolság a két út között van vagy 1200 kilométer. Mindez megváltozna, ha végrehajtanák a kiépítendő vasút régi tervét Verkhne-Udinszk és Kalgan között. Akkor a tevekaravánok eltűnnének erről a útról s leszorulnának nyugat felé egy másik útra Ázsia belsejében.

Ismét elhaladunk egy mongol falu mellett. Ha télen gazdag a csapadék, megeshetik, hogy a falu egészen behavazódik. Csakhogy a mongolok mindenre el vannak készülve. Késő ősszel nagymennyiségű kövér állatot vágnak le, juhot vagy szarvasmarhát, hogy legyen elég húskészletük a hideg évszakban. Mielőtt a hó leesik, összeszednek száraz gallyakat, ganét és sivatagi növényeket. Vizük is van mindig,

mert források mellett élnek s ha ezek a hidegben kiapadnak, van elég hó s ezt felolvasztják a tűzön.

Egy kissé távolabb a falutól üres szekerek egész táborra áll s a lovak ott legelnek a sivatagon. Bizonyos, hogy a kocsi tulajdonosai, miután hiába vártak rakományra dél felé, elhatározták, hogy hazafelé indulnak s Kalganban vesznek fel új árúkat. Az úton az állat úgyse kerül semmibe s a maguk táplálékát is megszerzik vadászattal.

Már mindenütt hó borítja a földet. A hó összefüggő takaróként fekszik rajta. Az egész terület vakítóan fehér s elő kell vennünk a kék szemüvegeket. A talaj futóhomok s északnyugat felől fújja a szél. Mindenfelől alacsony dombokkal vagyunk körülvéve s ritkán tárul elénk szabad kilátás a látóhatár felé. Ismét csikorognak a kocsitengelyek, a kocsik végtelen sora jön Urga felől. Az egyik koporsót visznek. Bizonyosan egy kínai halt meg Urgában s hazai szokás szerint azt akarják, hogy teste abban a földben nyugodjon, amely életét adta.

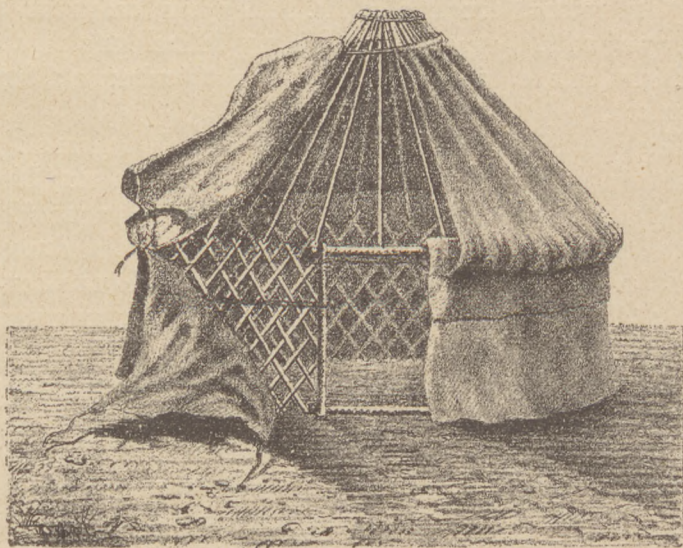
Az út mentén két sátorfalu terül el, körülöttük nagy juhnyájak legelnek. Két óra múlva áthaladunk a Bogdabone-gol folyó medrén, amelynek fenekén egy cseppnyi jégsáv sem látszik, hanem a tél beálltával megtelik hófúvással. Ebben a hótömegben gyakran fennakad az autó s az utasok kénytelenek ásóhoz nyúlni. A lejtő északi szélén egy sátorállomás is van az autók javítása céljából. S ott egy régi kínai fal romjai is láthatók. Az egyik domb tetején egy *obo*, azaz fogadalmi kőhalom látható, olyan, mint a tibetiek, de kerítés és ima-lobogócskák nélkül.

A legelő tevék között járkál két szürke farkas. A tevék úgy látszik semmit sem törődnek velük. Larson előveszi pisztolyát s néhány golyót küld utánuk, de ők csak folytatják útjukat, mintha semmisem történt volna. Két magányos kutya kóborol az úton. Valószínűleg valami elhullott állatot keresnek s bizonyosan ahhoz a karavánhoz tartoznak, amelyik tőlünk néhány kilométernyi távolságban pihen.

Az eddigi pusztaság véget ér s belépünk a Gobi sivatagba, melynek talaja vörös. A hótakaró, amely eddig

összefüggő volt, ritkulni kezd s a Gobi sivatagban már egyáltalában nincs hó. Az út pompás, egyenes és kemény, a talaj hullámsága alig észrevehető. Tulajdonképp nem beszélhetünk útról a szokásos értelemben. Emberi kéznek semmi dolga sem volt evvel az úttal. Az ember arra megy, amerre tetszik s ahol a talaj legsimábbnak látszik. Legfeljebb kerékvágások vagy a ló patkóinak nyomai láthatók; semmi más nem mutatja, hogy itt halad el Ázsiának egyik nagy kereskedelmi útja. Ahol összefüggően fekszik a hó,

Jurta.

ott könnyebb eligazodni, mert ott szembetűnő a karavánok nyoma.

De a mi soffőrünk, Vang, a hótól mentes talajon sem téveszti el az utat. Nem is ingadozik. Néha olyan jó az út, hogy óránként hatvan kilométer sebességgel halad. Az ember megérzi a bőrén, ha öt foknál zérus alatt ilyen sebességgel halad a nyitott autóban. Még hozzá erősen fúj a szél észak-nyugat felől s ragyogó tiszta idő volt. Az ember lassan megmered s hiába próbálgatja védeni szegény, megfagyott testét. Találkozunk egy Urgából jövő autóval,

utasai néhány orosz kereskedő, egy asszony és egy gyermek, megrakodva sok csomaggal.

Tizenkét óra előtt elérjük Pangcsang (mongolul Homho) automobil- és távíróállomást. Eddig reggel óta 120 kilométert haladtunk. A szél ereje még növekedett, s félig holtan a hidegtől kikecmeregtem az autóból s bementem a mongol jurtába, amely egy agyagfal mögött volt s benne egy vaskályha pompás meleget árasztott.

Itt elővettük Kalganból hozott élelmiszerzsákunkat, amelyben cukor, kondenzált tej, hideg hús, szárnyas, tojás és kenyér volt. Egy mongol asszony felmelegítette a húst s néhány csésze forró tea után ismét embernek éreztük magunkat.

Ezek a déli pihenők voltak utunknak legszebb órái. Gyakran ép akkor, amikor már közel voltak, azt hittem, hogy elpusztulok a hidegtől, ha még egy vagy másfél órai út van hátra. De mihelyt beléptünk a sátorba, s levetettük a bundát, a tűz mellett mindjárt egészen más színben láttuk az életet. Átmelegedve ismét rábíztuk magunkat a rohanó autóra, de alig haladtunk egy darabig, a hasgató, fagyos északnyugati szél már kiűzte a meleget szegény testünkből.

Egy órai pihenő után ismét kint voltunk a nagy sivatagban. Egy kissé jobbra utunktól egy 40 vagy 50 darabból álló antilóp-csapat legelt. Nem nagyon látszottak félni a rohanó automobiltól, de midőn Larson elővette pisztolyát és lőtt, a karsú állatok futásnak indultak s láttuk a gyorslábú antilópok elegáns sziluettjét kiemelkedni a tiszta kék égből. Larson igen ügyes lövő, de azt még sem várhatta, hogy a rohanó autóból pisztollyal eltalálja célját. Az antilópok érdekében örültem a hirtelen vadászat ilyen eredményének. Őseik már évtizedekkel Dsingisz kán előtt itt legeltek a sivatagban. Milyen jogon zavartuk meg békés téli vándorlásukat!

Ezen a vidéken Larson egyszer olyan kalandba keveredett, mely könnyen életébe kerülhetett volna. Néhány utassal útban volt Urga felé. Két farkas kóborolt az út mentén s Larson azt a parancsot adta Vangnak, hogy hajtson

egyenesen rájuk. Egymás mellett futottak, hogy életüket mentse s az autó közvetlenül nyomukban járt. Az egyik farkas elfáradt, sikerült ugyan neki a kerekek elől elmenekülni, de golyó érte és holtan terült el. A másik folytatta a menekülést. Hirtelen az a gondolata támadt, hogy oldalt kanyarodik. Vang, hogy a farkast mindenáron az autó alá kerítse, nem gondolta meg, mit jelent egy ilyen hirtelen fordulat. A sebesség nagy volt s az autó felborult. Az egyik tengely eltörött, utasok és a poggyász kirepültek s a kocsi nagyon megsérült. Egyikük sem halt meg, nem is történt

A Gobi-sivatag.

nagy bajuk. Larson kissé nehezen tápászkodott föl s megtapogatta, hogy épek-e tagjai. Ebben a percben néhány mongol lovagolt arra. Mielőtt megnézte volna Larson, mi van az autóval, utánuk kiáltott:

— Ott fut egy fáradt farkas. Fuss utána, üsd agyon s tiszteltetem!

S neki ott kellett maradni néhány napig sivatagban, amíg az autót annyira rendbe hozták, hogy elmehettek vele a legközelebbi javító állomásig.

Kúpalakú növényzet övezete között, mely úgy keletkezik, hogy a bokrok és növények gyökerei megfogják a földet, míg körös-körül a futóhomokot elfújja a szél, értük el

a kis, egyszerű templomot, Holte-szumot, amely körül egy, legalább 2000 juhból álló nyáj legelt.

A hó ismét sávokban hever itt-ott s az egész vidék külseje olyan, mintha márványozott lenne.

Az út közepén egy hármaskocsipark táboroz, vagy száz kocsi. A kocsisok sátrakban laknak, az ökrök messze távolban legelnek.

Húsz kilométernyi területen göröngyös az út s lassítanunk kell a sebességet. Jobbra az úttól egy tevekaraván állt meg éjszakára. Az állatokat lefektetik, lerakják róluk a gyapjúszakokat, s párosan melljük állítják, hogy könnyen fel lehessen ismét csatolni a tevé hátára, ha másnap reggel tovább indulnak. Folytonosan találkozunk újabb meg újabb karavánokkal, melyek tevé- vagy juhgyapjúval vannak megterhelve.

Két döglött tevé mellett haladunk el, melyeket lenyúztak. Egy ökörcsorda összezavarodik, midőn kettévágjuk őket. Az út ismét kitünő s meggyorsítjuk a sebességet. Az autó gyorsan halad tovább az egyhangú, csendes vidéken, ahol a méltóságosan tovahaladó tevék az egyetlen érdekes látvány, mely figyelmünket leköti.

Azután egy teraszszerű lejtőn haladunk lefelé s egy kiugró sziklahát, egy kis jelentéktelen magaslat mellett vezet el utunk, amelyben dr. W. Granger, a harmadik angol ázsiai expedíció paleontológusa legszebb leleteit találta. Ez másfél évvel ezelőtt történt, Larson vele volt. 1923-ban is meglátogatták ezt a helyet.

A hó ismét eltünt a földről s az út csaknem egészen síma. A látóhatár végtelen messzeségben van s kékes ködbe vész, úgyhogy alig lehet megkülönböztetni az ég és föld határvonalát. Az úttól messze eső hómezők gyakran tavaknak látszanak. Mindenütt látható az úton a kocsik, tevék, lovak, ökrök és juhok nyoma. De gyakran hosszú utat tehetünk meg, a nélkül, hogy egy élő lényt látnánk.

A velőig ható hideg, az álomba ringató egyhangú mozgás, az autó ringató járása a hullámos talajon, a motor egyhangú kattogása, elálmosítja az embert. Mosolygok, midőn látom, hogy Larson feje ide-oda himbálódzik az

autó egy-egy lökésére. Viszont Larsonon a nevetés sora, amidőn én elszunnyadok s az álomország határán járva a vörös vadszamarak hosszú sorát látom, amint egymást űzik a látóhatár szélén, — régi, tibeti emlék. Különös, hogy ezek a vadszamarak mindig üldöznek, ha el akarok szunnyadni. Különösen felolvasásokon jutok ilyen sajátságos állapotba. Az előadás monoton hangja narkózisként hat reám, félálomba merülök, s a szavak úgy tűnnek fel előttem, mint távoli patkódobogás, — s máris ott vannak előttem a vörös vadszamarak rejtélyes vándorlásukban a látóhatár szélén.

Az órák lassan haladnak. A nap már lefelé fordult az égen s lenyugodni készül délnyugaton. A belső vagyis kínai Mongólia földjén egyik kilométer a másik után marad el mögöttünk s az autó, mint «az oceán agara» rohan végig a Gobi sivatagon.

A figyelmeztető tülok megszólal, felébredünk és körülnézünk. Ismét közeledik egyike azoknak az örökös karavánoknak, melyek mint egy rózsafüzér, két birodalmat kötnek össze. Cigaretára szeretnék rágyújtani, de ebben a fagyos légvonatban lehetetlen s kezeim olyan merevek, hogy ujjaimat nem tudom használni. Már elhal mögöttünk az utolsó teve kolompja s ismét elterül előttünk a Gobi sivatag csendes, magányos végtelensége.

De íme! Ott elől egy sárga agyagfal körvonalai bontakoznak ki. Az a mi éjjeli tanyánk, a Dabaszun-nor sóstó közelében. Egy tevekaraván jön éppen felfelé a tótól, sólapokkal megrakva. A hely kínai neve: Ör-li-ang. Öt óra volt, midőn az udvarba behajtottunk; annyit szenvedtem ezen a napon, amennyit éppen elbírtam. A hideg nem volt veszedelmes, csak a légvonat a nyitott autóban. Nyolc órakor csak -2.3°C volt.

A tanya belseje kellemesebb volt, mint Csapszer-ban. A belső szobát kaptuk, tehát nem zavartak a ki-bejáró kínaiak. Elhelyezkedtünk lehető legjobban, mindegyik a maga *kang*-ján s nem volt ellene kifogásom, hogy a helyet megosztottam Larson második autójának soffőrjével.

A helyett, hogy a magunk készletéből ettünk volna,

egész ebédet rendeltem a kocsma kínai konyhájában. Tehát ugyanazokat az ételeket kaptuk, mint a kínai kereskedők s a mongol kocsisok s mondhatom, hogy az ebéd nem volt rossz. Káposztalevest kaptunk jól megfőtt vágott hússal, ürübelet főzelékkel, tiszta fehér rizst, úgy elkészítve, ahogy csak a kínaiak tudják, vagyis jól megfőzve gőzben és megszáritva, úgyhogy minden szem rizs külön marad s nem ragad össze péppé; végül zöld teát kaptunk.

Azt szokták mondani, hogy a jó konyha magasabb kultúráról tesz tanubizonyságot s a kínaiak, a világnak ez a legrégebb kultúrnépe, kétségtelenül messzire fejlesztette a konyhaművészetet. Pekingben egyszer sárga miniszterekkel, tábornokokkal, admirálisokkal ebédeltem együtt. . . . De ez nem ide tartozik. Most útban vagyunk a bolsevikok országa felé.

HÓVIHAR A GOBI SIVATAGBAN.

Az agyagfallal körülvett tanya udvarán a mienken kívül még négy autó áll; utasai szintén a Dabaszun-nor mellett töltötték az éjszakát s útban vannak észak vagy dél felé. Itt is, mint a legtöbb autójavító állomáson, egy-egy megsérült kocsi várja a gyógyulást. A síkságon, a falon túl több karaván tanyázott, várva a nappal ébredését.

November 17-én, reggel fél hétkor útnak indultunk, —6.2° C volt.

A tanyán kívül tíz, egy sorban álló fogadalmi kőhalom (obo) mellett megyünk el. Ezek azt mutatják, hogy a Dabaszun-nor partján van egy Lama-templom. Egy másik sor körakás két kerület határát jelöli. Még mindig kínai fennhatóság alatt álló területen vagyunk, melynek azonban mongol a lakossága. De a kínaiak itt nem sokat jelentenek. A mongolok nem törődnek parancsaikkal s a Közép-birodalom katonái legjobban szeretik, ha nem kell ide jönniök valami komolyabb ügyben. Mindez máskép lesz, ha a kínaiak ekéi felszántják a földet s a nomádokat mindjobban észak felé szorítják.

Egy tekintélyes gyapjúkaraván töltötte az éjszakát a Gobiban. A tevék a hátukra kötött teher közt fekszenek s ép most kelnek föl a földről. Különös látvány, midőn néhány száz teve csaknem egyszerre emelkedik fel s hatos vagy hetes sorban rendezik őket kötelekkel a karaván-sorba, hogy tovább folytassák útjukat dél felé. Rendesen sem a kínai, sem a mongol karavánvezetők nem sokat törődnek az idővel. Ha a legelő jó, tovább maradnak. De ha rossz, fél éjszakát is mennek, hogy mielőbb elérjék a legközelebbi legelőt.

Világosodik. Előttünk rózsaszínűre festi a felkelő nap a felhőket. Biborszínűk mind élénkebb lesz, s erősen elűt az égtől. A nap felkel s fénye elterül a félig hóval födött földön. Egy másik karaván, amely most készül fel az útra, pompásan tűnik elénk a reggeli nap fényében. S az autó halad előre. Úgy tűnik fel, mintha egy hajó fedélzetén volnánk és vitorláznánk a végtelen tengeren, a tevék, amelyekkel találkozunk, hajók s a hullámokon keresztül küldjük nekik üdvözlötünket.

Fél nyolckor átlépjük a Kína és Mongólia, valamint Belső-Mongólia (mely még Kína fennhatósága alatt áll) és az újonnan alakult önálló állam, a Mongol Népköztársaság közötti határvonalat. Egy-egy obo az út mindkét oldalán, a szűk szorosban, apró dombok között jelzi a helyet, ahol az egyik birodalomból a másikba lépünk át.

Egy nagy terjedelmű mélyedés szélén haladunk, amely most kiszáradt, de a júliusi és augusztusi esős időszakban sekély vízréteggel telik meg. A Gobi sivatagnak ezen a részén több ilyen medence van s mindegyikben összegyűlemlik egy ilyen időleges vízrendszer.

A legelő vagy talán valami marhavész az oka, hogy erre felé olyan sok elhullott marha fekszik az úton? Egyik helyen négy, a másikon hét feküdt együtt s gyakran haladtunk el egy-egy hulla mellett. Itt jó dolguk van a farkasoknak s megértjük a lompos, fekete juhászkutyák magános vándorlásainak célját. Időnként látjuk őket ballagni a hóban s megduzzadva, lomhán térnek vissza a könnyen szerzett lakoma után gazdájuk vagy a karaván sátortáborához.

Az úttól jobbra egy kis tó látható, melynek most is nyílt vize van, tehát sós. A fű gyenge és ritkás, de hisz még mindig a Gobi sivatagban vagyunk. A hőmennység kevés, de borulni kezd észak felől s fenyegető kékesfekete felhők tornyosulnak a látóhatáron.

Jobbra az úttól a gyapjús-zsákok egész falai állanak s a tevék a vékonyan behavazott legelőn keresik táplálékukat, s ez e miatt feketén foltozotttnak látszik. A másik oldalon is hasonló karaván halad. Megállunk egy darabig, amíg el-

vonulnak. Ez is lebilincselő látványt nyújt. Nem tudom levenni szememet ezekről a hatalmas, jól megtermett állatokról, amelyek lassú méltósággal rakosgatják patájukat a mongol földre. Lélekzetvételük is nyugodt, szabályos, mint a járásuk és szintén a lépések után igazodik. S ha még tompa csengő is van a tevéken, a karavánok járása még imponálóbb. Fehér párafelhőket bocsátanak ki orrlukaikból s élesen kirajzolódnak a sötét háttérben.

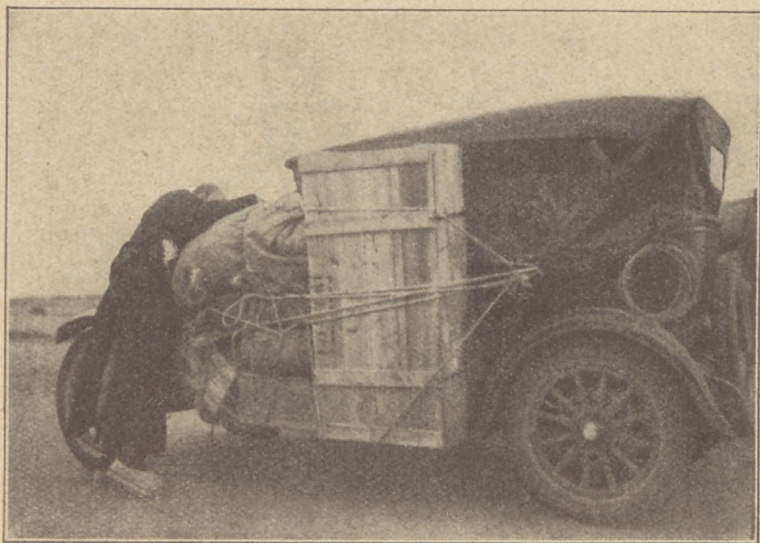
Kínai kereskedők útközben.

Rendesen két vagy három mongol lovagol sötétkék bundában s bolyhos prémsapkában szép tevéken a menet élén. Ezek a főnomádok, akik a tevék tulajdonosai s akik az árukat délfelé szállítják. De maga a kereskedelem Mongóliában legnagyobb részt kínaiak és európaiak kezében van.

Egy automobilút Kalgan és Urga között elég arra, hogy az idegent meggyőzze arról, hogy a gyapjú a legelsőrendű kereskedelmi cikk az itteni forgalomban. Elsősorban angol és amerikai kereskedőkhöz jut. A karavánok egész éven át, szélben és viharban is járják az utat.

A mongol kereskedő nem igyekszik pénzben gyűjteni vagyont. Nyereségét mindjárt elhelyezi állatban: tevét, lovat, juhot és szarvasmarhát vesz. A nomád nem érti a pénzben összegyűjtött vagyon értékét. Annak örül, ha látja, hogy nyája gyarapodik s legel a pusztában. Ha tevéit bérbe adja egy kereskedőnek s elvállalja, hogy gyapjúsákjait Urgából Kalganba viszi, kiszámítja, hogy hány tevét, lovat vagy juhot nyer az úton, nem pedig hogy hány mexikói dollárt vagy kínai taelt kap.

Larson másik autója, amely kísért bennünket Mongólián keresztül.

Viszont Urga és Szibéria között igen jelentéktelen a kereskedelem, aminek főoka a szovjetköztársaságok rossz gazdasági helyzete.

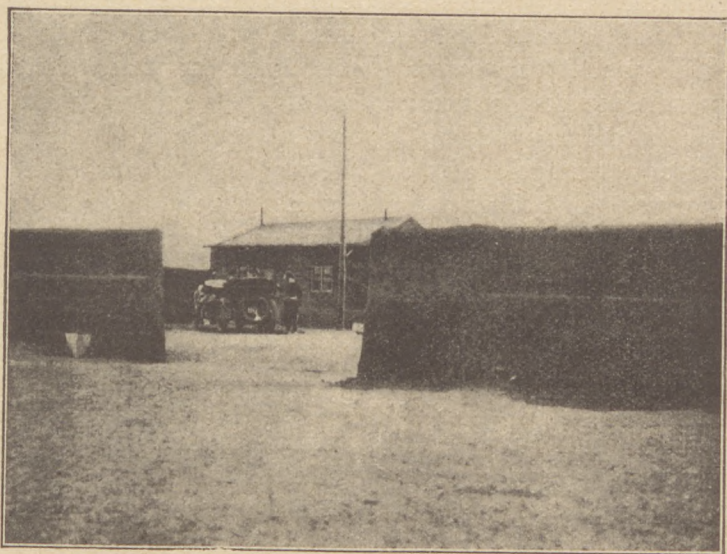
Egy utazó mongol társaság ütötte fel sátrait az út mentén. Ezek sötétkékek vagy feketék s alakjuk a tibeti sátrakra emlékeztet. A nomádok jurtjai ellenben mindig kerekalakúak, mint egy sajtborító üvegharang.

Néhány kedves gazella fut kellemes lépésekkel a pusztán. A mongolok így hívják őket: *szulte-görösz*. Az antilóp neve Keleti-Mongóliában *görösz*, nyugaton *dzeren*.

Az út rossz, egyenetlen és gödrös. A hőmennyiség ismét kevesbedett.

Kilenc óra felé nagyon beborul. Bizonyosan havazni fog. Én nyugtalan vagyok a téli vihar miatt. Talán behavazunk az úton s nem leszünk képesek utunkat Urga felé folytatni, talán még vissza se fordulhatunk Kalganba? Akkor még jobb lett volna vasúton utazni Mandzsurián keresztül. Az egész telet egy mongol sáttáborban töltjük el! Oh nem, ilyen veszélyes mégsem lesz. Ha a hó olyan

Ude táviróállomás (nov. 17.).

magas lesz, hogy autón nem folytathatjuk utunkat, még mindig tovább utazhatunk lovon vagy tevéen.

Hogy ilyen tél is lehetséges, Larson jól tudta személyes tapasztalatból. Midőn utunk egy keskeny völgyszoroson vezetett keresztül, meredeken lejtős, fekete dombok között, mondotta, hogy épp az ilyen helyek temetődnek be legkönnyebben az erős havazású télen. Emlékezett rá, hogy a tevék néha hasukig belemerültek a hóba, ami leginkább Mongólia északi részeiben történt. Akkor lehetetlen volt az automobilt előre juttatni.

Szél nem fújt. A hőmérséklet -3.1°C -ig emelkedett 10 óra 15 perckor; — rossz jel! Egy negyedóra múlva Ut vagy Ude (kapu) nevű táviróállomáshoz értünk, s a kínaiak azt mondják, hogy ez a fele útja Urga felé, noha ez a hely tulajdonkép közelebb van Kalganhoz.

Bementünk a távirótiszthez, egy barátságos oroszhoz, aki feleségével együtt élt itt. Volt egy kis hálósobájuk és egy nagyobb konyhájuk, ahol a meleg miatt a nap nagyobb részét töltötték. Panaszkodtak a szibériai pénzhiány miatt s mondták, hogy a kereskedelem rossz helyzetben van. De ennivaló tekintetében van minden, amit csak óhajtanak.

Ude mellett sok jurtt állott, egész kis falu. Autókat javítottak, lovakat patkoltak, amott volt egy konyhasátor, ahol a kocsmáros a kínai utasoknak szolgált étellel s ott lakott egy mongol, aki az útleveleket vizsgálta. A mi autónk volt az ötödik, amely aznap Udeba jött. A többi közül egyik Urgából jött, amelyen egy orosz soffőr, egy mongol és öt kínai kereskedő utazott.

Fél tizenkettőkor elkezdett havazni s félóra múlva már sűrű pelyhekben hullott a hó. Az oroszok azt mondták, hogy nem lesz nagyon veszedelmes, mert nem fúj a szél.

A mi két autónk behavazva állott s Vang igyekezett lesöpörni a hátsó ülést, ahogy tudta. De alig foglaltuk el helyünket s bújtunk bele bundánkba, már egy második, egy fehér takaró ereszkedett le csendesen reánk.

Micsoda színváltozás! Most az egész vidék fehér lett s a pelyhek mind sűrűbben hullottak. Csak legközelebbi környezetünket érzük el tekintetünkkel s a hulló hó lebegő függőnye mögött csak az áthatolhatatlan ködöt látjuk.

E köd mögül mégis feltűnnek a megszokott képek, csak hogy most fehéren és festőiebben mint azelőtt. Amott jön egy hatalmas gyapjúkaraván, a tevék a sűrű ködben még nagyobbaknak látszanak s hangtalan haladnak el mellettünk, mint kísértetek. Az ilyen képet látni kell; ezt nem lehet leírni vagy lefényképezni, festeni is alig. Kissé távolabb két karaván jobbnak látta pihenni s árúbáláikat lassanként befödi a hó.

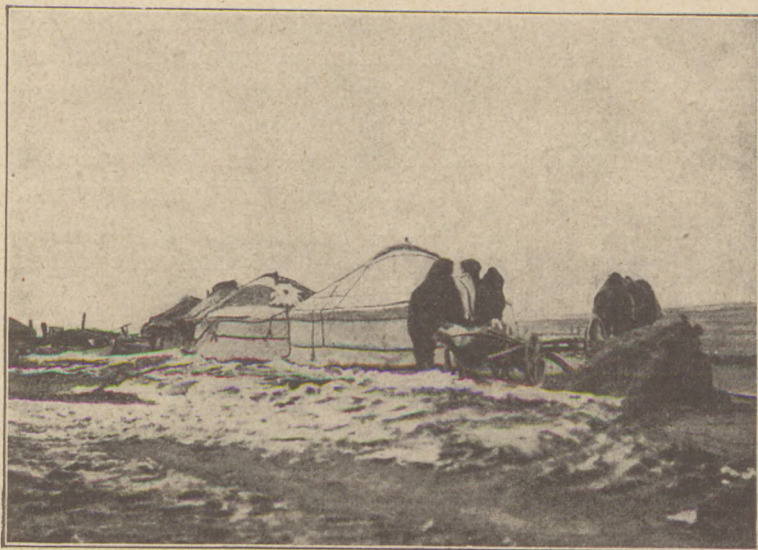
Ismét sötétebb lesz az úton s néhány száz fürgé ló

tűnik fel a sötét ködben. A csapatot öt lovas mongol tartja össze, hosszú lándzsákat tartva kezükben.

Végül még négy személyszállító autóval találkozunk, amelyek vagy ötven kínaival vannak megrakva. Össze voltak zsúfolva, mint a heringek s belebújtak bundáikba, hogy a hóvihartól mentve legyenek.

Fél egy felé hatalmas szél kerekedett, amely mintha egyszerre elfújta volna a hulló havat. Kitisztult, a felhők

Mongol jurta-falu Ude mellett.

közül egy kék nyíláson tekintett ki a nap s tiszta, aranyos fényét a fehér hólepedőre vetette. De ez az új színváltozás csak csalóka megszakítás volt. Észak felől az ég még mindig kékesfekete volt s egy órával később hatalmas hóvihar söpört végig a Gobi sivatagon.

Gyorsan sötétedett, fagyos szélrohamok süvítettek északnyugat felől, mint a vihar hírnökei, s a következő pillanatban dühöngő hófúvás borított el bennünket. Most már lehetetlen volt akár a legkisebb nyíláson is kinézni a sapka és a bundagallér között. A szél enyhe felé fordulni is

lehetetlen volt; úgy be voltunk gyömöszölve, hogy alig tudtunk mozdulni s erős ellenszelünk volt. Már nem hó-pehely volt, amit a szél felénk hordott, hanem fagyott hó, amely csapdosott és vakított bennünket s megakadályozta, hogy lássuk, merre megyünk. Nem tudtam megérteni, hogyan tud Vang eligazodni; úgy összehúzódott, mint egy macska a kormánykerék mellett, az üvegablak mögött.

Néha megpróbálok kipillantani és észreveszek egy-egy kősziklát, egy obo-t vagy távírópóznát. Különben minden fehér. Egyszer csak megáll Vang s bizonytalanul néz körül. Larson kérdi, mi történt. Bizony eltévesztette az utat. A távírópóznák nem láthatók. Megfordul és visszafelé megy, míg el nem éri a távíróvonal mentén az utat s itt megáll egy kissé háttal a szélnek, hogy lélekzetet vehessünk.

Lassanként eláll a havazás, de a szél tovább fúj. Ismét tisztulni kezd, a felhő megszakad, s a nap ismét kisüt. Tovább haladunk fárasztó, köves úton, amely még 20 kilométernyire terjed, mint útitársam mondja.

Midőn a köves, dombos út véget ér, a vidék ismét egészen síma lesz s a folytonos hómezők dacára jól haladunk előre. Mongol pacsirták, melyek télen is itt maradnak, énekelnek az út mentén s kergetik egymást a levegőben. Egy magányos, kövér holló, amely jóllakott valamely hullán, lassú, kényelmes szárnyalással repül fel az autó előtt.

Nem tudjuk, mi lesz evvel az idővel. Nyugtalanságot érzünk a levegőben s ez a csípős szél egészen átfagyaszt. Folytonosan átalakulnak fölöttünk a felhők s a napsütötte foltok megjelennek és eltűnnek a fehér mezőn. Körülöttünk ismét köd ereszkedik le. Észak felől a látóhatáron a felhőtömegek most szürkék és vörössárgák, olyan a világítás, hogy nagyszerű merészségében csaknem fojtogatóan és kényelmetlenül hat. Délkelet felől a füves halmok és kövek mögött a hó hosszan elnyúló dombokká halmozódott össze.

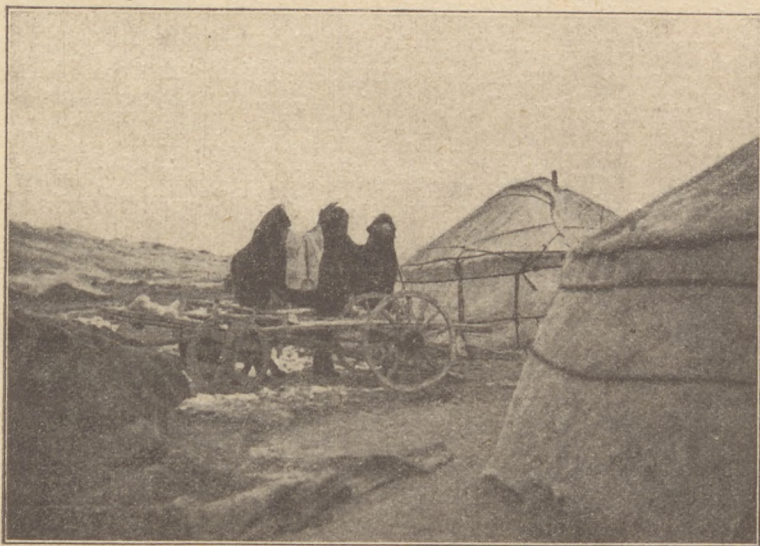
Mintha ködfelhőben volnánk, de hó nem esik.

Egy három részből álló hatalmas teakaraván mellett haladunk el; kissé távolabb egy másik telepedett le. A tevék a teásbálák közt pihennek, de midőn elrohanunk mel-

lettük, megijednek és gyorsan felállnak. A következő percben ez a kép is eltűnik s az autó tovább rohan hosszú útján Urga felé.

Ismét havazni kezd s a vihar felkavarja a havat a földről s mint jeges fátylat vagy üstökösfarkat kergeti a puszta, terméketlen földön. A távirópóznáknak csak felső részei láthatók. A csapdosó hó örökös fehérsége vakítja az embert. A havas ködben a nap olyan, mint a halvány hold.

Mongol jurták Ude mellett (nov. 17.).

de naplementekor a vörös tónusok emelkednek ki. Már csak felső fele látható s néhány perc múlva ez is eltűnik.

A szélhordta, összetapadt hótömegben legnehezebben halad keresztül az autó. A laza futó hó nem akadály a kerekeknek. Rohanva haladunk át a méternyi szélességű hósávokon, amelyek az emelkedések mögött a szélenyhe felől északnyugatról délkelet felé húzódnak.

Lassanként megmerevedünk és érzéketlenek leszünk. Egy jurta után sóvárgunk, akármilyen füstös és nyomorúságos, csak nyujtszon menedéket az éles szél ellen.

Végre! Ott áll egy fél tucat sátor sötéten kiemelkedve a hóból s néhány fekete kutya rohan ki és ugat. Ez a *Szenusszu*, vagyis «jó víz» állomás. Nagynehezen kibontakozunk bunda és hótakaró tanyánkból s besietünk a vendégek jurtájába.

A hírek, amit az ottaniaktól kaptunk, nem nagyon örvendeteseek. Egy könnyen megrakott autónak, mely a sátor előtt állt, három napig tartott az út Urgából. Néhány erősen megterhelt autó, mely aznap reggel hagyta el Turingot, a legközelebbi állomást észak felől, délután 6 órakor még nem érkezett meg. A hőtömeg észak felé növekedett.

«Farkasidő», mondta Larson, pedig ő sok telet töltött itt és sok kemény vihart élt át Mongóliában. A késő ős első hóvihara november 5-én dühöngött, azon a napon, amikor a Ming sírokat látogattam meg s Pekingben is nagy szél és eső volt. Most, november 17-én dühöngött a második vihar.

A mi jurtánk kicsiny volt, de meg kellett békésen osztanunk a helyet a Larson másik autóján utazó négy kínai kereskedővel. Kékes vörösfényű tűz égett egy ökörganéval töltött *tolg*-ban (háromlábú vaskosár). Egy másik egy benzintartóban égett, amely, hogy légvonata legyen, alul nyílásokkal volt ellátva. A meleg tehát elégséges volt, noha a kémény nyitva volt s a szélroham időnként befújta a havat. Fehéren és hidegen nézett be a hold, s a szélvihar tovább süvített. A sátor faváza nyikorgott s erős szélrohamok csapásokként érték a jurta falát.

Fél nyolckor a hőmérőn -7.2°C volt. Milyen reménytelenül pusztának látszott ez a föld fehér, szélsöpörte takarójával a hold fényében! Az ember nem megy ki mulatságból ebbe a szélbe; néhány perc alatt megmerevednek tagjai s örül, ha megemelheti a jurta ajtaját, hogy visszatérjen a melegre.

Három viharedzett mongol kukkantott be s minden teketória nélkül leültek az első tűz mellé. Megtöltötték azt a kis szabad teret, ami a jurtában még fennmaradt. Mit akarhatnak? Larson kérdésére azt felelték, hogy már száz li-t lovagoltak, keresve néhány elszabadult ló nyomát. Most

nyomukat vesztették a viharban. De folytatni akarják a nyomozást holdfénynél, míg meg nem találják az állatokat.

Miután kissé mozgásba hozták a vérüket, felültek fanyergükre s ellovagoltak az éjszakában.

Bebújtunk hálósákunkba s hagytuk elaludni a tüzet. Amíg ébren voltam, folyton hallottam kint a vihar üvöltését.

Éjfél tájban sátoron kívüli hangok ébresztettek fel. Néhány kínai volt, akik gyalog jöttek az állomáshoz, miután autójukat nem messze innen egy hófúvásban el-

Megterhelt autó útra készen (nov. 17).

hagyták. A hajótöröttek egy szomszédos sátorban kaptak szállást. Azután ismét csend lett. Csak a vihar zúgott s nem kellett félnem, hogy fülledt lesz a levegő, még akkor sem, mikor a kéményt egy filclappal betömték.

Másnap, november 18-án 170 kilométert tettünk meg, s a hőmérséklet folyton esett. Fél nyolc körül -8.2°C volt. Nem fújt a szél, az ég borult volt s féltünk, hogy a szél ismét megakaszt. Induláskor megtudtam, hogy az első 50 kilométer síkság lesz s a talaj valóban olyan síma volt, mint egy megfagyott tenger.

De a föld hóval volt borítva s nem haladhattunk gyorsan. Mindenütt fehér, ameddig a szem ellát. Néhol a felszín kisebb mélyedéseket rejt el, ahol a hó mélyebb s megakadunk, aztán visszafelé hajtunk, hogy neki fussunk a már kimélyített kerékvágásnak s időnként ismételnünk kell ezt a manővert. S ha nem sikerül keresztülvergődni a hófúváson, kerülő úton kell megpróbálni. Larson másik autója, mely nyomon követett bennünket, úgy belement a hófúvásba, hogy le kellett rakni róla mindent. Csak akkor sikerült az autót újra megindítani, mikor a kövér és kényelmes kínaiaknak tetszett leszállni.

Egy másik hófúvásban ott volt tehetetlenül az éjjel szerencsétlenül járt autó. A hófúvás egész falat emelt körülötte. Belseje tele volt hóval s a kerekek is hóval voltak borítva. Tulajdonosa valószínűleg mást nem tehetett, minthogy kiássa s lovakkal huzatja tovább.

A hó folyton zúg. Folytonos aggodalomban ültünk s vártuk, mikor leszünk kénytelenek az utat félbeszakítani. Majd ismét könnyebben haladunk tovább, ahol vékonyabban fekszik a hó.

Ismét világosodik. Balfelől van a távírópóznák végtelen sora. A mongol-kínai háborúban elrontották ezt a távíróvonalat, de a háború befejezése után sikerült Larsonnak rávenni a mongolokat, hogy megengedték Kínának s a «Nagy Északi Társaság»-nak az újjáépítést.

Két órai út után elhagytuk a síkságot s a talaj ismét kissé dombos és köves volt.

Három fekete pont emelkedik ki előttünk a fehérségből. Gyalogos mongolok. Talán zarándokok Da Kuren felé? Nem, csak nomádok, akik ganét (*argel*) gyűjtenek nagy kosarakba.

Ezen a napon is több, délfelé haladó gyapjúkaravánnal találkoztunk és sok száz, Urga felé haladó és teával megpakott teve mellett haladtunk el. Egy elhullott tevét éjjel farkasok téptek föl. Most egy fekete juhászkutya irányította magányos lépteit a zsákmány felé.

Egy csapat mongol lovas van kint. Egy sátor fekete teteje emelkedik ki a hóból, közelében három nagy karaván

táboroz. Veszedelemes dolog gyorsan hajtani, mert a vágásokban és mélyedésekben gyakran kövek és kisebb sziklák vannak elrejtve a hó alatt. Egyszer fennakadtunk egy lejtőn s nem mozdulhattunk se előre, se hátra. De Larson valóságos óriás. Megfogta az ásót hatalmas markába s néhány perc alatt kiszabadított bennünket.

Az izgalom fokozódik. Ismét beborul s fenyegetően néz ki. De a hóréteg vastagsága csökken s néhol majdnem egészen pusztá a föld. Kissé megkönnyebbül az ember s azt hisszük, hogy előre jutunk.

Ezen a pusztá területen, ahol a tájék folytonfolyvást ugyanaz marad, a legkisebb változást s a legcsekélyebb életjelt nagy érdeklődéssel vesszük észre. Szemünkkel követjük a nemes antilópok csapatát, amelyeknek nyoma a hóban ott látható az úton keresztül. Még a kóbor kutyát is megnézzük s kíváncsiak vagyunk, milyen tervet forral a fickó, egy jó darab lóhúst tartva szájában. S nem győzöm eléggé nézni a karavánokat. Még Larson is, aki 30 éve él Mongóliában, alig képes levenni szemét a csöndes, impozáns menetről.

Optikai csalódás következtében egy közönséges obo méretei hegygé nőnek. De néhány perc múlva már mellette haladunk el s csak egy kis kőrakást találunk.

Egy kis mongol falucska, négy jurt az egész, fekszik az út mentén s nagy juhnyájak és legelő tevék veszik körül. Itt egy fekete kőszikla emelkedik ki a földből. Larson azzal a hírrel örvendeztet meg, hogy csak negyven kilométernyire vagyunk a mai éjszakai szállástól.

Az utolsó karaván, mellyel találkoztunk, ezer meg ezer marmota bőrével volt megrakva. Mongóliában nagyon sok van s a mongolok vadásszák.

A mai út után hóban és viharban nagyon megmerevedtem, midőn végre Turing sátorfalunál megálltunk.

A hőmérő négy órakor -10.3° -ot, este fél nyolckor -14.5° -ot mutatott.

Egészen közel az állomáshoz egy csúnyán behavazott autó állott. Már előző este fennakadt, de tulajdonosa csak most fogott hozzá, hogy kiszabadítsa. Másik két autó is

érkezett Urgából kínai utasokkal, akik otthonosan elhelyezkedtek az állomáson. Kevéssel előttünk egy negyedik autó is érkezett Turingba Urgából, megrakva oroszokkal és kínaiakkal. Tehát megnyugtató bizonyítékát kaptuk az út járhatóságának. Turingból kora reggel két autó indult el Urga felé s mi reméltük, hogy ezek egyengetik számunkra az utat.

Turing, ahol az éjszakát egy jól fűtött jurtban töltöttük, Larson közlése szerint 1800 m magasan fekszik. A helyet a mongolok *Csör*-nek nevezik egy nagy templomról a közelben, ahol állítólag kétezer láma tartózkodik.

November 19-én reggel 7 órakor a jurtban -18° volt, mielőtt tüzet gyújtottunk. A szabadban a hőmérséklet -19.5° -ra süllyedt. A nap szép, vérvörös napfelkeltével kezdődött. A szél nem fúj. Könnyű felhők lebegtek a látóhatáron.

Nyolc órakor hagytuk el Turingot. Az állomás egy sor fekete, terméketlen domb lábánál fekszik. Néhányszor megakadtunk s elő kellett venni az ásót. Nagy, fekete foltok a hóban jelezték a helyeket, ahol karavánok éjszakai pihenőt tartottak.

Lassan ereszkedő lejtő vezet le a Csör-patakhoz. Nincs híd, de a jég erős. Az út azután fekete dombok és természetes kőrakások közt kanyarog föl-le. Azután alacsony hullámokba megy át a talaj. Egy nagy tea-karaván olyan szíves volt, hogy letaposta utunkon a havat. Néhol mongol sátorfalvak láthatók, feketén élesen elütnek a fehér havon. Az ég ragyogóan sötétkék.

Kevéssel tizenegy óra előtt Silin-Kuduk autóállomáshoz érünk. Innen, amint hallottuk, aznap néhány autó már elindult Urga felé. Tehát mi is eljuthatunk odáig. Csak egy percre álltunk meg, hogy folytassuk utunkat Gurvuntologá-ig, ami csak 20 percnyi idő. A hőmérő -13.2° -ot mutatott. Az erős légáramlás miatt az úton olyan merev lesz a kéz, hogy nem tudjuk megoldani a bunda körüli szíjat segítség nélkül. A jurtában a tűz mellett ismét visszatért belénk az élet. S újra útnak indultunk egy órai pihenés után.

A hótakaró összefüggő volt, de vékony. Egy kissé távolabb a talaj hótól mentes volt. Másfél órai utazás után egy olyan helyhez érkeztünk, ahonnan egy távíróvonal kelet-északkelet felé elágazik. Ezt Ungern-Sternberg báró építtette rövid uralkodása alatt Urgában.

Itt jön egy vándor burjättörzs! Van velük 3000 juh és 600 teve, az állatokat körülbelül húsz lovas tartja össze. Néhány teve egyenesen az autó előtt futott, s csak amikor

Vándorló burját törzs.

Középen látható egy szekér, melybe teve van befogva (nov. 19).

már alig tudtak lélekzetet venni, jutottak arra a gondolatra, hogy okosabb lesz félrehúzódní. Az út több kilométernyi területen egész szabad a hótól és még hozzá olyan jó, mint a híres cementutak Kaliforniában. Mindkét oldalon a vándor törzsnek újabb meg újabb csapatai haladtak. Ismét ezer meg ezer juhot hajtottak előre a lovasok. Ezek ügyesen és biztosan végezték dolgukat, hosszú lándzsáik voltak, melyekkel rendben tartották a juhokat. Házi bútort, élelmiszerezsákokat, bundákat, szőnyeget, sátrakat és egyebet is visznek felrakva ökrökkel vagy tevékkel vontatott szekerekre.

A föld most már sárga a fűtől s a legelő tevéknek nem kell keresni az élelmet. A Gobi sivatagot magunk mögött hagytuk s csupa pusztákon haladunk keresztül.

Az út közepén egy szerencsétlenül járt autó áll. A hátsó kerékkel van valami baj. A tulajdonosok, kínaiak, ideiglenes sátort ütöttek s azzal foglalkoznak, hogy a kocsit ismét rendbe hozzák. Jelt adnak, hogy álljunk meg. Iratlan törvény parancsolja, hogy automobilos felebarátunkon segítsünk s nem szabad büszkén vagy érzéketlenül továbbhaladni.

Tehát odahajtottunk a kínaiakhoz, s megkérdeztük, miben lehetünk szolgálatukra. Azt felelték, hogy ami az autót illeti, majd maguk rendbehozzák, de élelmiszerkészletük elfogyott. S mivel remélhattuk, hogy az est beállta előtt elérjük Urgát, nem volt nagy áldozat tőlünk, s nem nagy irgalmasságot gyakoroltunk azzal, hogy mindent odaadtunk nekik, amit zsákjainkban találtunk s ami néhány napra elég volt.

A talaj hullámos lett s az út alacsony dombok közt kanyarog fűvel benőtt, körülbelül három kilométer széles völgyben. A mind mélyebbé váló keréknyomok élénkebb forgalomról tanuskodnak, s most, három órakor, már csak 40 kilométernyi utunk van egyik obotól Mongólia fővárosáig. Olyan vidéken vagyunk, ahol minden víz, mely a forró éjszakban a föld felületén folyik, a Tolába, Urga folyójába siet; ez az Orkhon mellékfolyója, ez pedig a Szelengába ömlik. A Szelenga viszont a Baikal-tóba ömlik, amelynek főleges vize az Angara medrén keresztül a Felső-Tunguszkába, a Jenisszejbe s az Északi Jeges-tengerbe ömlik. Tehát egy kontinentális fontosságú vízvásztón haladtunk át.

Át kell haladnunk három magaslaton vagy alacsony szoroson a dombokon keresztül, amelyek délkelet és kelet felől a Tola folyamterületét határolják. Az első dombon áll az említett obo. A második elég magas s gerincén szintén egy obo van. A harmadik domb tetejéről északnyugat felé egy kis hegyláncot látunk, neve Bogdo-ula, vagyis «a szent hegy»; ezen is van egy obo, melyet jó szem meg is lát.

Utunk délkeleti oldalán húzódik s a hegyláncot balra hagyjuk. Északi lábánál fekszik Urga.

Az autó megy és megy. Végre olyan vidékre értünk, amelynek képe az út minden kanyarulatánál változik. Elhaladunk dombok mellett, látjuk, amint források előtörnek s azután jégdarabokká változnak s találkozunk kínai és mongol karavánokkal, amelyek reggel hagyták el Urgát s nemsokára éjjeli szállásra készülődnek. Az előbbieket naponként 25, az utóbbiak 33 kilométert tesznek meg. A kínaiak jobban kímélik tevéiket, mint a mongolok.

Az útmenti dombokat vörösfenyő erdő borítja, pompás és jóleső látvány az örökös pusztaság és sivatag után, amelyen áthaladtunk.

Négy óra van s előttünk egy egészen behavazott hegyhát tűnik fel. A Tolától északra esik. A folyó keletről nyugat felé folyik s egy ívet ír le észak felé, mielőtt az Orkhonba ömlik.

Most lent vagyunk a folyónál, ahol nyírfá, fűzfa, nyárfá és bokrok nőnek. Átmegyünk a Tola egyszerű fahidján.

Nem reméltük, hogy Urgát az est beállta előtt elérjük, hanem el voltunk rá készülve, hogy az utolsó útrészletet két nap alatt tesszük meg. Némely értesülés szerint a hótömeg észak felé olyan nagy, hogy alig érhetjük el autón a zarándokok városát. De csodálkozással láttuk, hogy jóságos szellemek az utat csaknem egészen megtisztították a hótól s olyan úttal ajándékoztak meg, amely egyes helyeken jobb volt, mint amilyenén jártunk, mióta Kalgant elhagytuk. Néhány napig «a fehér tenger» vett körül bennünket minden irányban. De midőn a sárga föld hótól tisztán feltűnt utunkon, a menetgyorsaságot a legmagasabbra fokozhattuk.

Csak az utolsó 30 kilométeren volt ismét hó, ez azonban nem nagyon akadályozott bennünket. Az utat itt letaposták a tevék, lovak, ökrök s gyakran találkoztunk utazókkal. Itt találkoztunk néhány afféle furcsa burjat fataligával, melybe teve van befogva s kerekei messze hátul vannak.

A legszebb mindabból, ami körülvett bennünket, a naplemente volt. Büszke pompája mellett minden mást elfelejtettünk. Alig hogy a nap lement, az ég sárga és vöröses színt öltött keskeny, egyenes felhők alatt, melyek hatalmas hidaknak látszottak a föld fölött. Fölöttük mély szalmasárga sávok húzódtak s ezek fölött keskeny, ibolyaszínű felhősávok s végül a tiszta égbolt kékeszöld színben. Vöröses fény ömlött el az egész vidéken, s kelet felé a hegyek kellemes rózsaszínben ragyogtak s fölöttük a sötét ég. Ez nem új vihar közeledése volt. Ez új éjszaka volt, mely keleten felemelkedett, hogy kiterjessze szárnyait Mongólia fölé s álomba ringassa csillogó hidegben mindazt, ami a pusztaságon és a hegyeken él.

A MONGOL NÉPKÖZTÁRSASÁG. KOSZLOV EXPEDICIÓJA.

Fél öt van, midőn Majmacsen keleti szélén a jurt előtt megállunk, ahol egy mongol katona áll őrt, s ahol minden utast megállítanak, akár autón, akár kocsin, karavánnal, lovon vagy gyalog érkezik és dörgő hangon kéri el az útlevelet.

Nem baj! Az én papírjaim hazulról és Pekingből is rendben vannak, éppúgy Larsoné, a soffőré és a kínai utasoké is. Fecsegnek, lármáznak, a mongol katonák körülvesznek bennünket s drága iratainkban kotorásznak. Végre két, nem egyenruhás egyén ugrik fel autónkra, helyet foglalnak a két oldalt felcsatolt poggyászon s kifelé lógatják lábukat.

Így megsziporodva hajtunk végig Majmacsenen, Urga kínai részén, amely egy külön város. Utcái keskenyek, vörös kapukkal bíró szürke falak között húzódnak, a háztetőkön a posztórongyok hosszú sora látszik, melyeknek az a feladatuk, hogy távol tartsák a rossz szellemeket.

Azután ismét szabad terület következik, mielőtt elérjük Urga külső szélét s egyenesen a falakkal körülvett, nagy udvar felé tartunk, ahol a kormány politikai vám- és rendőrhatalósága székel, a *Gospolitočran* (*Gosudarsztvennaja Politiceszskaja Ochrana*), s ahol minden utasnak valósággal a purgatóriumon kell keresztülmennie. Azt hinné az ember, hogy a sötétség védelme alatt be lehet lopódnai ebbe a nyílt városba, melynek se fala, se kapuja. De minden utat őriznek. Néhány ellenőr autónkra mászott s elvette útleveleinket, melyek csak néhány nap múlva kerültek vissza hozzánk.

Behajtunk az udvarra s megállunk a vámház előtt. Az árubáláknak egész hegye van itt felhalmozva, mert még a karavánok sem mehetnek be Urgába, amíg itt meg nem

vizsgálták őket. Érthetetlen, hogy mire való ez s kinek van haszna vagy öröme ebből a haszontalan és időrabló munkából. Vagy talán attól félnek, hogy valamelyik európai hatalom ezen az úton akar a kínai teabálákban fegyvert becsempészni, hogy kedvező alkalommal Mongólia vagy Szibéria kormánya ellen használja?

Mindkét autónkat egy csapat fiatal kalmük veszi körül. Száraz, hideg hangon parancsolják, hogy oldozzuk fel a köteleket, rakjuk le a poggyászt a földre s nyissuk ki koffereinket, táskáinkat s hálósájkjainkat. Az egyik kalmük belenyúlt két jól és rendesen becsomagolt kofferomba s elkezdett vájkálni benne durva mancsaival. Volt velem 350 mexikói ezüst dollár ujságpapírba csomagolva. A rázás következtében a papír útközben szétment s a pénz szétgurult ingeim, alsónadrágjaim, cipőim s más holmim közé. Mindent kiszedett és a földre rakott. A dollárokat, Juan-Si-Kaj fényes képével, marékka szedte ki s belerakta a cipőbe. Egy-két Pekingből hozott ártatlan könyvet, egy teleírt jegyzetkönyvet és néhány angol ujságot külön rakott. Néhány száz amerikai dollárra szóló csekk-könyvem, Los-Angelesből, felkeltette gyanakvását s kérdezte miféle irat ez.

— Pénz az Egyesült-Államokból, — feleltem.

— Vagy úgy? Nem más? Akkor nem kell. — s visszaadta a csekk-könyvet.

Kinyitott egy hosszú skatulyát, melyben *The Camel* cigaretták voltak apró csomagokban s kérdezte:

— Vehetek egyet?

— Szívesen, akár kettőt is.

Tévedésből néhány csomag rovarport vett ki, később észrevette, s visszajött, kérve, hogy kicserélheti-e. Szívesen megengedtem, mert gondoltam, hogy Szibériában nagyobb szükség lesz a rovarporra, mint a cigarettára.

— Jó, most már rendben van; a dolgokat ismét berakhatják. A nyomtatványokat még megtartom, néhány nap múlva visszakapja.

Ott álltam a hidegben s ismét becsomagoltam holmimat. Ekkor felfedezett a kalmük egy fiókot a koffer födelében, kinyitotta s kihúzott belőle néhány fényképet.

leveleket s tiszta papírt és borítékot. Miután az egészet jól megvizsgálta, visszatette a helyére.

Ezalatt Larsonnal és a kínaiakkal ugyanígy bántak. Még a viaszosvászon boríték pótabroncsait is ki kellett venni s a tetőt fel kellett nyitni, mert ráncaiban is lehet valami elrejtve.

Végül könnyű testi motozásnak vetettek bennünket alá; ez nem volt nagyon komoly, mert erszényem és hitellevelem elkerülte figyelmüket.

Utea Urgában.

Nem volt okunk, hogy bánásmódjuk miatt panaszkodjunk. Nem voltak sem tolakodók, sem kíváncsiak vagy udvariatlanok, csakhogy kötelességüket gyakorlott biztossággal és gyorsasággal végezték el. Legfeljebb azt lehetett rajtuk észrevenni, hogy alig várták, hogy mielőbb készen legyenek a napi munkával s haza mehessenek a meleg fészekbe, a helyett, hogy a csikorgó hidegben itt álljanak s mások holmijában kotorásszanak.

De ha valaki az est beállta után jön Urgába, kint kell maradnia s megvárni másnap reggelt.

Időközben a vörös fény nyugaton elhalványult s a szürkület beállott. Mialatt kínai utitársaink a városban levő házaikhoz hajtottak, mi Larson háza felé tartottunk, amely néhány száz méternyi távolságban volt.

Itt a derék és barátságos Kotov, Larson helyettese Urgában, fogadott bennünket. Két mongol éjjeli őr átvette poggyászsunkat és szobánkba kísért.

Ha a nagy térről egy hatalmas kapun keresztül Larson udvarára lépünk, jobb felől van a cselédség háza, egy orosz fürdő, a *bánya* és a melléképületek; egyenesen előttünk van Larson lakóháza, balra egy ház vendégszobákkal s messzebb ugyanazon az oldalon az üzleti épület, amelyben még az ebédlő és a konyha is van, ahol az öreg Tatjana uralkodik. Csupa kis, egyemeletes ház, olyan igénytelenek, mint a legegyszerűbb parasztház Svédországban.

A vendégházat bocsátották rendelkezésemre. Négy kis szoba volt benne. A legbelsőben egy pompás vaságy volt készítve számomra, volt benne szekrény, asztal és székek, s a cserépkályha orosz módra fehérre volt meszelve. Egész utamon egy helyen sem éreztem magamat olyan jól, mint itt. Egyszerűségében is tiszta és barátságos volt s vígan lobogott a tűz. Nagy élvezet volt a csikorgó hidegből bejönni a barátságos melegre s kényelembe helyezkedni az új tanyán.

Kicsomagoltam poggyászsomat, hogy lássam, nem hiányzik-e valami. Minden megvolt. Csodálkoztam, hogy nem foglalták le finom Görz-készülékemet, sőt még a lemezeket is átengedték.

Első utam a bányába vezetett. A vetkőzőben éppolyan hideg volt, mint odakint, de magában a fürdőszobában a vízgőz olyan felhőt alkotott, hogy alig lehetett megtalálni a három falépcsőt, amelyeken különböző hőfok mellett ül az ember s vödörszámra önti a meleg vizet a mongóliai utazás után nem nagyon tiszta testére.

Miután teát ittunk, jól megvacsoráztunk s Kotov beszámolt Larsonnak az üzleti ügyekről, én egy csomó kérdést intéztem a barátságos oroszhoz.

— Találok-e itt Urgában autót, hogy kibéreljem az útra Verkhne-Udinszkba?

— Általános használatra nincs, csak magánosoknak van. De lehetséges, hogy Judin, Oroszország meghatalmazott képviselője tud szerezni.

— De ha nem tud? Karácsonyra Stockholmban kell lennem.

— Akkor nem adhatok más tanácsot, mint hogy szánon menjen. De az úton nincs lóváltó állomás. Ugyanazok-

Burját parasztkocsik az urgai vásáron.

kal a lovakkal kell menni végig s orosz falvakban vagy tanyákban kell meghálni. Négy nap alatt eljuthat Kiachtáig, onnan a vasútig még két nap.

— Mondjuk tehát egy hét. Mikor ér a szibériai expressz Verkhne-Udinszkba?

— Csitából minden vasárnap indul az expressz. December 2-ika vasárnap. Ha aznap este elér Verkhne-Udinszkba, másnap kora reggel beszállhat a vonatba Moszkva felé.

— Nagyszerű! Akkor még négy egész napig itt maradhatok s elérem a vonatot.

Legelső dolgom volt másnap, hogy látogatást tegyek Oroszország képviselőjénél, Vitalij Ivanovics Judin-nál, akinek igazi címe: Az egyesült szocialista köztársaságok orosz szövetsége ügyeinek meghatalmazott képviselője Mongóliában.

Gondozott, megnyerő külsejű, szőke fiatal ember volt, nagyon kedves és előzékeny. Két óra hosszat beszélgettünk. Mindenben tudott útbaigazítást adni s jártas volt minden kérdésben, amely a távol Keletre s az orosz nép lakta óriási birodalomra vonatkozott. Nem csinált sem propagandát, sem reklámot Oroszország mellett; de egész egyszerűen hitt benne, hogy kezeskedhetik, hogy az egész utat Moszkváig minden kellemetlenség nélkül tehetem meg. Mindjárt meg is ígérte, hogy táviratoz Csitába a *Dalrevkom*-nak (*Dalnij vasztocsnaja revolutionarnaja komiteta* rövidítése, a. m. a Távol Kelet forradalmi bizottsága), hogy az expressz-vonaton december 2-ra egy hálófülkét tartsanak fenn számomra.

Pekingben mindent megpróbáltam, hogy aranyrubelt hajszoljak föl s az Internationale Bank ebben segítségemre volt. Még a kínai kereskedőkhöz is küldtek embereket, akik az utcasarkokon ütik fel váltóüzletüket. De minden hiábavaló volt.

Most Judin úr megígérte, hogy rövidesen szerez 300 aranyrubelt s ezért körülbelül 350 mexikói ezüstrubelt kell fizetnem. Az aranyat azután Verkhne-Udinszkban a bankban felválthatom cservonecre és szovjetrubelre, s a vonaton is szívesen elveszik az aranyat.

Ami az utat a vasúthoz illeti, lehetséges, hogy egy kereskedő bérbeadja autóját. Csakhogy akkor valószínűleg egyedül kell utaznom s ez 500 dollárba is kerülhet.

Judin úr olyan kedves volt, hogy felajánlotta, csatlakozzak az ő kurirjához, aki nov. 25-én megy az ő autóján Verkhne-Udinszkba. Ezen az autón csak a soffőr és a kurir utazik s nem kell többet fizetnem, mint a benzin, olaj és az elhasználás költségeinek felét. Ha szerencsénk van.

megtehetjük az 580 versztnyi (620 km) utat néhány nap alatt.

Legközelebbi látogatásom egy olyan embernek szólt, akinek neve világhírű s 33 év óta barátom. Már október végén hallottam Pekingben, Oroszország ottani képviselőjétől, hogy Pjotr Kuzmics Koszlov orosz tábornok és felfedező utazó Urgában tartózkodik, s épp egy újabb kutató útra akar készülni Mongólián és Tibeten keresztül. S Judin

Árusító állványok Urgában.

megerősítette ezt a hírt. Azt is megtudtam, hol lakik. Az expedició céljára egy házat és egy hatalmas, fallal körülvett udvart bérelt, amely Badmasapov nevű burját tulajdona volt, aki mint népének sok más tagja, egészen orosz lett s az orosz nyelvet minden idegen színezet nélkül beszélte. S részt is vett már Koszlov néhány expedíciójában. Mostani címe volt «az igazságügyminiszter asszisztense», tehát annak a mongolnak segédkezett, aki itt igazságot szolgáltatott. De azt hiszem, hogy a ravasz, okos, de egyébként igen rokonszenves Badmasapov kezében volt a ha-

talom a minisztériumban ; annyi bizonyos, hogy mindenki igen befolyásos embernek tartotta.

Barátomhoz, Pjotr Kuzmicshez menve, kíváncsi voltam, hogyan fogad majd. Jól tudtam, hogy ő is, mint többi régi barátom a Császári Orosz Földrajzi Társaságban, fel volt háborodva «Intőszózatom» miatt 1912-ben ; valószínűleg ő is résztvett a határozatban, hogy nevemet a társaság tagjai közül törlik.

De most minden el volt felejtve. Sugárzó arccal, tárt karokkal jött elém s orosz módra csattanó csókkal üdvözölt, aminek a nyugati ember előtt érthetetlen gyönyörét nem nagyon emelte az a körülmény, hogy Koszlov arca borotválatlan volt. Úgy magához ölelt, hogy attól tartottam, hogy bordáimat elgörbíti. Azután karhosszúságnyira eltolt magától s vállamra téve kezét, barátságos, könnyes szemekkel nézett rám. «Sven Ludvigovics» mondotta ismételtén, de amit még ezenkívül mondott, inkább elhallgatom.

Koszlov nagyon megöregedett, amióta utoljára láttam. Öreg ember lett belőle ; haja megritkult és szürke lett, arcvonásai halványak és kemények, arcán mély ráncok húzódtak. A rettenetes évek, melyek Oroszországon végig száguldtak, mély nyomot hagytak egész külsején. De különben ugyanaz maradt, aki volt, ugyanazzal a fiatalos lelkesedéssel, mint amikor tizenöt évvel ezelőtt láttam. S mégis észre kellett vennem, hogy valami nyomja a lelkét.

Midőn a nagy Prsevalszkij őt Kiachtától a Sárga folyó forrásáig tett negyedik utazására magával vitte, Koszlov húsz és egynéhány éves volt. Azóta éppen negyven év mult el. Részt vett Pjevco és Roborovszkij expedícióiban ; s haláluk után ő maga lépett a Mongólia, Amdo és Kam ismeretlen vidékeire vezetett vállalkozások élére. Most ő maga maradt utolsónak a nagy orosz felfedező utazók letűnt nemzedékének sorából. Ő volt az egyetlen, aki még kitartott, hatvan éve dacára, amely évek súlyosan mentek el fölötte hosszú utazások közt, a világháborúban és két forradalomban.

Két hónap óta Urgában tartózkodik, hogy expedíciójához az utolsó előkészületeket megtegye. A moszkvai

szovjetkormánytól 100,000 aranyrubelt kapott s az orosz nép büszkeséggel és szimpátiával kíséri lépéseit. Néhány hét óta minden készen volt; a résztvevők együtt vannak, vett 6000 aranyrubelért 57 tevét és sok lovat, az élelmiszer pedig ládákban és zsákokban volt felhalmozva.

S ekkor ismeretlen okból visszahívtak Moszkvába két ifjú tudóst, akik az expedíció személyzetéhez tartoztak. Koszlov egy szót sem szólt erről, csak annyit mondott, hogy minden nap várja még két emberét, egy geológust és egy zoológust.

Moszkvában felkerestem az illető hatóságokat s kérdeztem, mi ennek az oka, de senki sem tudott róla. Kiemeltem Koszlov expedíciójának fontosságát, mily új ismeretekkel gazdagíthatja az emberi tudást, mily meleg érdeklődéssel kíséri a tudományos világ a vállalkozást s mily megbecsülést és hírt fog szerezni Oroszországnak. Megígérték, hogy megvizsgálják az ügyet s az akadályokat el fogják hárítani az útból.

Teljes négy óra hosszat beszélgettem Koszlovval. Beszéltünk a politikai helyzetről is, mely Intőszózatom megírására bírt, állásfoglalásomról a világháborúban s a nyomorról, melyet a nyugati hatalmak és Amerika zúdítottak Európára.

Utitervéről egész nyíltan beszélt Koszlov. A telet Mongóliában akarja tölteni, még pedig új ásatásokkal a régi város, Chara-Choto romjai közt, amelyeket 1907. és 1909-iki expedíciójában ő fedezett fel. A helyet, amely Mongóliában Lop-nor-ról és Ecin-gol-tól kelet-északkelet felé fekszik, dr. Stein Mark Aurél is meglátogatta 1913—16-iki utazása közben s azonosnak mondotta Marco Polo Etzina nevű városával. Koszlov nagyon lelkiismeretesen leírta a romokat «Mongólia, Amdo és a halott város Chara-Choto» c. munkájában (Moszkva, 1923.).

Chara-Choto-ból útját Tibetbe és Lhasa-ba akarja folytatni. Kérdezte, mi a véleményem az angolok magatartásáról egy ilyen kísérlettel szemben. Nem felelhettem mást, mint hogy meggyőződéseim szerint a legnagyobb figyelemmel lesznek iránta és segíteni fogják, ha szükséges

és ha módjukban van. Hiszen célja tisztán tudományos s kísérői ifjú tudósok és önkényt vállalkozók.

Teljes szívből nevetett azokon a durva újsághíreken, amelyek a világsajtóban s néha egy-egy svéd lapban is felmerültek, hogy az ő tulajdonképpeni célja, az én «kapitalisztikus» terveim ellen dolgozni s Tibetet éretté tenni a proletariátus diktatúrája számára. A jólelkű tibeti nomádok! Derék cél egy tudományos expedíció számára! Az emberi butaságnak nincs határa! «Gegen Dummheit kämpfen selbst die Götter vergebens!»

Még egy gond tartotta vissza Koszlovot Urgában. Minden sürgetés dacára sem kapta meg kínai útlevelét Pekingből. Azt mondtam neki, hogy az ő helyében vagy Pekingbe utaznék autóval, hogy ott személyesen intézzem el ügyemet, vagy pedig útlevél nélkül indulnék útnak. Hisz nagyobbbrészt vad, lakatlan vidékeken kell utaznia s ebben ki akadályozhatja? Ő mégis jobbnak látta várni, míg minden rendben lesz.

Délután Larson értem jött autójával. Kotov lakására mentünk, s megismerkedtünk feleségével s két bájos leányával. Aznap ránk nézve kellemetlen időjárásváltozás állott be. Délután 2 órakor -18.1°C volt, az idő tiszta és fagyos. De midőn este 9 órakor kimentünk a szabadba, a hó sűrű pelyhekben esett s friss, vastag, fehér hótakaró feküdt a városra. A hőmérsék -6.2° -ra emelkedett; a csikorgó hideg után ez elég enyhe volt.

— Ez veszedelmesnek látszik, — mondotta Larson, aki november 25-én akart Kalganba visszautazni, ugyanakkor, amikor én Verkhne-Udinszk felé akartam útnak indulni.

Az időváltozás nem volt tartós. Már másnap reggel, november 21-én ismét kemény hideg lett és kitisztult.

Larson autóján, ebben a ragyogó fehérségben, Urga külső szélén lakó Ceren-Dorcse-hez, a mongol népköztársaság külügyminiszteréhez hajtottunk. A minisztérium egy európai stílusban épült kétemeletes házban volt elhelyezve s minket az első emeleten fogadtak. Különösen és furcsán hat az emberre, ha közönséges székeken, terítővel leborított asz-

tal mellett ül, midőn egy olyan nomád nép képviselőjénél tiszteleg, amely emberemlékezet óta sátrakban lakott és nyeregben élt, egy lovas- és pásztornépé, amely hatalmas nyájaival a pusztaságon vándorol.

Ceren Dorcse ki is rítt egy kissé ebből a nyugati keretből. Középtermetű, testes öreg volt, kerek, szakálltalan fejjel s régi, ma már elhagyott kínai szokás szerint copfot viselt. Vörös köpeny volt rajta, amely nyakáig be volt gombolva s derekán sárga öv tartotta össze.

Larson volt a tolmács. A miniszter először egészségem és utam után kérdezősködött, azután Svédországra tért át, amelynek létezéséről és fekvéséről csak nagyon halvány sejtelme lehetett. Nyugodt-e minden Svédországban, jó volt-e az aratás, nem szenved-e a nép valamiben hiányt? Milyen világ van a háború után Európában? Voltam-e már előbb is Mongóliában?

Kifejeztem szimpátiámat a mongolok iránt. Törzsük három milliónyira olvadt össze, de mégis élnek s ragaszkodnak önállóságukhoz. Történelmük ragyogó, s virágkorát Dsingisz khán és fiai és unokái idejében érte el, midőn fél Ázsiát és egész Kínát meghódították. Az újabb századok eseményei sem tudták őket megsemmisíteni. Országuk a világ két legnagyobb köztársasága, Kína és Oroszország közé van ékelve, mintegy két malomkő közé. De mégis fennállnak s azt a reményemet fejeztem ki, hogy pusztáikat s becsületüket a jövőben is meg tudják védelmezni.

A mongol köztársaságnak nincs elnöke. Bogdo Gigen, «az élő Buddha», a kolostorváros pápája, tekinthető a köztársaság uralkodójának. De neki semmi köze az államügyekhez s nem ír alá más iratot, mint ami a vallásra vonatkozik.

Midőn a mongolok szakítottak Kínával, nagy bizonytalanságot éreztek, hogy egyedül megállhassanak, s ily körülmények között Oroszország volt az egyetlen hatalom, amelyben szövetségestársat kereshettek. Az oroszok nem is késtek, kezüket az ország felé kinyújtani. Tulajdonképp ők az ország urai s a mongoloknak az ő határozataikhoz kell alkalmazkodniok. Szovjetszelek fújnak a pusztákon. Az

egykor oly gazdag mongol fejedelmek és törzsfők elszegényedtek s eladják kincseiket. A nomádok általában nem nagyon érzik a változást. Szabadon járnak nyájaikkal egyik legelőről a másikra. Az átutazó idegen érzi ugyan a különbséget a régi állapottal szemben, de ez nem okoz neki semmiféle kellemetlenséget.

Midőn 1897 áprilisában két kozák kíséretében Urgába jöttem, senki sem törődött velem. Most orosz engedély nélkül nem mehet az ember se ki, se be, s orosz kalmükök vizsgálják meg a poggyászt. Akkor egy császári orosz konzul lakott a városban, — most Szovjet-Oroszországnak van itt meghatalmazott képviselője. Sok jel arra mutat, hogy Oroszország hatalma a jövőben Ázsia belseje felé növekedni fog.

E benyomásokkal kapcsolatban röviden el akarom beszélni azokat a politikai eseményeket, melyeket az utolsó években Mongólia népe átélt.

1911-ben a mongolok kikiáltották önállóságukat s Bogdo Gigent, vagy — amint vallásos címe hangzik — Hutuktut, uralkodójukul kiáltották ki. Oroszország 1912 novemberében elismerte a mongol állam önállóságát, de egy év múlva mégis azt hangoztatta, hogy Mongólia a kínai hűbérállamok közé számítandó.

Az első fejezetben már beszámoltam a Mongólia és Kína között 1913—1915-ben lefolyt harcokról, amelyekben honfitársam Larson szerepet játszott. Az 1913-iki, Kína ellen kitört első forradalom után 1917-ben és 1918-ban új zavarok keletkeztek. Ekkor nem voltak kínai csapatok Mongóliában, s Urgában még Orlov működött, mint császári orosz főbiztos.

De 1918—19-ben kínai csapatok vonultak Urgába, avval a szándékkal, hogy megakadályozzák a bolsevik csapatok előnyomulását, nehogy nyugtalanítsák az északkeleti Kínát. Ezeket a csapatokat Hszü tábornok vezette s neki sikerült Mongóliát Kína hatalma alá hajtani. Fenyegetéssel és hatalmi szóval kényszerítette a mongolokat, hogy követeket küldjenek a pekingi kormányhoz avval a kéréssel, hogy a hatalmas köztársaság védelme alá állhassanak.

Látszólag tehát a mongolok önkényt lemondtak önállóságukról.

De Kína fönnhatósága nem soká tartott. Mandzsuria és Csita között Dauria állomásnál a transzkontinentális vasútvonal mentén lépett fel a kalandos Ungern-Sternberg báró egy szabadcsapat élén, amely mindenféle emberekből állott, akik mindnyájan fehér, antibolsevista színezetűek voltak.

Midőn ezt a mongolok meghallották, bajukban köveket küldtek Ungern-Sternberghez és kérték, hogy jöjjön és segítsen nekik a kínaiakat Mongóliából kivenni. A báró engedett a hívásnak. 1920 október havában 1500 emberrel Urga ellen indult, de a kínaiak visszaverték. Visszavonult kelet felé s a telet Urga és a Mandzsuria vagy Mandszurli nevű vasútállomás között töltötte.

1921 február 1-én ismét Urga ellen indult, egy héttel később megtámadta a várost, s legyőzte a 10,000 kínait, kiknek vezérei egymás közt veszekedtek s nem tartottak össze a közös ellenséggel szemben. E siker után Ungern-Sternberg olyan vérfürdőt rendezett a kínaiak között, amelynek barbár kegyetlensége a bolsevikok legsötétebb tetteit is fölülmulat. Hétezer kínai katonát kaszaboltak le minden jog és emberi érzés nélkül, csak azért, mert országuk régi jogainak védelmében kötelességüket teljesítették.

Tehát Ungern-Sternberg bevonult Urgába s Mongólia diktátora lett. Szabadcsapata mindenféle emberekből állott, voltak köztük oroszok, japánok, koreaiak, burjátok, mongolok, sőt kínaiak is. A rövid idő alatt, amíg hatalmon volt, uralkodását mindenféle kegyetlenség és vérengzés jellemezte. Szükségtelen kegyetlenséggel lemészárolta a bolsevikokat és a zsidókat, akiket elfogott. Urgában csúnya történeteket hallhatunk az ő diktaturájáról. Némelyek bizonyosan azt hiszik, hogy amit tett, dicsőséges cselekedet volt. Az én meggyőződésem, hogy a kegyetlenség emberrel és állattal szemben mindig megvetésre méltó és elítélendő. Az ilyen martalócharcokban és forradalmakban az emberek gyakran állatokká lesznek.

Száz napos uralma után, 1921 május 19-én elhatározta

Ungern-Sternberg, hogy megtámadja és tönkreteszi a vörösöket, akik ezalatt erősítést kaptak s 15,000 emberük volt.

Egy hónappal később Kjachtánál állt, az orosz határon. Összeütköztek, a diktátort megverték és hadserege szétszóródott, mint a polyva a szélben. Később őt magát is lelőtték.

A vörös oroszok július 1-én bevonultak Urgába egy csapat mongol kíséretében, akik velük szimpatizáltak, s felállították «a mongol nép forradalmi kormányát». Oda-jövelelem alkalmával ezé volt a hatalom s minden népbiztosságban orosz tanácsadók voltak. Az oroszok nélkül a mongolok sohasem szerezhették volna meg szabadságukat, tehát könnyen érthető, miért van az oroszoknak olyan nagy befolyásuk. Természetes, hogy a kínaiak azért továbbra is megmaradnak követelésük mellett, hogy Oroszország köteles visszaadni Kínának az uralmat Mongólia fölött.

*

Midőn Ceren-Dorcsenél tett látogatásunkból hazatértünk, egy hosszú sor szénás szekér hajtott be Larson udvarába. Elbeszélte, hogy évenként ősszel, amikor legolcsóbb, nagy mennyiségű szénát vásárol s télen át elteszi, hogy februárban, amikor lovakat vesz, legyen mivel tartani őket. Mikor a lovakat felhízalta és kipihentette, Kalganba viteti s ott eladja. Némelyik évben 3000 darabot is vesz.

A nap eseményeihez tartozott két újságíró látogatása. Az egyik a «Roszta» nevű távirati irodát képviselte, a másik Urga orosz ujságját, «Szarja» (Hajnalpír). Alaposan kikérdeztek előbbi utazásaimról s mostani földkörüli utamról. Nagyon érdekelték őket az amerikai, kínai és tibeti viszonyok. Charbinból azt a hírt kapták, hogy azért jöttem Kelet-Ázsiába, hogy új expedíciót szervezzek Tibetbe.

Ők is sok érdekeset mondtak el. Hogy Anuskin tanár Moszkvában nemrég meghalt, de Obrucsevvvel találkozni fogok. Moszkvában nem fogom elkerülni sorsomat, hogy előadást kell tartanom. Nemcsak a tudósok, hanem a nagyközönség is óhajtja, hogy amikor csak adódik alkalom, halljon idegen népekről. Engem fel fognak szólítani, hogy beszéljek Tibetről.

Hedin Sven Koszlovval és néhány társával.

Hálás vagyok, hogy erre figyelmeztettek. Egész utamon Moszkváig mindig oroszul beszéltem, orosz könyveket olvastam, hosszú szójegyzékeket írtam össze s gondolatban készültem az előadásra, amelynek tartására esetleg fel fognak kérni. Mindenesetre hasznos és szükséges ismétlő kurzust végeztem az orosz nyelvből.

A Koszlovnál élvezett kitűnő ebéd után, amelyen az expedíció több tagja résztvett, kimentünk a fallal bekerített nagy udvarra, ahol Koszlov néhány barakban egész felszerelését őrizte. A teve hátához illő, erős ládákban voltak becsomagolva műszerei, fegyverei, municiója, ajándék a bennszülötteknek, könyvek, ruhák s ezer meg ezer más dolog. Éppily gondosan készült zsákokban tartotta az élelmiszert, lisztet, teát, kávé, cukrot, fűszert és konzerveket stb. A teher- és a lovagló nyergek használatra készen állottak, sátrak s egyéb durvább eszközök, mint ásók, kapák, fejszék, szerszámok s más egyebek, össze voltak csomagolva készen az elszállításra az első táborba. Az udvaron néhány pompás teve állott, amelyek tüzelőszert szállítására szolgáltak. A többi teve és a lovak a legelőn voltak.

A kapu előtt és a barakok körül éjjel-nappal őrt állnak s ebben a tekintetben nincs rangkülönbség s a tudományos személyzet sem kivétel. Ha nem csalódom, az expedíció két hölgy tagja sem volt fölmentve az őrszolgálat alól.

Midőn a kínai stílusban épült barak elé értünk, az ajtóban egy ember állt s fegyverrel tisztelgett. Nem viselt egyenruhát. Elmult az az idő, midőn Koszlov katonákat vagy kozákokat kapott kíséretül. Az illető jókedvűen mosolygott, midőn kérdeztem, hogy a Sipka-szorosban minden csendes-e s kifogástalan svédsséggel felelt:

— Igen, doktor úr, minden csendes. — Kitűnt, hogy több évig szolgált Finnországban s ott megtanult svédül.

Az expedíció tizennyolc tagja közül tizennégy jelen volt. Mivel Koszlov nagy vállalkozása ilyen jól van tervezve és előkészítve, bizonyosan beszélnek még majd róla.

Végül egy kínai, akit Koszlov hivatott, több csoportban

lefényképezett bennünket. Pjotr Kuzmics nagyon örült, hogy egyszer végre Ázsia földjén találkoztunk. Én is kedves emlékemben őrzöm s reá gondolok, midőn a hegyek fölött a csillagok ragyognak.*

* Február elején (1924) az a hír járta be az orosz sajtót, hogy Koszlov expedíciója megakadt. A kormány megtagadta tőle az útlevelet s nem engedte meg, hogy kínai területen utazzon.

Nem tudom, mi igaz ebben a hírben. Remélem, nem igaz. Koszlov maga mondotta el, hogy százezer aranyrubelt kapott a szovjetkormánytól terve végrehajtására. De azt is megmondta, hogy már másfél hónapja várja az útlevelet Pekingből. Ha igaz a hír, csakis politikai akadályok állhatják útját. De milyenek lehetnek ezek? Ő maga, úgy láttam, csakis angol részről származó politikai nehézségektől félt. Én mint már fentebb említettem, határozottan ellene voltam az ilyen félelemnek.

Akármilyen természetű volt is a felmerült aggodalom, remélem, hogy rövid idő alatt elhárítják az útból s hogy ez a fontos expedíció végre mégis létre fog jönni.

A SVÉD NŐVÉREK. BOGDO GIGEN, A FÖLÁMA URGÁBAN.

Délutáni tea mellett ültünk Koszlovnál, midőn Larson autójával értem jött. Urgán keresztül a svéd misszió-állomáshoz mentünk, amelynek saját udvara s néhány igénytelen háza van. A külső udvarban a kapu előtt egy csapat vidám gyermek zajongott, legnagyobb részük burját, de néhány mongol is.

Négy honfitársnőnk üdvözölt bennünket és a közös terembe vezetett. Minden kicsiny és egyszerű, de szép és tiszta, mint otthon Svédországban. Larson régi barátjuk, s azt is tudom, hogy földi védelmezőjük, ha szükséges. Egy férfi misszionárius, Johansson, szintén Urgában lakik s most a mi svéd társaságunkhoz csatlakozott.

Mély megindulással láttam viszont kilenc év után Dagny Hanson nővért, aki 1914 őszén szeretettel és kötelességtudással ápolta atyámat betegségében. Most idejött Mongólia fővárosába s átvette az állomás klinikájának vezetését, amely egy szobában volt elhelyezve s székekkel, dívánokkal, orvosságos szekrényekkel s más orvosi kellékekkel volt felszerelve.

Hasonló munkát végeztek s a bennszülött gyermekek tanításában is segédkeztek Falk, Ollén és Folke nővérek; ez utóbbi a Kínában oly jól ismert, tudós misszióvezetőnek Erik Folke-nek leánya. Még egy nővér tartózkodik néha Urgában és segít a klinikán. Neve Nilsson s amint már említettem, találkoztam vele Urgában.

Meghívtak kávéra és kalácsra s egy kedves órát töltöttünk svéd talajon, beszélgetve a nagy Ázsiáról, a jótékonyság művéről a láma-kultusz alatt szunnyadó tömeg körében s a misszió kilátásairól a jövőben. Midőn elváltunk,

annak az óhajtásnak adtam kifejezést, hogy szeretnék visszajönni egy korábbi órában, amikor a klinika még működik.

Midőn hazaértünk, a Goszpolitochran által lefoglalt nyomtatványok az asztalunkon voltak. Mindent visszakaptam, semmi sem hiányzott.

Este 7 órára Robert Smith úrhoz voltunk híva ebédre. Smith angol kereskedő és nyelvtudós, a Robert Smith & Co. cég főnöke. Huszonhat évig élt Oroszországban s irigylésre-

A svéd missziónővérek udvara Urgában.

mélto könnyűséggel és eleganciával beszélt oroszul. Nagyon finom műveltségű, szimpatikus és okos úri ember. Asztalánál több nyugati ember, továbbá orosz és burját volt együtt.

Larson és én féltízkor indultunk útnak. Még nem volt háromnegyed, midőn az utca sarkán, ott, ahol a vámház és Larson udvara között kiszélesedik, két őr megállított bennünket, az egyik mongol, a másik burját volt. A mongol magas, jól megtermett fickó volt, lábait szétvetve utunkat állta, vízszintesen tartva a fegyvert, ujját a ravaszra téve.

úgy látszott, készen van arra, hogy két golyót röptessen a fejünkbe.

— Halt, — kiáltott a burját s mi azonnal megálltunk, mert kedves volt az életünk.

— Kicsodák Önök?

— Larson kereskedő és vendége, — felelt Larson mondogolul, a legnyugodtabb és legbarátságosabb hangon.

— Honnan jönnek?

— Smith kereskedőtől!

— Nem tudják, hogy 11 óra után nem szabad az utcán mutatkozni?

— Tudom, de még tíz óra sincs.

— Már tizenegy elmúlt.

Larson kivette óráját s számlapját a burját elé tartotta.

— Szabad az Ön óráját is megnézni, — fordult hozzám s én is megmutattam az órát. Összehasonlította a kettőt, füléhez tartotta s meggyőződött, hogy járnak. A nélkül, hogy egy szót szólt volna, egy széles, szuverén gesztussal jelezte, hogy az út szabad.

Larson mondta, hogy ha nem álltunk volna meg, hanem folytatjuk utunkat, bizonyára lelőtt volna bennünket. Parancsaiknak engedelmeskedni kell. De ha valóban tizenegy óra után lett volna, amikor megállítottak, egy földalatti börtönbe vetettek volna, ahol addig ülhettünk volna, amíg valaki jót nem áll értünk, hogy becsületes emberek vagyunk s megengedett üzletekkel foglalkozunk. Tehát Urgában nem lett szebb az élet, mint a régi időkben volt, amikor éjjel a békésen járkálót az utcán nem zaklatták s nem zárták be az embert vizsgálat és ítélet nélkül. Ha ilyen a helyzet Urgában, mennyivel cifrább lehet Szibériában és Oroszországban, gondoltam magamban.

Másnap reggel, november 22-én, ismét a Goszpolit-ochranhoz kellett mennem, hogy kitöltssek egy nagy kérdőívet, ilyen kérdésekkel: név, kor, nemzetiség, születés helye, foglalkozás, honnan jön, hova megy, házasság, hol volt az utolsó orosz forradalom idején, szolgált-e Ungern-Sternberg báró alatt, résztvett-e a háborúban Oroszország ellen, ismeri-e Denikint, Kolcsakot, Judenicsot vagy Vran-

gelt s szolgált-e alattuk, Oroszországban akar-e maradni vagy csak átutazóban van, mi van a poggyászában stb. Az iratot azután hivatalosan aláírva a mongol hatósághoz s orosz asszisztenseihez kell küldeni, hogy kiállítsák a mongol útlevelet, amely nélkül senki sem hagyhatja el Urgát s nem lépheti át a szibériai határt.

Délben Judin úr jött el látogatóba. Hosszan beszélgettünk az utazásról és a verkhne-udinszki útról. Mindennek készen kell lenni 25-éig, vasárnap reggelig. A soffőrön kívül csak egy útitársam lesz, a szovjetkurir, Judin fivére, Alexander Ivánovics. Kjachtáig 360 verszt, onnan Verkhne-Udinszkig 220; ez összesen annyi mint 620 km. Ha a Szelenga be van fagyva, az utolsó részt a lehető legjobb úton tehetjük meg. Az utóbbi napokban ugyan erősen havazott, de három nappal ezelőtt néhány autó egészen jól érkezett meg északról Urgába. Judin az én hálókocsim miatt Csitába sürgönyözött a kormányzósághoz, de még nem kapott választ. De, azt mondta, nyugodt lehetek, kapok helyet.

Azonkívül megígérte, hogy fog nekem szerezni egy «*podorosnaja*»-t, vagyis úti passzust, mongolul «*dsarra*», amelynek az a csodálatos tulajdonsága, hogyha az autó a hóban fennakad, csak meg kell mutatni ezt az iratot a legközelebbi faluban s azonnal megkapjuk a szükséges segítséget, embert, ásót, lovat.

Judin elmondott egyetmást a kjachtai útról. Urgában és környékén 15—17,000 orosz lakik, akik a határon át-szöktek és mongol alattvalók lettek. A legnagyobb részük szegény; sokan földalatti kunyhókban laknak s nem lehet tudni, miből élnek. Néhányan tolvajlásból s szomszédaik és az utasok kifosztásából élnek. Van itt sok burját és kínai is, akik szintén mongol alattvalók lettek s földműveléssel foglalkoznak. Egyszerű kunyhókban laknak, melyeket maguk építettek. Az úton Kjachtáig három falu van s mivel elég jelentékeny a közlekedés kocsin és szánon, nem kell félnünk hóakadálytól.

Azelőtt sok új telepes vadászatból és halászatból tartotta fenn magát; nemrég azonban a mongol kormány megtiltotta az idegeneknek a vadászást, ami megnehezíti

életüket. De a kínaiak, akik marmotabőrökkel nagyon jövedelmező kereskedést folytatnak, ravasz módon ki-játsszák a törvényt. Ott, ahol a marmoták sűrűn élnek egymás mellett, megfognak egy állatot, csengőt kötnek a nyakára s ismét szabadon eresztik. Az állat ijedten visszaszalad üregébe. Midőn az üreg belsejében levő állatok a sötét folyosókon a csengőt hallják, megijednek s rohannak kifelé. A nyílásnál ott várják őket a kínaiak, készen állva, hogy furkósbottal agyonüssék. A szerencsétlen kolompos nem tehet egyebet, mint hogy követi őket. S ha kibújik, újra megfogják s egy másik üregbe eresztik be. Ily módon nagy zsákmányhoz jutnak, a nélkül, hogy egyetlenegy tiltott lövést tettek volna. Rendkívül sok marmotabőrt visznek karavánokon Kalganból Urgába. Útközben találkoztunk néhány ilyen karavánnal. Ezer bőr egy teverakomány.

Amíg így beszélgettünk, jött Koszlov s elvitt sétálni Urga kínai boltjai között. Ugyanolyan stílusban épültek, mint mindenütt Észak-Kínában. A nagy boltokban az asztal előtt egy fapad van, ahova leülhet az ember, míg az udvarias és előzékeny kereskedő kirakja és dícséri ritkaságait. Az előkelő vendégeket, mint mi, betessékelik egy hátsó szobába, ahol egy vaskályha kellemes meleget áraszt s ahol magas faszékekre telepedünk le az asztal mindkét oldalán, az ablak mellett. Ez a díszhely s az asztalon zöld teát tesznek elénk porcelláncsészékben s újra meg újra megtöltik őket a kannából, melyet a kályhán forrón tartanak. Cigarettaival kínálnak; a kínaiak nevetnek, fecsegnek, de mindig megőrzik méltóságukat. Ha valami nefrit vagy bronz drágaságuk van, azt itt a belső szentélyben őrzik s rejtekhelyükről veszik elő.

Látogatásom alkalmával Urga a hótakaró alatt igen előnyösen mutatkozott. A pizok az utcán megfagyott s a por meg volt kötve. Urga nem szép város; egyhangúan és laposan fekszik a Tola-folyó partján s az alacsony fa-, agyag- vagy téglaházak egyformák. Újabban európai, vagy legalább szibériai orosz stílusban is építettek házakat, s ha ezek két emeletesek, kellemetlenül elütnek az ázsiai típustól. Egyik-másik új utca elég széles, de a régi város utcái szűkek.

Midőn először voltam Urgában, a lakosok számát 30,000-re becsülték. Kozlov szerint 50,000-re emelkedett, Badmasapov 80,000-et mondott, de valószínűleg hazafias kérkedés emelte ily magasra Mongólia büszke fővárosának lakosságát.

Azután ismét elváltunk a hidegben. Délután 1 órakor -17.6° , este 10 órakor -19.7° volt. De éjjel a tiszta, csöndes levegőben mind hidegebb lett, s nov. 23-án reggel nyolc órakor a hőmérő -29.2° -ot mutatott. Úgy éreztem, hogy nem lesz kényeztetés ilyen hőmérséklet mellett nyitott autón utazni Szibéria felé.

Délelőtt még egyszer meglátogattam a svéd nővérek klinikáját s egy óra hosszat olyan látványban volt részem, amely mély nyomot hagyott bennem. Gyakorlott kézzel s nagy ügyességgel és gyengédséggel kötötte be Dagny Hanson nővér a betegek sebeit s tett új kötéseket az új betegekre. Ezalatt Falk nővér méregette az orvosszereket, melyeket a betegek magukkal vittek. Az előszobában egy fűtött kályha körül ültek a betegek, mialatt Ollén nővér történeteket és kalandokat beszélt el nekik s így felejtette gondjukat és nyugtalanságukat. A nővérek mind folyékonyan beszélnek mongolul.

A klinikán vezetett statisztika és Dagny Hanson nővér kutatásai szerint a mongol népnek 99 százaléka szifilisz, a fejlődés különböző fokán. A legtöbbször a betegség enyhén lép föl, de egyeseknél a rombolás nagyon előrehaladt. Naponként átlag 70 beteget kezelnek, a rendelés 8 órától 2-ig tart.

Megkérdeztem Dagny nővért, aki 1920 óta dolgozik a klinikán, hogyan szokták a betegek megfizetni fáradságukat.

— Egy «hadak»-ot szoktak nekem adni (ez kb. 2 m hosszú legfinomabb selyemszövet, amelyet áldozati ajándéknak is használnak a templomokban) értéke 20 cent. De akinek van pénze, ad egy vagy két dollárt, s a klinika eddig még megélt a maga erejéből.

Milyen magasztos és csodálatraméltó ez a misszió, amely az irgalmasság ilyen munkáját végzi, sebeket gyógyít, szenvedést és kínt enyhít. A mongoloknak szükségük van

rá s hálájuk bizonyosan igen nagy, noha nem tudják érzéseiket kellő módon kifejezni. A szifilisznek az a formája, mely köztük uralkodik, állítólag igen könnyen gyógyítható, ha a betegség pusztítása még nem harapódzott el. De a higiéné és tisztaság legelemibb követelményei is ismeretlenek közöttük. Csaknem kizárólag hússal és tejjel élnek, tehát erős, izmos faj. De a tisztaság hiánya a zsenge korban megtizedeli a gyermekeket. Larson ismert egy asszonyt, akinek tizenegy gyermeke közül egy sem maradt életben.

A svéd nők remélik, hogy azt a kis alapot, amellyel már rendelkeznek, nagyobbítani fogják s elég pénzt fognak gyűjteni, hogy azon az udvaron, ahol most Koszlov helyezte el felszerelését, egész klinikát építhetnek betegszobákkal, ágyakkal mennél több beteg számára. Becsületet szerez a svéd névnek Kelet-Ázsiában, ha innen juttatják nekik azt a segítséget, amire szükségük van.

*

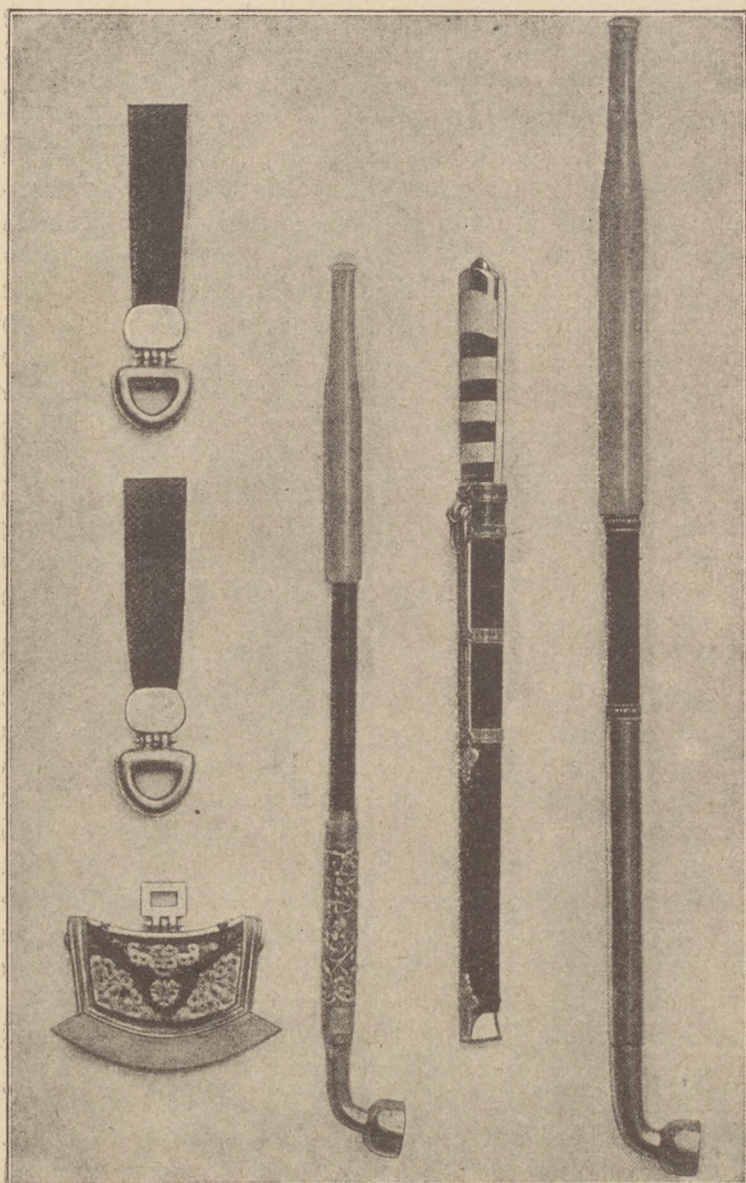
Egyébként a napot Judinnál és Koszlovnál tett látogatással töltöttem el s néhány felvételt csináltam a városban. Nem könnyű dolog ilyen csikorgó hidegben fényképezni. Ha csak egy-két percig tartja az ember a jéghideg gépet, már úgy megmered a keze, hogy fáj. Egy hollandi úrnőnél ebédeltünk, aki az épp most Urgában időző amerikai Williamsnek felesége.

A nap folyamán egy bájos, ifjú mongol hercegnő is meglátogatott bennünket, hogy eladjon nekünk két gyönyörű szép kínai pipát hosszú nefrit szopókával s ezüstveretű ébenfa szárral, egy mongol kést ezüstveretű tokban s egy pár kínai elefántcsontpálcikát, amelyeket előkelő kínai étkezések alkalmával szoktak használni. Ehhez tartozott még egy tűzcsiholó ezüsből s két ezüst dísz, amit az övön hordanak.

A szép hölgy pajkos és rózsásarcú volt, fején pompás diadém ezüsből, korallból és türkizből. De olyan nagy árat kért ezekért a tárgyakért, hogy eredmény nélkül kellett távoznia.

Másnap eljött ura és parancsolója, a mongol fejedelmi

Az Urgában vásárolt tárgyak :
pipaszárak, tör, csiholó acél és kisebb függelékek az övre.

személyek egy hatalmas példánya s elhozta ugyanezeket a tárgyakat sárga selyembe csomagolva. Ő már mérsékeltebb volt igényeivel s nem állhattam ellen a kísértésnek, midőn 200 mexikói dollárig lement.

A téli hideg most erősen nekiindult, november 24-én, Urgában tartózkodásom utolsó napján 8 órakor -32.5° -ot mutatott a hőmérő, tehát nem sok hiányzott a higany fagypontjától.

Berdejev úr kíséretében ötödször mentem el a Goszpolitochran útlevélosztályába, hogy végre elintézzék a nehéz útlevelügyet. A helyiség egy nagy, hosszúkás szoba, melyet egy asztal hosszában ketté oszt. A külső fele tele volt utazó mongolokkal, burjátokkal és oroszokkal s néha egy-egy nyugateurópai vagy amerikai is látható volt. A belső oldalon ülnek dolgozó asztaluk mellett az útlevelet vizsgáló oroszok és burjátok. A világítás rossz volt, bűzlött a cigarettafüsttől, s egy vaskályha, amelyen az ifjú bolsevikok teáskannái forrottak, küzdött a külső hideg ellen, amely mindig berontott, ha valaki kiment vagy bejött.

Közölték velem, hogy az útlevélosztály főnöke beszélni akar velem. Egy ifjú az udvaron keresztül az ő külön szobájába vezetett, egy kis nyomorúságos szobácskába, mely alig nagyobb, mint egy hajókabin. Egy íróasztal és egy szék volt az egész bútorzat, amely benne elfért. Beléptemkor fölkelte s egy kézmozdulattal megkínált, hogy üljek le. Fiatal, szőke és alacsony volt, s arcán mély komolyság látszott. Talán valami nagy bánata volt. Egész föllépésén méltóság és önuralom ült. A beszéd mintha nehezeire esett volna s erőltetett, halk hangon intézett hozzám néhány rövid kérdést:

— Miért utazik Szibérián és Oroszországon keresztül? Milyen céljai vannak? Meddig akar Moszkvában tartózkodni?

Miután kérdéseire feleltem, fáradságról és közömböségről tanuskodó mozdulatot tett fejével s hozzátette:

— Odakint megkapja láttamozott útlevelét.

Végre megkaptam. Most még Judinnak is alá kell írni s ő messze lakik a városon kívül. Szerencsémre ott volt a

soffőr, aki Verkhne-Udinszkba fog vinni, hogy láttamoztassa a saját és a kurir útlevelét. Magához vette az én útlevelemet is és megígérte, hogy másnap reggel magával hozza.

A nappal világos óráit az új templom, Maitärin Szume, megtekintésére fordítottam; a régit már láttam. Az új templom legelőkelőbb termében szintén ott van Maitärin, a «várt Buddha», hatalmas szobra teleaggatva «hadak»-okkal s más áldozati ajándékokkal s körülvéve tanítvá-

Szabadon álló fakapu kínai stílusban az urgai új templom bejárata előtt.

nyainak s más szenteknek képmásaival. Ott van egy trónszék is, sárga selyemmel áthúzott vánkossal Gigen Hutuktu részére, ha jelenlétével emeli az istentisztelet fényét.

A templom néhány, kínai stílusban épített fakioszkból áll, tetején aranyozott vallásos jelképekkel. Körül vannak véve falakkal és udvarokkal; a főbejáratok előtt van a diadalív vagy egy fafaragásokkal díszített szabadon álló fakapu, kínai szokás szerint. Némelyik udvaron pompás, fehér filcjurták állnak, amelyekben a lámák és más templomi szolgálattevők laknak.

Ha az ember, mint én, látott már Tibetben néhány nagy templomkolostort, nem talál semmi különösen érdekeset Maitärin Szume-ban. De egyik terem, egy külön, Dungkhar nevű épületben, elütött a többitől s nagyon lekötötte figyelmemet. Fölülről egy nagy, szabad, négyszögű nyílás világította meg, olyan mint egy impluvium. Puha divánokon, másfél méternyire a faltól, ült vagy húsz láma, sárga és piros tógába öltözve, fejükön magas, sárga mitra

Mongol lámák a jurta előtt a templomtérén Urgában.

volt vastag gyapjúsövetből, amely dragonyoscsákóhoz hasonlított. Kis faállványokon feküdtek előttük a szent iratok, melyeket ritmikus, éneklő hangon olvastak fel s kezükben apró rézcsengőket s a lámaizmus más szimbolumait tartották. Egy láma, aki a körön kívül ült, időnként egy nagy dobót ütögetett.

A falak a Buddha és a szentek életéből vett festményekkel voltak díszítve és szövött anyagra festett templomi zászlók emelték a terem színpompáját. A különös világítás, mely a barátok alakját élesen és monumentálisan kiemelte

a háttérből, — ez az égő vörösbe, mély kékbe, meleg sárgába és ragyogó aranyba játszó színpompa és végül a rit-

Bogdo Gigen fiatalkori arcképe.

mikusan álmosító ének, melynek hangjai olyanok voltak, mint a tenger hullámai, mindez olyan hangulatot keltett.

amelyre az ember szívesen emlékszik vissza s mély benyomást hagyott hátra az északi buddhizmus pompakedvelő pogányságáról.

Az urgai fő lámának, Mongólia lámaista egyháza főpapjának neve Bogdo Gigen, Gigen Hutuktu vagy Maitän Hutuktu. Vallási rangja szerint harmadik a lámaizmus főpapságának rangsorában; legfelső helyen áll a Dalai Láma Lhasában, azután következik a Tasi Láma Tasilunpo-ban.

Az urgai új templom egyik bejárata.

Őt úgy imádják, mint a híres Láma Taranatha reinkarnációját, aki 1573-ban született Cangban Déli-Tibetben s akinek győzelmes zászlói alatt vitték be a buddhizmust Mongólia népe közé. Azt mondják, hogy a mongolok maguk hívták be s a kínai császár segítségével sok kolostort alapított. Kína okos uralkodói jól tudták, hogy legfélelmetesebb és legveszedelmesebb szomszédaik, a mongolok, veszíteni fognak férfias erejükből, ha az ernyesztő lámaizmus beléjük veri karmait. S a kolostorélet a férfilakosságnak oly jelentékeny részét vonzza magához, hogy az egész nép elgyengül.

Huc páter szerint a kolostorok a férfilakosságnak egy harmadát nyelték el s ha ez a szám a jelenre nézve túlzott is, nyolevan évvel ezelőtt talán igaz is volt.

Taranatha Mongóliában halt meg, szentté avatták s a Dsetszun Dampa Taranatha címet kapta, vagyis «a nagytiszteletű, szent, ragyogó istenség».

A Szakija szekta apostolai a szent iratokat is lefordították mongolra.

Maitärin Szume, az új templom Urgában.

Mongólia első főládája Hutuktu Szampa Gjamtszo volt, aki 1604-ben lett a patriarchátus feje. A Tola partján telepedett le és sátorban lakott (örgő, innen Urga). Legközelebbi utóda építtette a nagy kolostort Urgában (*Kuren* vagy *Ta-kuren*; *küre* udvart vagy bekerített helyet jelent). Az épület számára munkásokat hozatott Pekingből s téglát is ugyanonnan szerzett. Rövid idővel a kolostortemplom alapítása után ez egyik legerősebb tagja lett a *Gelukpa* vagy «sárga szekta» kolostorláncolatában.

Tehát az urgai főláma folyton visszatérő reinkarnációja

vagy újjászületése a Taranatha Lámának. Utódait ugyanazon elvek szerint keresik meg és avatják fel, mint a Dalai Lámát vagy Tasi Lámát. Ha egy Gigen Hutuktu meghal és lelke, azaz Taranatha Láma lelke elhagyja a testet, ahol menedéket talált, ismeretlen helyeken bolyong, ahova földi szem el nem jut, míg végre egy újszülött vagy kiskorú fiú testét lakóhelyévé nem választja. Ez a fiú lakhatik egy nomád sátrában Tibetben, egy pásztorkunyhóban Mongólia

A nagy templom pavillonja Urgában.

pusztaságán vagy egy kalmük halász kunyhójában a Volga partján. S csak az istenek tudják, hogyan lehet millió gyermek között az igazit megtalálni. Követek, botok, levelek, egyidejű természeti jelenségek próbái, a jelöltek kiválogatása s végül sorsolás tartoznak a babonának e zagyvaságába.

Mikor még a kínai sárga sárkány lebegett a pusztaság fölött, Bogdo Gigen nagy hatalom volt, akinek barátsága jelentett valamit. Mert ha akarta, szent háborút hirdethetett volna s fellázíthatta volna népét a császár ellen. De

most Külső-Mongólia nemcsak elszakadt Kínától, hanem önálló köztársaság, szövetségben Szovjet-Oroszországgal s az ő hatalma alatt áll.

Bogdo Gigen mint koronázatlan vallási uralkodó ül itt, fején a főláma fejdísz s teljesen kívül marad a világi hatalom területéből. Ha igazi férfi volna, mégis jelentene valamit a világon. Ha olyan férfi volna, akire a szerzetesek tisztelettel nézhetnének fel, olyan férfi, aki tiszteletet ébreszthetne a vallás iránt, melynek első képviselője itt, s aki

Lámajurta egyik templomudvarban Urgában.

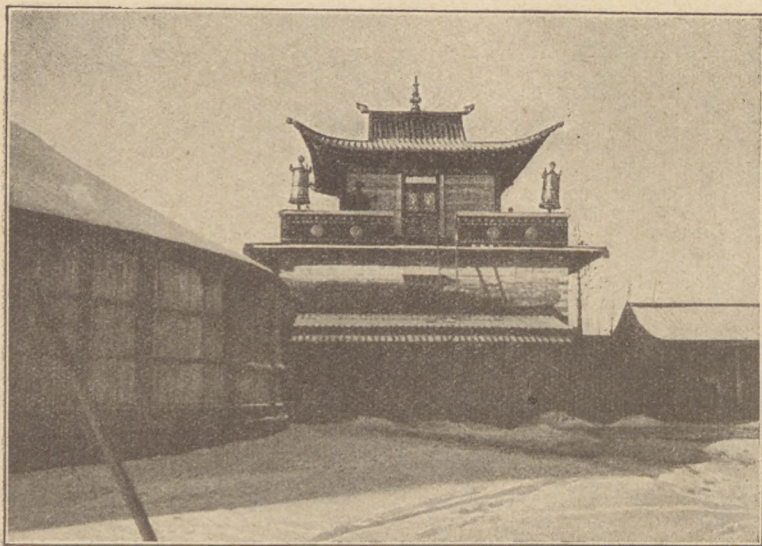
hisz egyedülüdvözítő erejében, olyan férfi, aki legalább kifelé némileg tisztességes életmódot folytat, akkor szava és példája mégis jelentene valamit a Mongol Népköztársaságban.

De a mostani Bogdo Gigen, akit 27 évvel ezelőtt meglátogattam, s akit idegen előtt ma már nem mutatnak, megvetésreméltó és megvetett egyéniség, szégyen isten és ember előtt, utálat szerzetesek és világiak előtt, a lámaizmus főpapjának torzképe.

Ha legalább csak titokban inna! De egész Urga tudja.

hogyan iszákos s hogy legjobban szereti a pezsgőt. S ha saját tanainak parancsai szerint nőtlenségben kell élnie, legalább elrejtene szeretőit a világ szeme elől! De az egész nép tudja és látja, midőn kerítői kimennek a nomádok közé s keresik a lakosok között az alkalmas személyeket. Ez eltévelyedések mellett nagyon ártatlan dolog, hogy autón jár s garázsot tart. Pedig jobban illene egy ázsiai főpaphoz, hogy kirándulásait előkelően díszített gyaloghintón tenné meg, szerzetesek, zászlótartók és tompán hangzó dobok kíséretében.

Templomépület Urgában.

A házakon a városban itt-ott gúnyos rajzok láthatók, melyek a lámaizmus ferdeségeit gúnyolják s már pusztá jelenlétükkel a hanyatlását bizonyítják. Az egyik ilyen rajz egy lámát ábrázol, aki száját szélesen kitátja, mialatt egész tevekaravánok árúkkal megrakva mennek le torkába. Ebben a képben van igazság. Mert mit tesznek egyebet a lámák, mint hogy a népet kiszípolozzák s babonáiból vígan élnek. Azt hiszik, hogy a képeket oroszok rajzolták.

Annyi bizonyos, hogy a vörös mongolok elfordultak a szerzetesektől s a lámaizmus tekintélyét alapjában meg-

ingatják. Noha csak öt napot töltöttem Urgában, világosan éreztem a lámaizmus hanyatlását. Nem úgy volt, mint azelőtt. A láma most már csak közönséges ember. A templomban nem volt látható egyetlen világi, egyetlen zarándok sem, aki letérdelt volna Buddha szelíd arca előtt, hogy nyugalmat találjon lelkének.

Lehetséges, kinn a pusztákon, ahol a nomádok laknak és vándorolnak, másképp van a dolog. De Urgában, ahol Maitärin Szume és a többi templom aranyos tetőit a nap és a csillagok felé emeli, dobog mégis a lámaista hit szíve, s innen indulnak ki a láthatatlan szálak, melyek a babonás népet az egyház hatalmában tartják. Ha ez a szív az új, a vörös korszak romboló hatása alatt megszűnik dolgozni, ha az olajlámpák az istenszobrok előtt kialszanak, nem fognak-e a pusztaságon is megritkulni Cong Kapa utódainak sorai, s vajjon nem lesznek-e akkor a mongolok az üresség érzésében, amely elhagyta őket, s az üresség érzésében, amely megmaradt, fogékonyabbak mint előbb az élet és a vallás magasabb formái iránt?

OROSZ TANYÁK KÜLSŐ-MONGÓLIÁBAN.

Utolsó napom Urgában éppoly gyorsan telt el, mint az előbbieket s alig vettük észre, a nap már lement s a földre ráborult a könyörtelenül hideg éjszaka. Sok ujonnan szerzett jóbarát jött el búcsúlátogatásra, köztük a jó svéd nővérek. A derék Koszlov sokáig ült ott és beszélgetett, s akkor láttam utoljára, amikor autóján elsuhan a fehér havon.

Tatjana igazi orosz ebédet tálalt elénk s csomagoltunk, hogy reggelre mindennel készen legyünk, végre Larson jött be szobámba s néhány órán át velem maradt. Közben kereskedelmi kérdésekről is beszéltünk, noha nem sokat értek hozzájuk. Időközben beállott az est és lefeküdtünk.

Vasárnap reggel pont 8 órakor, midőn az autó az udvarba ért, készen voltam. Kézitáskámat a fellépőre kötötték s hálósákomat egy rakás postazsák, csomag és poggyász fölé rakták. Az autónak volt védőfödele s baloldalon oldalvédője viaszosvászonból, de különben nyitva volt az ég szeleinek, a hóviharnak és a hidegnek, de elég erős volt, hogy megküzdjön a hőtömeggel.

A soffőr neve Andrej Michajlovics Bortinov, kubai kozák Jekaterinodarból s biztosított, hogy nincs egész Urgában senki, aki ezt az utat úgy ismerné, mint ő. Huszonöt éves lehetett, alacsony termetű, erős testalkatú és sötét színű. Jó külsejű, vidám és beszédes, nyugodt és biztos, mint minden soffőr.

A kurir Judin öccse volt, Alexander Ivánovics, magas, karcsú és szőke, ő is 25 éves s nagyon megnyerő külsejű. Ő felelős volt a postazsákokért s fent ült, illetőleg feküdt az autót megtöltő poggyászhegy tetején. Mind a hárman magunkkal vittük élelmiszercsomagunkat s versenyt ciga-

rettáztunk. A soffőrt Andruskának, a kurirt Szasának hívtuk, engemet doktornak szólítottak, sohasem neveztük egymást elvtársnak. Vastag báránybőrbundába voltunk bebugyolálva, fejünkön pompás szőrmesapka, melyet le lehetett húzni fülünkre.

Meleg kézszorítás, hálás köszönet és istenhozzád után elbúcsúztam Larsontól s felmásztam az első ülésre, balra Andruskától. Kihajtottunk a kapun s a svéd udvar eltűnt mögöttünk. Egy órával később akart Larson útnak indulni, autója már készen várta.

De még egy fontos ügyet kellett a Goszpolitochrannál elintézni, ahol autónk egy negyedóra hosszat állt. Midőn útitársaim kijöttek, minden iratunk rendben volt s én is visszakaptam útleveletem, amely nélkül se be nem mehetek Oroszországba, se onnan ki nem jöhetek.

Keresztül hajtunk a városon, ahol az élet ébredni kezd, elmegyünk a templom és egy egész falu piszkos, fekete jurta mellett, amelyekben a lámák laknak s mind mélyebb hóban haladunk lassan felfelé az út első kis szorosához. A lejtő nem nagyon veszedelmes, de a tapadó hóban nehéz lesz s végre fennakadunk. Kissé vissza kell mennünk, hogy neki induljunk, de lefelé menve a fék felmondja a szolgálatot, az autó saját súlyától tovább fut s ha Andruska nem lett volna elég ügyes, felfordultunk volna. A kezdet elég fenyegető volt. Szasa az ásóval dolgozott. Andruska a kormányt fogta, cigarettázott és parancsolgatott, én pedig ott ültem beékelve fülkémbe.

— Hány ilyen szoros van Verkhne-Udinszkig? — kérdeztem.

— Legalább ezer! — nagyzott Andruska. — Ez a legkönnyebbek közül való. De majd elintézzük, voltam már nagyobb bajban is. Ezen a télen korábban megjött a hó, mint máskor. Decemberig nem szokott hó lenni.

A kerekek ismét forogtak a hóban s végre csikorogva haladtunk át a szoroson. Az ég nagyon borult volt; nem fújt a szél, de csikorgó hideg volt. Fenyők és nyírfák között ment az út erős lejtőn lefelé, amelyen könnyen legurulhattunk volna, ha a kerekek nem tartanak jól.

Miután a völgy mélyét elértük, ismét lassan fölfelé haladtunk a legközelebbi szoros, Tologa-daban felé, melynek erdőkoszorúzta orma ott emelkedett előttünk a havas ködben. Minthogy az emelkedés nagyobbodott s a hó mind mélyebb lett, minduntalan megakadtunk, vissza kellett hajtani, lapátolni s újra neki indulni, míg egyszerre csak az autó mégis elakadt, a kerekek azonban továbbforogtak s a felvert porzó hó úgy sistergett, mint a hajókerék körül a vízcsöppek. Hogy néhány mérföldet haladjunk, már negyedfél órája úton voltunk. Nem tudtam szabadulni a rossz sejtelmektől. Észak felé, csaknem pontosan észak felé kellett haladnunk Verkhne-Udinszkig. A szibériai tél közeledett s a hőtömeg észak felé valószínűleg nagyobbodik. Azt már régebről tudtam, hogy a talaj az egész úton dombos, hegynek föl, hegynek le s csak a völgy mélyedéseiben sík. Ha szerencsésen elérünk Kjachtáig, akkor a Szelenga már segítségünkre lesz, amelynek jegén halad a rendes téli út. De vajjon be van-e fagyva a Szelenga s elég erős-e a jég? Erről nem tudtunk hírt kapni. Kibékültem a nagy hideggel, mert ez minden elmúló órával erősebbé tette a folyó jegét.

Mikor már semmi más nem használt, utitársaim leszálltak s kötelet kötöttek a hátsó kerekre. Akkor aztán ment. A feladat nagy volt. Nagyon jó gépnek kellett lennie, hogy ezt a munkát megbírta. Elértük a Tologa-daban szorost, ez egy kis hegyháton van, mely vízvásztó a Tola két mellékfolyója között.

Itt fenn a fenyők ágai közt nehéz hőtömegek feküdtek. Az északi oldalon sűrűbb volt a köd s a fák mint kísértetek emelkedtek ki belőle. Az út meredeken ment lefelé a kis Arsanti patak hóborította, fagyott völgmélyedése felé s ismét attól kellett félnünk, hogy lecsúszunk az útról s le-síklunk a lejtőn. De szép lassan haladunk lefelé a fák közt. A kilátás el van takarva s alig száz méternyire tudjuk csak megkülönböztetni a tárgyakat. Időről-időre ökrös szeke-ekkel, gyalogosokkal és lovasokkal találkozunk.

Egy kissé oldalt az úttól van egy kis mongol falu egyszerű fakunyhókból s egy új orosz telepes tanyája körül,

melynek lakói földművelésből és állattenyésztésből élnek, hollók és szarkák ütötték fel tanyájukat.

Lent a völgyben kevesebb a hó s hosszú területeken szabad a föld. Az út kemény és síma, mint az aszfalt s nagy sebességgel haladhatunk. Azután ismét egy-két kisebb szoros következik, melyek nem okoznak nehézséget. A köd szürke függönyként fekszik a völgyekben s eltakarja oldalt a dombokat és erdőket.

Előttünk megy egy kínai és hajtja egy tüzelőszerral megrakott szekér elé fogott lovát. Gyeplő nincs. Egy útfordulónál a ló megpillantja az autót és neki iramodik. A kínai szalad utána, ahogy csak bír. Andruska felveszi az autóba, elébe vág a szekérnek s megállítja a lovat.

Ismét mélyebb a hó s lassabban megyünk. Egy sor szénásszekérrel s tüzelőszert vivő kocsival találkozunk. Egy mongol sátorfalu közelében jól táplált szarvasmarhák legelnek. Pihenő ökrös szekerek mellett néhány fekete filcsátor van felütve.

Fél háromkor elérünk egy szorost, ahol az emelkedés jelentéktelen, de a hó mély és kemény. Ez nem bírta el az autót s a kerekek belesüppedtek. Nem mozdulhattunk. Körülbelül hatvan méterről van szó, Andruska és Szasa fölváltva ástak, hogy egészen beleizzadtak. Levetették bundájukat, ástak néhány métert, aztán ismét elakadtunk, s ők újra ástak. Egy órai fáradságos munka után leültek egy hófúvásra, cigarettára gyújtottak s már-már kilátástalannak tekintettek minden fáradozást. De közel a helyhez volt néhány burját kunyhó; Szasa odament és sikerült neki négy embert szerezni ugyanannyi lapáttal. Most egy kissé tisztára lapátolták az utat, a burjátok tolták az autót, s végre ezen a szoroson is átjutottunk, miután csaknem két órai időt veszítettünk.

Örömünk nem soká tartott. Csak a sík völgymélyedésekben haladtunk előre; a szorosoknál, melyeket nyáron alig vesz észre az ember, mindig veszítettünk időt.

Most már a mai nap utolsó dombjára mentünk föl; öt óra volt s esteledni kezdett. Mind hidegebb lett, amint az éj közeledett. Újra elő kellett venni az ásót. Burjátok

nem laktak a közelben. Nem találkoztunk ökrös szekerekkel; amelyek napközben úton voltak, most már éjjeli szállásra tértek. A hátsó kerekek kötelei elkoptak s úgy ahogy rendbe hozták őket. Ott rekedtünk mélyen a hóban. A sötétség beállott. Mindenfelől ránk borult az éjszaka. A hideg ravaszul sompolygott felénk. Az autó befagyott hóágyába. Nem láttam a szabadulás lehetőségét.

— Itt maradunk éjszakára, vagy forduljunk vissza óvatosan s keressük föl a legközelebbi tanyát?

— Nem — felelte Andruska — el kell jutnunk Baroti-ig.

Végre sikerült előrejutni, miután a végsőig erőltették az autót. Azt az ajánlatomat, hogy én is kiszállok és segítek, a leghatározottabban visszautasították.

Csaknem hét óra volt, amikor a Baroti vendégfogadó elé értünk; ez egy barátságos faépület konyhával és két szobával az utasok részére. A levegő olyan sűrű volt, hogy késsel lehetett volna vágni, s egy kissé meg kellett állni az ajtóban, hogy megszokja az ember. De sebj! Pompás meleg volt odabenn. A tűz pattogott két kályhában és egy tűzhelyen étel és kenyér szaga áradt felénk, a számovár sustorgott, sötét alakok suhantak el mellettünk vagy ültek összezsúfolva a falak mellett.

A konyhától jobb felől eső szobába mentünk, amelyben egy durván faragott asztal és két oldalán egy-egy hosszú pad volt. Harmadik oldalán még egy pad, illetőleg két baklábbon egy deszka volt. Utitársaim behozták poggyászatot. Szasa, a kurir, egy percre sem vette le szemét értékes ládájáról s a lepecsételt táskákról. Minthogy kommunista országban vagyunk, ahol nincs rangkülönbség s mindenki «tovaris» (elvtárs), gondoltam magamban, legjobb lesz, ha magam törődöm dolgaimmal. De mertem volna csak megpróbálni!

— Nem, ez a mi dolgunk. Doktor úr ne vesződjön vele.

Hálózásájkjainkat kiterítették a pricsre, kicsomagolták élelmiszereinket, asztalt terítették a mi evőeszközeinkkel, a mi teáskannánkat a számovárra helyezték s egy szempillantás alatt készen volt az ebéd.

A ház tele volt vendégekkel s az est folyamán újak jöttek. Legnagyobb részük fáradt volt s néhány pohár tea, egy kis

kenyér és hideg hús után lefeküdtek, ahol éppen helyet találtak. Három kurir jött Kjachtából Urgába, s autójuk megrekedt a hóban Bajin-gol állomás közelében. Egy paraszttól lovakat béreltek s éjjél után tovább akarnak menni Urgába. Soffőrjük az autónál maradt s meg kell próbálni, hogyan tud előre vergődni a hóban. Ez nem nagyon biztató ránk nézve.

Midőn másnap reggel 6 óra után kimentem a szabadba, a hold néha kibújt a felhők mögül s az éjszaka még csendesen feküdt az erdőn.

Kínai, ökrös taligával útban a Mangataj-szoros felé.

Nyolc óra előtt úton voltunk. Kezdetben minden jól ment, noha a hó mélyen feküdt, de a völgyfenék sík volt, sőt alig észrevehetően lejtősödött. Híven kell követni az ökrös szekereknek mélyen a hóba vágott nyomait. Akár ló, akár ökör húzza a szekeret, az állatok mindig abba a mélyedésbe lépnek, amelyet az előttük járt állat taposott a keréknyomok között a hóba. Ezen a napon is találkoztunk szénát, fát vagy tüzelőszert vivő kocsik hosszú soraival. Mindig kutyák kísérik őket, melyek ritkán ugatják meg az autót s még annyi eszük sincs, hogy az utolsó perc előtt

félreugorjanak. A fogolymadarak csapatai is ott ugrálnak és kaparásznak az úton s éppoly nyugodtan néznek minket, hogy örökös rettegésben vagyok, nehogy Andruska elgázolja őket. De néhány lépésnyire az autó előtt elrepülnek.

Lassan emelkedünk a behavazott, homokos területen. Az emelkedés nem veszedelmes és sikerül is minden kaland nélkül feljutni egy kis lapos szorosra. A másik oldalon meredeken megy lefelé s használni kell a féket. Más helyeken,

A hóban megrekedtünk.

ahol elakadunk, ismét elő kell venni az ásót. Barotiban még egy utast vettünk fel, egy fiatal orosz; neki is segíteni kell.

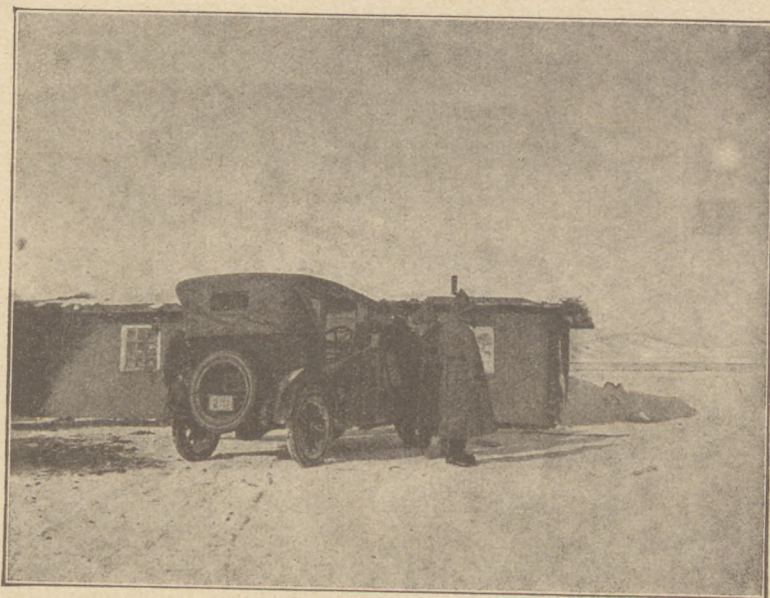
Kiderül, a nap kibúvik s rásüt a hidegtől és hótól megdermedt vidékre. A hótömeg nagyobbodik. Andruska beleizzad a munkába, hogy folyton követhesse az ökrös szekerek nyomait.

Még nincs 12 óra, mikor Chara nevű burját faluhoz érünk a Chara-gol (a Tola mellékfolyója) partján. Pompás dolog volt egy órahosszat pihenni egy parasztkunyhóban, ahol egy adag zsírban sült hús és forró tea mellett mele-

gedtünk. A tanya egy orosz paraszté volt, aki itt lakott feleségével, gyermekeivel, egy szolgával és egy cseléd-leánnyal. Voltak tyúkjai, ezek csaknem egész télen át a szobában tartózkodtak, néhány juha, tehene és lova s gazdálkodott a Chara-gol völgyében. Egészségesek, jól tápláltak voltak s nem panaszkodtak semmiről.

Midőn elindultunk, a távolban mint egy fekete pont a fehér mezőben úgy tűnt fel az autó, melyről előző este

Andruska, Szasa és az autó Charában.

hallottuk, hogy Bajin-golnál megrekedt a hóban. Lassan közeledett s újra megakadt. Vártunk, amíg hozzánk ér. Legalább megcsinálja számunkra a keréknyomot.

Azután neki indultunk, a hó kavargott a kerekek körül, míg aztán egy keskeny lejtőn megrekedtünk. A havat el kellett lapátolni s mentünk tovább. Fél kettőre előre vergődtünk a Mangalai szoros lábáig; ez volt az út legnehezebb s legjobban behavazott része. A kerékvágás mellett feküdt egy bunda, bizonyosan valamelyik szekérről esett le. Felvettük, hogy az éjjeli szállásnál leadjuk. Nemsokára el-

értünk egy ökrös szekeret és két gyalogos kínait. Kérdeztük, nem tudják-e, kié a bunda. Az enyém, felelte az egyik. Vonakodva adták oda az oroszok a bundát; bizonyosan gyanították, hogy hazudik.

Nemsokára elhagytuk őket s az autó lassan vergődött felfelé a szorosban. Mikor már nem ment a dolog s Szasa hiába próbált utat vágni az ásóval, én is leugrottam. A hátsó kerekeken levő kötelek már felmondták a szolgálatot s nem volt több. Most mást próbáltunk. Elővettük a

Tehén és juhok egyik karámban Chara mellett.

vastag takarókat, amelyeken az oroszok aludtak, lefektettük a hóba, mindegyik kerékvágásra egyet. Ezalatt elért bennünket a két kínai az ökrös szekérrel s most segíteniök kellett a bundáért. Egy darabig ismét haladtunk. Azután ismét leterítettük a takarókat s akkora darabot haladtunk, amekkora maga az autó.

Meddig kínlódunk még evvel a vigasztalan munkával a hóban, mely mindig mélyebb lesz? Felmentem a szoros tetejére. Jó darab még odáig s az emelkedés eléggé érezhető.

Tíz mongol katona jött lovagolva a havon keresztül s ez szép látvány volt a hófehér tájon. Kértük, hogy tolják az autót és segítsék föl a hegytetőre, s ők vállalkoztak. Leugrottak a nyeregből, a kampókat a hóba vágták s minden erejükkel taszították hátulról az autót. S nem mentek el, amíg föl nem értünk. Akartam borravalót adni nekik, de csak cigarettát fogadtak el.

A Mangataj-daban északi lejtője elég hosszú és meredek s a hó itt is mély volt. Az autó könnyen síklott tova a síma

Chara-gol völgye.

völgymélyedésben. Estére járt az idő. A világítás gyönyörű volt. A hegyek, amelyek napfényben krétafehérek voltak s minden részletük világosan kirajzolódott, lassanként kék árnyékokba burkolóztak. Nyugaton rózsaszínű és haragos sárga színekben csillogtak a hegyhátak, keleten pedig ibolyaszínű volt az ég. Lassanként elhalványultak a színek s az est mind sötétebb lett.

Különös élvezettel hallgattam Szasa és Andruska beszélgetését útközben. A legjobb barátok voltak, mégis durva hangon támadtak egymásra. Ha Szasa a hóban

lapátolt s Andruska a kormánykeréknél maradt és cigarettázott, utasítást adva neki, hogy mit és hogyan csináljon, Szasa szitkozódott:

— Ott ülsz te lusta dög és parancsolgatsz, míg én itt kínlódok rogyásig.

— Természetesen, — felelte a soffőr, — te azt akarod, hogy az autó magától menjen, a nélkül, hogy valaki a kormányánál üljön. Vagy azt hiszed, azért ülök itt, hogy belletrista tanulmányokat végezzek?

Segítő kezek.

Úgy látszik, hogy Andruskának különben elég gazdag szitkozódó kifejezései között ez volt a legdurvább. Az ember azt hihetné, hogy nem kedveli a szépirodalmat. De én inkább azt hiszem, hogy nem tudta, mit jelent a szó. Bájos volt ez az ifjú kubáni kozák, midőn néhány embert az állomáson a legnagyobb megvetés kifejezéseül feneette belletristáknak nevezett.

Mikor az este kezdett átalakulni holdvilágos éjszakává, elértük a bajin-goli vendégfogadót. Egy kis, jelentéktelen

fakunyhó volt, egy nagy helyiséggel, melyből egyenesen a szabadba, a hóborította erdőbe lépett az ember.

Az ajtótól balra volt a tűzhely s nyitott tűzön készült az étel az utasok számára. A szemben levő szögletben volt egy emelvény, ahol három személynek jutott hely. Ezt az emelvényt azonnal elfoglaltuk s leterítettük hálózsjainkat. Az egész bútorzat volt: két asztal és két keskeny, durván faragott pad, háttámla nélkül. A helyiségnek két ablaka volt s az egyiknek jégvirágos üvegén éppen besütött

Egy gyenge lökés.

a hold. Néhány viaszgyertya sárga fénye küzdött a benne honoló füstös félhomállyal.

Különös keveréke volt idebenn az orosz és az ázsiai életnek. Sötét alakok rövid borjúbőr bundában, nyiratlanok, borotvátalanok, mosatlanok, de jókedvűek és barátságosak. Nem hallottunk egy barátságtalan vagy durva szót sem. Mind jókedvű volt s örült, hogy elmúlt a nap vesződése s meleg helyen vannak. Elég meleg volt, a levegő sűrű, úgyhogy ezeket az embereket mintegy ködön keresztül

láttuk s a tűz és a gyertyák fénye mellett árnyékaik el-
suhantak a barna falakon. Valahányszor egy új vendég
jött be, a külső hidegtől fehér gőzfelhő tódult be a szobába.

Az egyik padon néhány mongol katona ült s fegy-
vereikkel játszadoztak, s úgy látszik, használatuk módjával
nem voltak egészen tisztában. Az ember nem lehetett
egészen nyugodt, mikor a fegyver csövét néha a szíve felé
irányították. A szobában egy kutya is volt az ételmaradé-
kokra leselkedve s a tyúkok is ide menekültek a hideg elől;

Mongol katonák segítenek az autót a hóból kiszabadítani.

szárnyaikkal csattogtak, lármáztak és álmosan röpködtek
a vendégek minden mozdulatára.

A kocsmáros és a kocsmárosné egy cselédlány segítségé-
vel szolgálta ki a vendégeket. Becsületes orosz parasztok
voltak. Egy néhány hónapos kis gyerek nyöszörgött a tűz-
hely mellett. Azonkívül volt egy kétéves fiuk, aki anyaszült
meztelen szaladgált a vendégek között s oly leírhatatlan
módon szabadon viselkedett, mintha mutatni akarná, milyen
keveset törődik az egész társasággal.

Az oroszok mindjárt leültek a nagyobbik asztal mellé,

A mongol katonák lovai.

elővették teáscsészéiket, tányérokat, kenyérszeleteket és húst a leveshez. A leves a tűzhelyen főtt s forrón tálalták

A hegyszoros tetején.

fel. Estebédjük egyszerű és szegényes volt, de nem is látszottak éheseknek. S midőn kérdeztem, hogy ilyen sovány koszt elég-e nekik, azt felelték, hogy napközben eszik az igazi erősebb ebédet.

A legvidámabb volt az egész társaságban az orosz katonák vezetője, Pjotr Ivánovics Barmin. Szürkéssárga körszakálla volt, amely beléptekor a ráfagyott dértől olyan fehér volt, mint az alabástrom s bajszáról jégcsapok lógtak le. Haját már rég nem nyiratta, arca ráncos és barnult, kezei durvák és kérgesek. Övvél leszorított rövid borjúbőrbunda volt rajta, széles bőrnadrág, filcsizma s közönséges, prémes parasztsapka.

Miután kísérőimmal néhány suttogó szót váltott, odajött hozzám és mondta :

— Már láttam egyszer Önt sok évvel ezelőtt, de nem emlékszem, Kalganban-e vagy Urgában.

Összevetettük a dátumot s igaza volt : 1897-ben lehetett. Azt is elmondta, hogy néhány napig «knyaz» Borghese szolgálatában volt, midőn autón ment Urgából Verkhne-Udinszkba.

Pjotr Ivánovics megfizethetetlen volt. Vidám történeteivel s tréfás megjegyzéseivel emelte az egész szoba hangulatát s vidámmá és kedélyessé tette s azt hiszem, hogy e napszamosok legnyomorultabbja is elfelejtette szegénységét, gondját és baját, ha elkezdte elmondani kalandjait, melyeket senki sem hitt el. De mindnyájan szívből kacagtak, úgy hogy szemeik könnyekkel teltek meg. Valósággal felfrissíti az embert, ha ilyen sziporkázó humort hall egy olyan országban, mint Szibériának ez a határterülete, olyan időben, mint a mai s az ő vesződéses, kínos munkájuk mellett. Pjotr Ivánovics és társai egész éven át járnak kocsikkal és lovakkal Kjachta és Urga között ide-oda. Egész napokon át félig megfagyva haladnak a havon át, hajtják lovaikat és segítenek nekik az emelkedéseken. Este összebújnak kopott bundáikban, férges ruháikban s alusznak a vendégfogadók meleg szobáiban.

— Mondd csak, Pjotr Ivánovics, nem fáradsz bele ebbe az örökös vesződésbe? — kérdeztem az öregtől.

— Nem én, soha — felelte — még akár ötven évig is bírom.

— Nem fázol, ha jön a csikorgó téli hideg és egész napokat kell a szabadban tölteni?

— Fázni? Nem járunk meztelenül, mint ez a kölyök, van bundánk és gyalog járunk — azaz ha lefelé megy az út néha én is fölülök, vagy pedig ha egyenes.

— De nem lesz egyhangú, mindig ugyanazon az úton járni, ugyanazokat a dombokat látni s ugyanazokban a vendégfogadóknak szállni meg?

— Nem, ez nem egyhangú. Néha tiszta az út, akkor könnyen megy a kocsi, máskor mély a hó, akkor kínos és változatosság kedvéért néha hóvihar van, akkor meg majd megfulladunk a szélről és hótól. Nyáron meleg van és világos, néha esik is, hogy olyan vizesek leszünk, mint a vízbefojtott macska. Mindig valami újat lát az ember. Nincs unalom! Itt élet van. Nem cserélnék senkivel.

— Sohasem fekszel le éhesen?

— Én?! Mikor 15 aranyrubel a fizetésem! Mindent megengedhetek magamnak. Minden étkezés után úgy jólaktam, hogy majd megpukkadok. S láthatja, milyen jó ruhám van. E mellett a munka mellett maradok, amíg csak bírom. Itt az erdei úton mindig szép és vidám.

— Vannak itt a kunyhóban poloskák? — kérdeztem.

— Nem, itt nincsenek, ezt a kunyhót a nyáron építették. Még nem értek ide, de eljönnek, az biztos. Télen otthon maradnak és nem bújnak ki. Félnek, hogy megfáznak. De nyáron! A régi házakban! Úgy mászkálnak, hogy a falak tele vannak fekete pontokkal.

— Tehát nyugodtan alhatok, nem lesznek hivatlan vendégeim?

— Egészen nyugodtan. De ha társaságot akar a hálózsákban, szolgálhatunk másféle barátságos állatkákkal.

— Csak nem mondod, hogy vannak férgeitek?

— De mennyi! Tele vagyunk tetvekkal, mindegyikünk. Van belőle annyi, hogy másnak is juttathatunk.

— Köszönöm, nem kérek belőle. Ezek az állatok rosszabbak, mint a medve vagy a farkas.

Igy beszélgettünk és tréfálkoztunk néhány óra hosszat. Valahányszor Pjotr Ivánovics egy szót szolt, barátai nevetésbe törtek ki. Gondolkodtam magamban, vajjon az ő meglegedettsége tettetett-e, életvidámsága csak látszat-e s nyilatkozatai ironikusak-e. De így egy színész sem játszik! Előbb vagy utóbb elárulta volna magát egy szóval. Nem, ő született filozófus. Tréfa volt számára, az élettel küzdeni, még akkor is, ha a kilátás a sikerre olyan zavaros.

De késő volt s a fáradt vándoroknak alvásra volt szükségük. Egymás után összebújtak a padlón s ketten az asztalra feküdtek. A kis fickó a tűzhelyen nyugalomra tért, a tűz kialudt, csak a parázs izzott.

Odakünn pompás éjszaka volt. Ezüstfehéren süttött a hold a sűrű erdő fölött, s a hó mint egy lepedő feküdt a földön. Egy hang sem hallatszott. Az egész természet kialudt. A lovak mozdulatlanul állottak, mintha márványból volnának kifaragva s a kigőzölgés dere hosszú fehér fonalak-ként függött szájukon, nyakukon és oldalukon. A hó csikorgott a lábak alatt, a hideg hasgató volt s még mindig erősödött. Másnap reggel 7 órakor -32° C volt.

ÁTMEGYÜNK SZIBÉRIA HATÁRÁN.

Miután új barátainktól elbúcsúztunk s a derék vendéglősöknek fejedelmi borraivalót adtunk jó, régi orosz aranyban, reggel 8 órakor útnak indultunk. Hóborítottan és kékes-fehéren emelkedtek körülöttünk a dombok s nyugaton rózsaszínűek lettek, midőn a nap fölkelte s gyönyörű volt a vidék csendes, hideg méltóságában.

Az ég tiszta volt, mint a kristály és kék, mint a türkiz s legkisebb szellő sem mozdult ebben a reggeli órában. Ez jó, mert kemény hideg volt: -32° ; ott ültünk, remélve, hogy a testünkben és ruházatunkban velünk hozott meleg sokáig fog tartani.

A síkságon néha megrekedtünk ugyan a hóban, de nagy nehézség nélkül szabadultunk meg. Azután dombos lett a vidék s mentünk hegynek föl és hegyről le. A kerékvágások mélyek voltak s a ferde reggeli világítás mellett sötétben ácsorogtak elénk. Itt-ott fű bújt ki a hóból.

A Sara-gol (sárga folyó) jobb partján megy az út vagy húsz kilométernyire. A hőtömeg kevesebb volt s gyorsan haladtunk előre. Az első napokban lebecsátottuk magunk előtt az üvegtáblát, de a nagy hidegben jégréteg rakódott rá. Kezdetben tisztán tarthattunk rajt néhány kilátó lyukat, de később minden erőlködésünk hiábavaló volt, nem lehetett letörölni a jégréteget. Tehát fel kellett csavarnunk az üvegtáblát s a légáram egyenesen arcunkba csapott. Most vigyázni kellett, hogy le ne fagyjon az orrunk, az arcunk vagy az ujjaink.

— Szasa, fehér folt van a bal arcodon, — szólta Andruska a kurirhoz s Szasa leugrott, hogy hóval dörzsölje be arcát.

Alsó szempilláimon kis jégcsapok lógtak, ami kelle-

metlen volt s jéghideg, merev ujjainkkal alig tudtuk felolvasztani. A kínai szőrmesapka fülvédőjével s a vastag nyakkendő, melyet fejem köré csavartam, nem sokat használt. A lélekzet megfagy a kendőben s lassanként kemény jégpáncél veszi körül. A szemellenzőt egész idő alatt leeresztve tartottuk. Csak a szemek maradtak szabadon.

Boldogok voltunk, midőn $1\frac{1}{2}$ 11 órakor Szulszisa tanyánál megálltunk. Háromnegyed óráig maradtunk ott, hogy felmelegedjünk és teázzunk. Itt is egy házaspár lakik; szíves parasztok kis gyermekekkel.

Hiába akarok magam levetkőzni. Kezeim olyan merevek, hogy még a sapkám sem tudom levenni. Nevetve segít az asszony s pompás érzés, megszabadulni a bundától s a benne levő 20° hidegtől. Így gyorsabban enged fel az ember s a bundát a tűzön melegítik.

Azután tovább mentünk homokos talajon és 12 órakor átmentünk a Kujtan-gol (vagy Ujtun-gol) patakon. E völgytől északra a talaj lassanként a nagyon fontos, Iro-daban (vagy Jero-daban) szoroshoz emelkedik, amelynek nyergéről egy hosszú, eléggé meredek lejtő húzódik le a Jero folyóhoz. Ennek jegén tova haladunk és jó óra múlva Jero falu vendégfogadójához érünk.

Ennek is csak egy szobája volt, amelyben már három orosz és két kínai kereskedő telepedett le. A kocsmárosné minden tekintetben kedvünkben akart járni s egy pár pillanat alatt kész volt az ebéd. A cseléd, csinos, magas orosz leány, éppen kenyeret sütött, s addig nem utazhattunk el, amíg meg nem kóstoltuk. Szasa és Andruska eleséges tarisznyájukból kivettek egy zacskó keményre fagyott «*peljmen*»-t, tésztába burkolt húsgombócot. Ezt megfőzték s egészen jó eledel lett belőle.

Innen még 64 km Kjachta és 68 km Troickoszavszk. A hótól függ, hogy estig odaérünk-e, de Andruska biztosított, hogy minden tőle telhetőt meg fog tenni. Már fél három volt s előttünk emelkedett Cagan-daban a «Fehér szoros».

Ritkás fenyőerdőkben haladtunk fölfelé a déli lejtőn s oly jól mentünk, hogy három óra tíz perckor elértük a

tetőt s lefelé rohantunk az északi meredek lejtőn, amelyen nyírfák nőnek. Később ismét fenyőerdőbe érünk s az Ibicik folyó mellett megállunk a hasonló nevű vendégfogadónál, hogy az autó vizet vegyen.

A hómenyiség ismét nagyobbodik. Találkozunk mongol ökrös szekerek hosszú soraival. Andruska kürtöl, hogy a kocsisok térjenek ki s adjanak helyet a mély keréknyomban. Ha nem hallják s nem térnek ki idejében vagy nem hallgatnak a figyelmeztetésre s nekünk kell kikanyarodni a hóba, Andruska a legdurvább szitkokat szórja felénk s ha nagyon dühös, azt kiáltja oda: feneette belletristák.

Nehéz nevetni, mikor az ember arca a hidegtől megmerevedik, az ajkak majd felrepednek s a bajusz jéggé fagyott. Alig érzem a kezemet s csak nagynehezen írok néhány rövid jegyzetet, amelyeket este egészíték ki. Az a tudat örömmel tölt el bennünket, hogy a talaj innen Verkhne-Udinszkig folyton lejtősödik.

— Elérünk ma este Kjachtába? — kérdeztem Ibicikben.

— Hogyne, — felel Andruska, még csak 29 verszt van hátra.

A nap lement a nyugati dombok erdős gerince mögött. A hegyek homályba borulnak. Teljes szélesönd van. Egy tűlevél sem mozdul. Mintha a természet meg volna babonázva s ez élet nem mer lélekzetet venni a Szibéria határán uralkodó gyilkos hidegben. Autónk fáradhatatlanul rohan tovább észak felé.

Az esthajnal piros fénye elhalványul és sötétség borul reánk.

— Milyen messze vagyunk még? — kérdem ismét és ismét.

— Tizenöt verszt, — felel Andruska. Majd tíz, majd hat. Végre így szól:

— Látja, ott északon a sötét domb lábánál? Ott van Kjachta, az ott Szibéria határa.

Csak néhány keskeny, sötét dombot látok, melyek élesen kiemelkednek a hóból. Az erdő véget ér. Előttünk kelet és nyugat felé végtelen, alig észrevehetően hullámos síkság

terül el. Köztünk és Kjachta között nagyon lapos mélyedés terül el, a Trasznucha patak völgye, a Tola és a Szelenga mellékvölgye.

Végre meglátjuk a sötétben az első kis, nyomorult fakunyhókat. Ezek a mongol határváros, Altin-buluk kunyhói. Megállunk egy faházikó előtt, melynek belsejében egy lámpa ég. Két mongol határőr jön ki, néhány kérdést intéznek hozzánk s útnak eresztenek.

Balra hagyva Majmacsen kínai kereskedővárost, még egy kissé továbbmegyünk, míg végre megállít Kjachtában az orosz határőr. Három, négy ember alaposan átvizsgálja Judin iratait, az enyémmel nem törődnek. Figyelmeztetnek, hogy menjünk a vámhivatalba, ahol majd poggyászunkat átvizsgálják. Ugyanazt az alapos vizsgálatot vártam, mint Urgában.

Megállunk a vámhivatal kapuja előtt. Judin leugrik, kopog, dörömböl, de senki sem nyitja ki. Andruska túlköl, mintha tűz lenne, de senki sem jön ki. Az egész utca mintha kihalt volna, egy járókelő sem látszik, egyetlen egy gyertya sem ég az ablakokban. A város alszik vagy kihalt.

Annál jobb nekünk! A hosszú, széles utcába fordulunk be, mely Kjachtát elválasztja Trojckoszavszktól. Itt emelkedtek a régi kaszárnnyák és más házak. Andruska gyorsan hajtott. Azt hittem már, hogy jégdarabbá fagyok és meghalok. Már nem is próbáltam megmenteni arcomat és kezeimet, s úgy éreztem, hogy a közömbösségnek és az álomnak az az állapota nehezedik rám, amelynek kényelmes narcoziséban fájdalom nélkül fagy meg az ember.

Behajtottunk egy utcába s megállunk egy ház előtt, kiugró tető alatt szabad lépcsővel. Egy kissé össze kell szednem magamat, mielőtt annyira tudom mozgatni tagjaimat, hogy kikecmereghetek helyemből.

Egy középkorú nő jön ki s üdvözl bennünket.

— Ez a szálloda Trojckoszavszkban? — kérdeztem.

— Igen, így is lehet nevezni — felelte nevetve.

Azután bementem a kijelölt szobába. Míg a szobaleány tiszta ágyneműt húzott az ágyra, az asszony lesegítette felsőruháimat s az előcsarnokban a nagy, fehér kályha

mellé ültetett, melyben pompás tűz pattogott. Jó félóraig ültem itt, míg egy kissé felengedtem. Mintha egészen a szívemig és beleimig átfáztam volna. A háziaknak nyolcéves kislánya társalgott velem, mialatt fát rakosgatott a tűzre.

— Tetszik itt Trojkoszavszkban? — kérdeztem. Annyira átfagytam, hogy ennél szellemesebbet nem tudtam mondani.

— Nem, rettenetes egy fészek; itt senkinek sem tetszhetik.

— Miért nem?

— Olyan hideg van.

— Most igen, de nincs az egész éven át tél. Van nyár is.

— Igen, a nyár megjárja, de a tél igen hosszú.

Ez az úgynevezett szálloda olyan volt, mint más szibériai kisváros szállodája a forradalom előtt s valószínűleg utána is. A folyosó két oldalán voltak a szobák. A ház rendesen tele volt s szükség esetén néhány utas az előcsarnokban is alhatott, ahova ágyakat állítottak spanyolfalak mögé. Mosdóasztalok nem voltak, hanem az előcsarnok egyik sarkában fel volt akasztva egy vízzel telt üveghenger, alul csappal és nyílással; ha fölfelé fordítjuk a csapot, a víz a kezünkre folyik. Volt szappan és törülköző. Minden a lehető legegyszerűbb, de elég volt.

Az ebédlőben terítettek kávéhoz; kaptunk friss kenyeret, vaját és sajtot. Időnként benéztek utasok nagy bundákban, kérdezve nem lesz-e a napokban autóalkalom Urgába. De sem a kocsmáros, sem a felesége nem tudtak erre felelni.

Trojkoszavszkban és környékén nehéz idők jártak, csaknem éhínség volt. Az aratás rossz volt s nem kaptak gabonát a szerencsésebb vidékekről.

Másnap korán reggel Andruska Majmacsenba akart menni, hogy benzint és olajat vegyen s azt hitte, hogy mégis elvisz bennünket egy nap alatt Verkhne-Udinszkba. Azt ajánlottam, hogy ezt az utat (220 verszt, azaz 235 km) két nap alatt tegyük meg, ezáltal nyerek néhány órát, hogy Trojkoszavszkot megnézzem. Szívesen beleegyeztek s azt mondták, hogy az éjszakát eltölthetjük valamelyik faluban.

A vidék lakossága legnagyobbbrészt «sztarovjerka» (óhitű), «raszkolnyik»-nak (eretnek) is hívják őket s Andruska szerint az istennek nem a legjobb gyermekei. Legnagyobb hibájuk, hogy a dohányzást bűnnek tartják s vigasztaltam Andruskát, hogy Svédországban és Amerikában is vannak ilyen idióták. Az azonban nem volt bűn a raszkolnyikok előtt, ha leisszák magukat vagy ha embertársukat agyonütik. Andruska figyelmeztetett, hogyha egy óhitű paraszt házába térünk éjszakára s vacsora után cigarettára gyujtunk, azonnal kidob. Ő előtte, aki nagy dohányos volt, ezek sem voltak jobbak, mint a legrosszabb belletristák.

November 28-án reggel, alig hogy rendbe jöttem, három úr jött látogatóba. Az egyikhez Koszlov küldött egy megható levelet. Neve Pjotr Szavics Michno s az orosz földrajzi társaság itteni osztályának volt elnöke. Ősz szakállú s hosszú, őszes hajú úr volt, arcán barátságos mosoly s magatartása szeretetreméltó. Az igazi szibériai ember típusa, hosszú fekete bunda volt rajta s fején szőrme-sapka.

Alig lépett a szobába, elővette Koszlov levelét és hangosan felolvasta. Többek közt azt írta benne, hogy el ne mulasszák ezt az alkalmat, hogy Tibetről halljanak valamit. Tehát világos! Maradjak itt néhány napig. Mindenütt közhírré fogják tenni, hogy másnap este a város legnagyobb termében előadást tartok. A rábeszélésben segítségére volt a másik két úr, Szergij Alexandrovics Uszpenszkij, a földrajzi társaság titkára és Konstantin Dimitrijevic Szterchov, a múzeum igazgatója.

— Gondolja meg, mit jelent az számunkra, akik itt távol élünk a kultúra tűzhelyétől, mint egy vadonban, ahova nagy ritkán jut el hír a nagy világból. Óriási szíveséget tesz nekünk. Felráz bennünket. Új reményt és bátorságot önt belénk. Sohasem felejtenénk el ezt a napot!

Ez igazán csábító volt s biztosítottam őket, hogy megtenném, ha csak egyetlen lehetőség volna. De hisz a kurirral utazom, s ha maradok, az autó nélkülüm megy tovább. S akkor más utazási alkalomról kell gondoskodni, lovakkal utazni, ez három vagy négy napig tart s nem érném el 2-án

az expresszvonatot Csitában. A legnagyobb sajnálattal kell a meghívásról lemondanom.

Megelégedtünk egy sétával a városban. A nyilvános park nyírfaerdeje mellett mentünk el. A fehér, egyemeletes házak előtt is nyírfasorok húzódtak. Minden hóval volt borítva, a város fehér, tiszta és szép s a hóborította dombok között vonzó képet nyújtott. A házak fölött emelkedik ki az egyszerű kis székesegyház (*szabor*) tornya. A templomot ájtatos és hívő közönség látogatja. A város lakosságát 7000—8000-re becsülik. Az utóbbi időben vallásos újjászületés volt észrevehető köztük. Pszichológiai szempontból nézve ez nem csodálatos. Ha a földi kötelékek meglazulnak, ha a föld termése megcsal, a szükség a kapu előtt áll, a szegény, nyomorúságos emberek az ég segítségével bíznak, amely sohasem csal, s amelyet a templomban hirdetnek.

A forgalom az utcákon nagyon csekély. Néha egy telegát látunk árúkkal vagy utasokkal, de izvozcsikot (orosz fuvaros) soha, még kevésbbé autót. Néha egy-egy gyalogos látható s az iskolába menő fiúkkal vagy leányokkal találkozunk. Trojkoszavszknak két elemi és egy felsőbb iskolája van. Mind a háromban együtt tanítják a leányokat és a fiúkat. Azt mondták nekem, hogy több mint 800 gyermek jár iskolába. Fájdalom, nekem nem jutott időm arra, hogy meglátogassam az iskolákat.

Elmentünk a nagy vásárcsarnok (*gasztinnij dvor*) mellett, ahol régebben a teakaravánok értékes áruikat lerakták s ahonnan azután telegákon és szánokon elvitték tovább Szibériába, a moszkvai és nisnij-novgorodi vásárookra. Most ezen az úton az élet csaknem egészen kihalt. Most más könnyebb és olcsóbb módon lehet a teát szállítani s más meleg országok is vannak, nemcsak Kína, ahol teát termesztenek. Kjachta, régebben a kínai tea főlerakodó helye, elvesztette jelentőségét. Már a forradalom előtt összezsugorodott a város s a felfordulás idején lakosai közül sokan Mongóliába és Kínába menekültek. Állítólag csak 30—40 ember lakik Kjachtában. A házak üresen és elhagyottan állnak s lassanként összedőlnek.

Sétánk tulajdonképpen célja a múzeum volt, amely

egy nagy, fehérre meszelt kétemeletes házban van elhelyezve. Michno úr büszkén mutatta nekem a természetrajzi kincseket, amelyeket az évek során itt felhalmoztak. Csodálkoznunk kell azon, hogy egy ilyen távoleső, kicsiny szibériai városban ilyen nagyszerű, gazdag intézetet állítottak fel. A szekrények tartalma munkáról, önfeláldozásról, a természet szeretetéről és szakismeretről tesz tanubizonyosságot.

Ezalatt az órák repültek s késő lett. Jött egy fiú a hírrel, hogy az autó már vár a szálloda előtt. Haza siettünk, búcsút vettem a barátságos tndósoktól, csomagoltam, fizettem s bundámba bújva helyet foglaltam Andruska mellett.

Fél három volt. Verkhne-Udinszkig 235 kilométer a távolság. A Szelengán még nem mehetünk. A folyó be van fagyva, de azt hiszik, hogy ahol áramlása van, a jég nem elég erős. Tehát az országúton kell haladnunk északnyugat felé faluról falura.

Szasa és Andruska remélték, hogy nem lesz kifogásom három új útitárs felvétele ellen.

— Semmi esetre sem ; de hova teszitek őket?

— Majd összeszorulunk az autóban a csomagokon, mint a heringek, — felelte Szasa.

Tehát elmentünk egy kis udvarba, ahol az orosz «konzul» lakott. Neve Sachov, megnyerő külsejű, szőke fiatal ember. A másik kettőt egy kissé távolabb eső udvartól hoztuk el. Ezek is igazi orosz típusok : szőkék, kékszeműek és vidámak. Nevük Sibovokics és Korkin.

Tehát öt bolsevik volt az útitársam ; mind az öt 25 év körüli üde, jól megtermett, szép fiatalember. A civilizált nyugati országok fantasztikus leírásai alapján a közönség a bolsevikokat úgy képzei el, hogy külsejük általában olyan, mint a rablóké vagy banditáké, vadállatias vonásokkal, ápolatlan szakállal s rongyos ruhában. Útitársaim nem ehhez a típushoz tartoztak. Mind az öt olyan volt, mintha álruhába öltözött herceg vagy legalább is svéd gárdatiszt lenne.

Jól megrakott autónk elhagyta Trojckoszavszkot s néhány perc múlva elhagytuk az utolsó udvart is s a leg-

szebb erdei úton haladtunk a különböző fajta fenyőfák között s olyan tájékon, ahol az út hóval födött dombok között kígyózott. Itt is találkoztunk telegákkal, melyek fát, szénát vagy néha gabonát vittek a városba. Ugyan miből élnek ezek az emberek? Állatokat mindennap vágnak, de egy bolt sem volt látható. Valószínűleg külön vásáros napjaik vannak.

Félórai út után megrepedt egy gummikarika, az első Kalgan óta s mindnyájunknak ki kellett szállni, mialatt a karikát kicserélik.

Elértük Szudsi falut, s fél öt felé a Kalinisna nevű nagy falut. A szántóföldek körül kerítések vannak, hogy megvédjék nyáron a vetést az erdőben legelő állatok elől. A Szelenga nem látható; néhány versztnyre van tőlünk balra. Egy kis patakon haladunk át, amelynek jégpáncélján egy lábnyi széles nyílás tátongott; szerencse, hogy az elülső kocsitengely kibírta ezt a zökkenést.

Észrevehető volt, hogy örülnek ezek a bolsevik ifjak, hogy autón utaznak s hogy kalandra indultak Szibéria vad vidékére. Fecsegték, nevetgéltek és dohányoztak. Kezdetben adomákat beszéltek el, melyeknek csattanóján végtelenül mulattak.

Mikor a nap lenyugodott, az egyik elkezdett énekelni s a többi vele tartott. Nagyszerű volt! Mint a legtöbb orosz, nekik is volt zenei érzékük és pompás hangjuk, különösen Judinnak és Korkinnak. Nem az «Internacionale»-t énekelték s nem is más forradalmi dalokat. Semmi tűz, semmi lelkesedés, semmi féktelen vadság, amely a nyugodt emberiséget «tett»-re lelkesítené. Műsoruk csakis régi orosz dalokat és népdalokat, szerelmi- és bordalokat, továbbá balladákat foglalt magában. Meleg hangjukkal mesterien bántak. Behízalgő, lágy dallamok, az orosz dal melancholikus karakterével, rezegtek a hideg esti levegőben, mialatt a mindinkább sötétedő szürkületben az erdőn keresztül haladtunk.

Ha az egyik dal véget ért, egyikük egy másikba kezdett, nem is kérdezve társát, hogy tudja-e. Csak Judin kérdése szakította félbe:

— Nem zavarjuk, doktor úr?

— Sőt ellenkezőleg, csak folytassák. Egész éjjel szívesen ülnék így és hallgatnám. Szeretem dalaikat.

Már besötétedett, mikor Milnikovo falu mellett elmentünk s a csillagok fénylettek a pusztaság fölött. De énekeseim már benne voltak s folytatták s ez esti óra varázslatos hangulata olyan élmény volt, amelyet sohasem felejték el.

Csaknem 7 óra volt, mikor a parasztház elé értünk, mely Povorotnaja vendégfogadója volt. Beléptünk, ledobtuk a bundát s teáztunk. Azt hittem, hogy az éjszakát ebben a parasztházban töltjük el s nagyon meglepett, mikor Andruska megszólalt:

— Ha megittuk a teát, tovább utazunk az éjszakán át s reggel Verkhne-Udinszkban vagyunk.

— Nagyszerű, pompás! — kiáltotta egyikük-másikuk. — Induljunk rögtön útnak.

— Nem, ez bolondság, — szólt közbe Judin. — Nem ismered azokat az utakat, melyek az egyes falvak közt kereszteződnek. Eltévedsz és semmi kedvem sincs a szabadban aludni.

— Én nem ismerem az utat? — kiáltott Andruska. — Az szép volna! Hányszor mentem ezen az úton oda és vissza? Ismerem minden kanyarulatot, minden kunyhót, minden fenyőt, az egész utat Urgától Verkhne-Udinszkig.

Vitatkoztak, de nem heves és durva szavakkal, hanem tréfálkozva és nevetgélve, s mivel nem tudtak megegyezni, Szasa ezt az indítványt tette:

— Bízunk a döntést a doktor úrra.

— Nos, — feleltem, — megmondom, hogy okosabbnak tartanám pihenni, míg az éjszaka hidege és sötétsége tart s továbbutazni, ha a nap fölkel s látjuk, merre megyünk. De ha ti inkább menni akartok, szívesen veletek tartok. Hanem akkor egész éjjel énekelnetek kell, hogy el ne aludjunk s meg ne fagyjunk.

Egy szót sem szólva felkelt Andruska, felvette bundáját és kiment. Mi is követtük példáját s egymásután beültünk az autóba. Meggyújtotta a lámpáját s neki in-

dultunk a csikorgó havon s a hóborította fák és bokrok között.

A tájékból nem volt más látható, mint amit az autólámpa bevilágított, amelynek fénye csodálatos, fantasztikus hatást keltett. A fenyőfák olyanok voltak, mint kitárt karú kísértetek, s az árnyékok, melyek a világítást követve távolodtak, a fák között elbújni készülő kísértetekhez hasonlítottak.

Ez szép éjszaka lesz, gondoltam magamban. Még csak nyolc óra volt. Tíz órát fogunk így eltölteni! Ha ezt az éjszakát túlélem, akkor jó anyagból vagyok faragva.

Ismét felhangzott az ének s dallamosabbnak tetszett, mint előbb. Fáradt voltam a négy órai vándorlás után Trojckoszavszk utcáin és muzeumán keresztül s a 75 versznyi út után Povorotnajáig, tehát a dal lassú hullámozása altatólag hatott reám. A hideg rettenetes s hiábavaló volt ellene küzdeni. Akárhogy beburkolóztam, nem lehetett elzárkózni a külső levegő elől, kezem és arcom fáj a hasgató hideg mindenütt benyomult.

Ha ma éjjel meghalok, gondoltam magamban, szép temetésem lesz Verkhne-Udinszkban, különös beszédekkel és vörös zászlókkal síromnál. Hacsak minden beszéd nélkül el nem temetnek itt az erdőben, hogy az autó terhén könnyítsenek.

Az ének mindig távolabbról hangzott. Csodálatos, hogy tudtak énekelni; de ők megszokták Szibériát s talán azért is énekeltek, hogy életerejüket fenntartsák.

Andruska most egy szakadékba hajtott le s a másik oldalon meredeken felment. Ekkor felébredtem, tehát élek. Egy óra múlva hirtelen megállt az autó.

— Mi az? — kérdi Szasa.

— Rossz úton járunk, vissza kell fordulnunk.

— Lehetetlen! Senki sem ismeri jobban az utat, mint te. Hányszor jártál már erre?

— Hallgass, — ordított Andruska. — Ha te jobban tudsz vezetni, ülj ide a helyembe.

— Ostoba. Ki ajánlotta, hogy maradjunk Povorotnajában?

Andruska megfordította az autót s ment visszafelé a szakadékon. Megállt néhány burját kunyhó előtt, kiáltott, de senki sem jött ki.

— Megpróbálom ezt az utat, — mondta és egy másik útra tért, melyen kerékvágás volt. Egy óra mulva visszafordult és kérdezte:

— Mennyire van Povorotnajától a Szelengáig?

— Tizenhárom verszt, — felelte az egyik elvtárs.

— Legalább 25 versztet tettünk meg, mióta elhagytuk Povorotnaját. Már rég a folyónál kellene lennünk.

— Ha jó irányban mentél volna. De hiszen balra tartasz, te fickó!

— Értesz is te a világtájakhoz, galambocskám!

Erre megfordult s ismét a régi kerékvágásokon haladt. A burját kunyhóknál ismét megállt. Szasa leugrott, dörömbölt az egyik kunyhó ajtaján s végre életre keltette a tulajdonost. Csodálkozva és álmosan nyitott ajtót s kérdezte:

— Ki az?

— Orosz utasok, akik éjjeli szállást kérnek.

— Lefekhetek a nagy házban. Várjatok egy kissé.

Miután gyertyát gyújtott az öreg, keresztül vezetett az udvaron a szomszéd házhoz, amelyben egy közepes nagyságú helyiség volt tűzhellyel, ez azonban most jéghideg volt. Mialatt bevittük ágyneműnket és élelmiszeres zsákunkat, az öreg tüzet rakott. Mindjárt világosabb és barátságosabb volt. Szasa megszabadított felső ruháimtól s a tűz mellé ültem, hogy ismét feléledjek. Az egyik falon volt a házi oltár s legfölül, lépcsőzetes állványon ült Buddha rejtelmes mosolyával, míg az alsó lépcsőfokokon áldozati csészék voltak fából és sárgarézből.

Miután teát ittunk és elköltöttük egyszerű vacsoránkat, cigarettára gyújtottunk. Andruska, aki szerette az alkoholt, elővette vutkis üvegét s mindjárt jó és barátságos lett. Szasa leterítette hálózsákomat a tűzhely mellé s néhány perc mulva pompásan aludtam az ifjú bolsevikok között.

November 29-én, az út utolsó napján, a nap 9 órakor kelt fel. Körülbelül ugyanazon a szélességi fokon

voltunk, mint Lipcse. Fél tízkor elhagytuk a burját házáat s Sztrelka nevű nagy falu felé haladtunk, a Szelenga jobb partján.

A folyó hatalmas benyomást tett. A tájkép gyönyörű volt a tiszta reggeli levegőben, midőn a nap ferde sugarai ott csillogtak Sztrelka minden ablakán. A falu dombok alján fekszik. Mindkét parton lapos dombok húzódnak; a partvidék mindamellett elég széles, hogy terjedelmes legelőknek elég hely jut.

A Szelenga völgye.

A falusiak megmutatták, hol elég erős a jég. Andruska maga hajtott keresztül. A jég itt állítólag egy látnyi vastagságú.

A balparton néhány versztnyre volt Szelenginszk városa. A házak közül emelkedett ki a székesegyház fehér falaival s zöld tetejével. Kissé távolabb egy hasonló színű kisebb templom volt látható.

A talaj most egy darabig tiszta volt a hótól, de később, Arbuszova burját falu után, mely egy szép völgyben fek-

szik, ismét összefüggő takaróként feküdt a hó. Most erdőn vitt keresztül az út.

Fél kettőkor elértünk a Nisnij-Ubukun nevű nagy faluba s végig hajtottunk hosszú, egyenes, üres utcáján egészen a vendéglőig. Úgy látszik télen nem hagyják el az emberek házaikat. Egyetlen élő lényt sem láttunk.

Itt pihentünk egy órahosszat s a jól fűtött szobában ismét mozgásba hoztuk vérünket. Itt költöttük el utolsó közös ebédünket. Fél háromkor ismét elhagytuk a falut.

Autónk a Szelenga jegén.

Egy fahídon átmertünk az Ubukun nevű mellékfolyón, ahol néhány lovat csaknem halálra ijesztettünk. Az esti szürkületben áthaladtunk a Klucsi Ingasenszkija nevű falun s a legközelebbi nagy faluban, Muchina, már az éjszaka sötétsége vett körül. Szelenginszktől kezdve utunk jelentékeny távolságban haladt a Szelenga balpartjától. Most ismét közeledtünk hozzá. Andruska a jégre hajtott. Itt nem volt nehéz megtalálni az utat. Éles kerékvágások voltak a jégbe vágva s néhány kocsí ugyanabban az irányban haladt.

Csaknem ünnepies hangulat fogott el. Az nem baj, hogy félig meg voltam fagyva most is, mint az előbbi estéken. Odaát a jobb oldalon Verkhne-Udinszk házainak lámpái fénylettek! Fölhajtottunk a partra és be a városba, ahol az autó mélyen besüppedt a homokkal kevert hóba.

Egy előkelő ház előtt állott meg Andruska, hogy három útitársamat leszállítsa. Megköszöntem nekik a kellemes társaságot s felejthetetlen éneküket s ők is köszönetet mondtak nekem.

— Hol fog Ön leszállni? — kérdezte Andruska.

— Menjünk Kotov házához.

Igy tehát befejeztem autóutamát Mongólián és Szibéria egy részén keresztül, ezt az 1770 kilométernyi utat; ez akkora távolság, mint Stockholmtól Flórencig vagy Moszkvától az északi fokig. Az út hosszúsága nem volt olyan rettenetes. Hanem a hőmennyiség a szokottnál nagyobb s a hideg megsemmisítő volt. Tíz napi utazásra volt szükség, míg nyáron négy-öt nap elég Kalgantól Verkhne-Udinszkig.

A legkellemesebb volt az a tudat, hogy csak néhány lépésnyire vagyok a sínpártól, amely a Csendes-Óceán partjától, Vladivosztoktól megszakítás nélkül halad Ázsián és Európán keresztül Abo-ig a Keleti-tenger partján. Most már pihenés és nyugalom következik. Igaz, hogy már kétszer utaztam Szibérián keresztül s többször voltam Moszkvában. De Verkhne-Udinszkban az a különös érzés fogott el, hogy egy előttem egészen idegen világ küszöbén vagyok — a bolsevik Oroszországn.

A BOLSEVIKOK VERKHNE-UDINSZKBAN.

Az a kis egyemeletes ház, melynek kapuja előtt hosszú autótutazásom véget ért, Afanazij Szergejevics Kotov városi építész tulajdona, aki Larson urgai helyettesének fivére.

Míg Andruska és Szasa poggyászzal foglalatoskodott, a konyha felől bementem a házba, ahol a háziasszony, Jevdokija Szemjonovna Kotova barátságosan és vendégszeretően fogadott. Kezdetben csodálkozott, hogy ilyen késő este három idegen férfi lép be a konyhába. Meglátszott rajtunk, hogy nem rablók vagyunk, hanem messze földről jövő utazók, s erről meg is győződött, midőn elolvasta a levelet, melyet sógorától hoztam. Szívesen üdvözölt s kérte, elégedjek meg azzal, amit a ház nyujthat, s maradjak itt mint vendége, minél hosszabb ideig, annál jobb. A vendégszeretet Oroszországban ősrégi szokás s az embert mindjárt az az érzés fogja el, hogy igazán szívesen látják.

A háziasszony sajnálta, hogy Afanazij Szergejevics nincs itthon. Nagyon fontos ülése volt a városban az utca-világításról és házépítésről. Nem kell megvárunk hazajövetelét, mert ez belenyúlhat a késő éjszakába, hanem egész egyszerűen együtt elkölthetjük vacsoránkat.

A konyhában még két nő foglalatoskodott. Az egyik a háziasszony anyja volt, derék öregasszony, akivel mindjárt jól összebarátkoztunk s *matuská*-nak (anyuska) neveztem. A másik Lusa, a cselédleány volt, jókedvű, tréfás fiatal leány egyik szomszéd faluból. Mikor hallottam, hogy az anyuska nem étkezik a többiekkel az ebédlő asztalnál, hanem a konyhában, megpróbáltam rábírní, hogy legalább amíg én ott lakom, egyen velünk. De nem sikerült. Ő maga kijelentette, hogy semmi esetre sem változtat szokásain.

Útitársaim, Judin és Andruska már elmentek a sok bajt átszenvedett autóval. Megköszöntem nekik a jó társaságot s megmondtam, hogy magatartásuk minden dicséretet megérdemel. Nem mindenki «elvtárs» Oroszországban. Egyiknek a rangja magasabb, mint a másiké, ezen nem lehet segíteni. Judinnak nem ajánlhattam fel jutalmat szolgálataiért. De a soffőrrel más volt a helyzet. Ő szívesen elfogadta az aranyrubeleket, amelyek nem megvetendők egy 250 rubel havi fizetéssel bíró ember részére.

Ezalatt elkészült az estebéd. Leültünk az asztal mellé, melynek végén díszes szamovár gőzölgött. Lusa behozta a levesestálat s a háziasszony akkora adagokat rakott elém, mintha éhes dragonyos volnék; a húsétel sült kotlett volt burgonyával, ugorkával és *varenjé*-vel (valamiféle boggyóbefőtt), végül ettünk almát és ittunk *nalivká*-t (boggyólikőr). Ezzel ezt a napot befejeztem s azt hiszem, már aludtam, mielőtt az ágyba dőltem.

Másnap reggel jött a ház ura és fölkelte.

Afanazij Szergejevics Kotov barátságos külsejű ötvenéves úr volt, őszülő hajjal, bajusszal és cvikkerrel leírhatatlan orrán. Jókedvű és olyan beszédes, hogy alig voltam képes rohanását követni.

— Isten hozta, doktor úr! Hogy aludt? Keljen fel gyorsan, igyuk meg együtt a teát!

Engedelmeskedtem. A reggeli után megmutatta házát.

— Mibe kerül egy ilyen ház? — kérdeztem.

— Ezer aranyrubel. S ez olcsó. De az évi adó 150 rubel.

— Nehezére esik rendben tartani pénzügyeit?

— Nem, fizetésem elég nekem és családomnak, de nem marad semmi. Nehéz idők vannak, mindenütt kevés a pénz. Majd jobb lesz. Az idén már jobb, mint tavaly volt. Önnek tanulmányoznia kell a várost és a népeletet, amíg itt van. Nagyon sajnálom, hogy én nem mutathatom meg Verkhne-Udinszkot, de nincs időm. Azután elmondhatja nekem, hány koldus zaklatta s hány részeg emberrel találkozott. Ez nem kis város; 21,000 lakosa van.

Valóban csak egy-két koldussal találkoztam, hosszú szakállú öreg emberek és egy kis öreg asszony, akiknek úgy

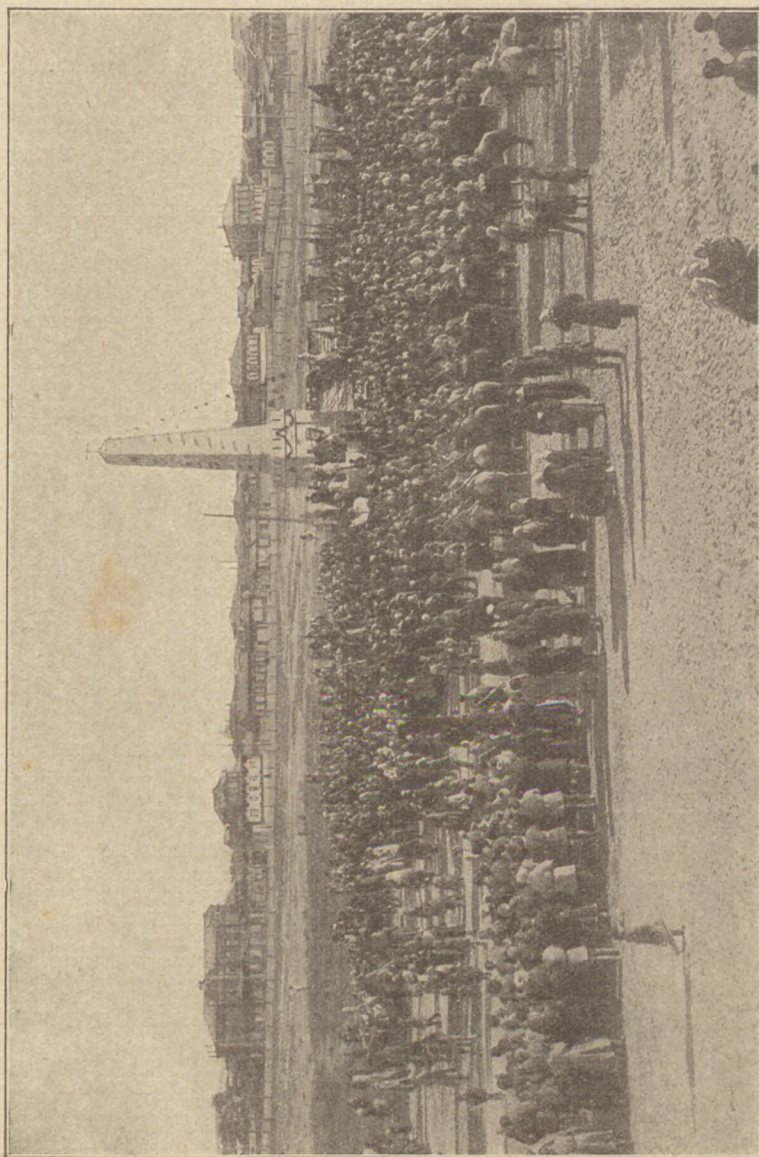
látszik bizonyos utcasarok volt a működési terük. Ami pedig az iszákosságot illeti, egyetlen egy részeg embert sem láttam az egész úton Kjachtától Krasznoj Osztrovig a finn határon. Természetesen vannak nagyon szegény emberek. De miután három napig járkáltam keresztül-kasul Verkhne-Udinszkban, az ember nem nyeri a szegénység, szükség vagy éhség benyomását. Mindenki egyszerűen, sőt szűkösen öltözködik. Van meleg bundájuk, de a bunda rongyos és kopott. Láthatunk földbirtokosokat, oroszokat és burjátokat drága bundákban. Senki sem zaklatja őket a forradalom első évében oly gyűlöletes gúnynévvel «polgár». Mindenki leihatja magát, ha van hozzá pénze és kedve. Andruska szerette a pálinkát, de mértékletes volt. Lehet, hogy vannak iszákosok, de otthon maradnak. Én egyet sem láttam.

Afanazij Szergejevics szerette városát. Számára Verkhne-Udinszk egyszerű, fehérre meszelt téglaházaival s tarkára festett faházaival, széles, egyenes utcáival s nyílt tereivel földi paradicsom volt. Nem cserélt volna egy más várossal sem a világon. Szívesen utazott Urgába, hogy fivérét meglátogassa, de haza vágyódott.

— Nem hiányzik a színház és zene? — kérdeztem.

— Éppen nem. Van elsőrangú mozink s ha tetszik, holnap meghallgatja, amint ifjaink balalajkán játszanak. S ha jön a tavaszi áradás, halljuk a Szelenga lassú zúgását. Lovakkal a legpompásabb erdei utakon járhatunk, hogy meglátogassuk barátainkat a falvakban. Kirándulhatunk a folyón is fölfelé Uszty-Kjachtáig s lefelé a Bajkal tóig. Ön nem is képzei, milyen szép ez az ország, mikor tavasszal kizöldül minden s nyáron, mikor tele van virágdísszel. Akkor élvezem igazán az életet. Azután jön az ősz, a folyó apad, s a levelek sárgulnak. A vidék más ruhát ölt, de mindig szép marad. Mérjük a vízállást a hajózás és a halászat miatt. Sohasem unom meg, hogy a Szelenga érverését kövessem. Végre lehull a lomb, hidegebb lesz s megjön az első hó. Már most is elég hideg van; reggel 7 órakor —27.50° C volt. De január végén még rosszabb lesz. Elképzelhet valami szebbet, mint dombjainkat fehér köpönyegben és fenyő-

A forradalmi emlék Verkhne-Udinszkban.

fáinkat hóval borítva? De Ön otthonosan érezheti itt magát, mert amint tudom, Svédország nagyon hasonlít Szibériának ehhez a részéhez.

Afanazij Szergejevics nagyon lírai egyéniség volt s gyakran idézte Puskind, Gogolt s más költőket. S felolvasott néhányat saját szépen hangzó költeményei közül. Tehát költő, filozófus, mérnök, építőmester, művész volt egy személyben. Ő rajzolta meg a tervet a nagy obeliszk számára, melyet nemrég állítottak fel a főtéren a forradalom emlékére.

Arról a nagy változásról, amelyet a szovjetköztársaság felállítása az emberek életében és életviszonyaiban okozott, nem beszélt közvetlenül. De vakon hitt Kelet-Szibéria fényes jövőjében s nagyszerű fejlődésében. Rajongott vasútvonalak építéséért, hogy megkönnyítsék a forgalmat és az áruszállítást s maga is síkra szállt néhány évvel előbb a tervezett vasútvonal érdekében Kjachta és Urga között s átadott erről egy nyomtatott tervet. Hogy a kereskedelem most hanyatlott s mindenkinek kevés a pénze, ez szerinte csak múló állapot, amely egy ilyen nagy operáció után csak természetes.

— Természetes, hogy sok hiba van még a mai rendszerben, mondta. De ez idővel majd kiegyenlítődik. Annyi bizonyos, hogy az egyén ma többet jelent, mint azelőtt. A paraszt, a munkás, a napszámos tudja, hogy ő is egyéniség és hogy véleményét nem lehet egyszerűen agyonütni. Ha visszatérünk a nyugodt, normális viszonyokhoz s ha az élet ismét megindul, senki sem fogja visszakívánni a régi uralmat.

Lehet, hogy Afanazij Szergejevics könnyebben nézhetett a jövő elé, mint más közönséges halandó, mert ő a városi hatóság szolgálatában állott s megkapta biztos, habár szűköös fizetését. Másnak nehezebb dolog megélni. A vonaton elmondta valaki, hogy aki elmulasztja az adó megfizetését, annak ingóságait kényszereladás útján vagy nyilvános árverésen értékesítik.

Városi sétámon egy fiatal mérnök, Konstantin Sztepanovics Gavrilenko kísért, aki a Kotov családnál albérletben lakott, s otthon Kosztjának hívták. Először a kor-

mányzósági épületbe mentünk. Utunk falusias utcákon, a nagy téren, ahol a forradalmi emlék van s végül azokon az utcákon vezetett végig, amelyek a város szívébe vezetnek. Természetes, hogy egy szibériai városban nincs kövezet, de nem is hiányzik. De sajnáljuk az állatokat, hogy ily nehéz kocsikat kell húzniok a mély homokban. Mert Verkhne-Udinszk a folyó felé lassan lejtősödő homokdomb oldalán épült s a forgalom még lazábbá teszi a talajt.

Útközben benéztünk a távíróhivatalba. Értesíteni akartam enyéimet, hogy az autóút szerencsésen véget ért. Ezt csak azért említem, hogy elmondjam, hogy egy szó 24 aranykopekbe került s hogy két nap múlva megjött a válasz. A távíró tehát kitűnően működik.

A bankban 300 aranyrubelt 30 cservonecre váltottam át s kaptam még 15 rubelt és 60 kopeket ezüstben. Egy cservonec annyi, mint 10 aranyrubel. A többlet oka valószínűleg egy kis árfolyamcsökkenés, noha a cservonec értéke eléggé állandó. Egy cservonecért ezen a napon, nov. 30-án, 14,300 papírrubelt kaptam 1923-iki értékben. 1921-ben ugyanezt az összeget ilyen számjeggyel jelölték: 14,300.000,000. Két nappal később egy cservonecért 15,070 papírrubelt kaptam. Tehát a papírrubel árfolyama 10 aranyrubelt számítva körülbelül 1000 rubellel esett. Az itt forgalomban levő ezüstpénzen a cári korszak koronás sasa volt látható s úgy látszik, egészen új veretűek, legalább azok a darabok, amelyeket én láttam, mind tiszták és fényesek voltak. Nyugat-Szibéria határán túl azonban senki sem fogadja el.

Azt, aki Amerikából, Kínából és Mongóliából jön, ahol a pénznek szilárd értéke van, a szibériai határt átlépve a bizonytalanság érzése fogja el, midőn négyféle pénzzel van dolga: arannyal, ezüst aprópénzzel, cservoneccel és szovjetrubellel, amelyeknek helyi értékét s változó árfolyamát nem ismerheti, ha nem tartozik a héber valutahiénák közé.

Mulattam, midőn útközben egy billiárdterembe benéztem. Mind a négy billiárdasztal körül fiatal emberek játszottak bolsevik ruházatban, azaz gallér és nyakkendő nélkül s nyakig begombolt orosz blúzban. Mások nézték

őket s csoportokban ülve beszélgettek. Kérdeztem Kosztját, hogyan van ennyi szabad idejük napközben. Azt mondta, hogy ezek mind államszolgálatban vannak s ebéd után egy órát játékkal töltenek el. Nem játszanak pénzre.

Meg vagyok győződve, hogy olvasóimnak alig volt sejtelmük arról az államról, amelyben most vagyok s meg kell vallanom, hogy magam sem hallottam róla beszélni, amíg Pekingbe nem értem. Pedig ez állam területe akkora, mint Svédország fele; lakosainak száma 465,000. Nem csoda, ha létezéséről nem tudunk, mert 1923 augusztus 1-je előtt még nem volt meg, tehát valószínűleg korunknak legifjabb államalakulása.

A szokásos rövid elnevezésekkel szemben, mint Kína, Peru, Svédország, ez az új köztársaság, mely a Bajkal-tó és Dálnij Vasztok (Távol Kelet) közt terül el, a következő csinos kis nevet viseli: *Burjat-mongolszkaja szovjetszkaja szocialicseszkaja avtonomnaja reszpublika*. (Burját-mongol szocialista autonóm szovjetköztársaság.) Rövidebben: *Burjat-mongolszkaja reszpublika*.

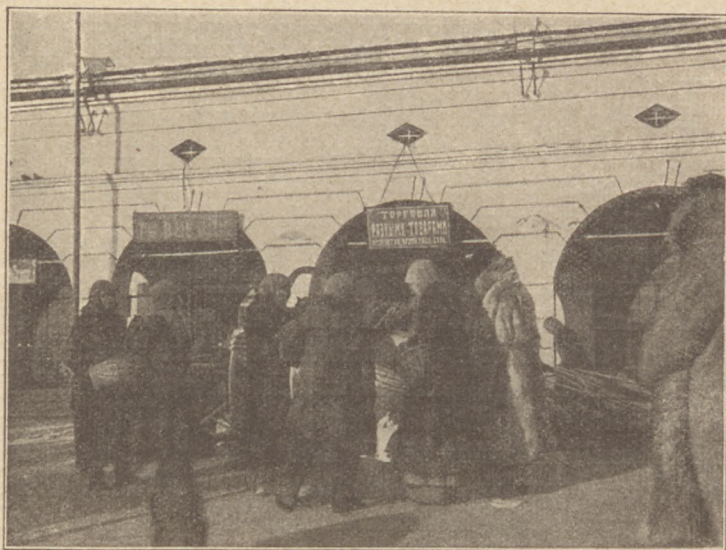
Az ország fővárosa Verkhne-Udinszk s a gépezetet hajtó szív a kormányzósági épület. Odamentünk, hogy meglátogassunk az első népbiztost Jerbanovot, a *Burrevkom* (*Burjatszkij Revolucionnij Komitet*) elnökét.

Nagyszerű ember, világos és értelmes minden, amit mond. Először is üdvözölt az ifjú államban, amelynek ő az első tisztviselője. Ha tudta volna, mikor érkezem a városba, deputációt küldött volna élém. Remélte, hogy legalább egy előadást fogok tartani s ott maradok december 3-án túl, amidőn az új köztársaságot az összes szovjetek képviselőinek jelenlétében ki fogják kiáltani. Azt hiszi, nem fogom megbánni, ha jelen leszek e történeti és ünnepi eseménynél. A kongresszus két hétig fog tartani s a résztvevők száma 150 lesz. A köztársaság 9 kerületre (*ajmak*) és 61 járásra (*chosun*) oszlik; mindegyik járás két vagy három képviselőt küld. A lakosság 60 százaléka burját, 40 százaléka orosz s kevés ukrán, zsidó s másféle népesség.

Egy nagy, jól elkészített térképen megmutatta Jerbanov a határokat. Határa nyugaton a Bajkál-tó, délen

Mongólia, keleten a Távol Keleti Terület, Dalnij Vasztok s észak felől a hatalmas Szibéria. Ezeket a határokat az orosz szocialista szovjetköztársaságok szövetségének (*Szovjuz Szovjetszkich Szocialiszticeszkich Reszpublik*) központi bizottsága állapította meg Csitában Szerafimovics elvtárs elnöklete alatt. A köztársaság kormánya burjátokból és oroszokból áll, valószínűleg 60 és 40% vagyis a lakosság arányszáma szerint. Nagyjából nézve, azoknak a köztársaságoknak

Vásár a Gosztinnij-dvor előtt Verkhne Udinszkban.

szövetségéhez tartozik, amelyeknek fővárosa Moszkva s a Kreml ukázainak engedelmeskednek.

A főváros Verkhne-Udinszk, lakosainak száma 1923-ban 21,647 volt; 55 % nő, 45 % férfi. Megoszlás felekezetek szerint: orthodox 18,620, óhitű 210, katolikus 360, evangélikus 120, örmény gregoriánus 93, zsidó 1527, buddhista 127 (ez a szám valószínűleg helytelen, mert a városban sok burját lakik), konfucsiánus 210, mohammedán 360.

Verkhne-Udinszkban van 8 közép- és alsó iskola és egy erdészeti intézet. Továbbá könyvtár, két fogyasztási szövetkezet, múzeum, hat templom, három bazár, három

malom, három fűrészmalom, két sörfőző s egyéb gyárak. A lakosság földművelésből, halászatból, fuvarozásból és gyári munkából él. A városi háztartás összege 400,000 aranyrubel.

Jerbanov jó hazafi s népe jövő nagyságáról álmodik. Megmutatta a térképen a helyeket, ahol arany-, ezüst- és rézbánya van és mondotta, hogy vasércben igen gazdagok s az érc vastartalma igen nagy.

— A mi államunk a föld egyik legkiválóbb jövő állama, — mondotta. — Versenyezni fogunk az Egyesült-Államokkal, mert itt nemcsak egy Klondyke van. Megvan mindenünk, ami egy virágzó nagyiparhoz szükséges. Vasutat is tervezünk Urgáig és Kalganig. Ezáltal a földnek egy nagy közlekedési vonala húzódna keresztül országunkon s közelebb érintkezésbe jutnánk az emberiséggel. Az egyetlen, amire még szükségünk van, az a külföldi tőke. Akkor aztán a fejlődés gyorsan következik.

Noha a burjátok ugyanahhoz a törzshöz tartoznak, mint a mongolok, mégis sokkal magasabb műveltségi fokon állanak. Ennek oka kétségtelenül főleg az a szoros érintkezés, melyben az orosz kultúrával vannak. Gyermkeiket orosz iskolákba s egyetemekre küldik, elsősorban Irkuckba. Minden előkelő burját s a legtöbb közönséges ember is beszél oroszul. Jerbanov tökéletesen beszélt s oly könnyen és előkelően, hogy bámulatba ejtett. Már régebben elmondtam, hogy a burját kozákok, akik 1899—1902-ben velem voltak, Sagdurov és Cserdonov, szintén beszéltek oroszul. Nevük mutatja, hogy a mongol névhez függesztik az orosz *ov* végzetet.

Jerbanov szobáját elhagyva, egy fiatal asszony, Makarova, a «Roszta» képviselője állított meg. Addig el nem eresztett, amíg el nem mondtam, mi a véleményem Amerikáról, hogy éreztem magamat Kínában, Japánban és Mongóliában s mi a véleményem Szovjet-Oroszországról. A Charbini Ujságban azt írták, hogy a bolsevikok esküdt ellensége vagyok. Biztosítottam, hogy Oroszország belső ügyei nem tartoznak reám, amíg hazámat nem nyugtalanítják s hogy szerencsét és boldogulást kívánok Oroszországnak, akár milyen a kormányformája.

Azután a fogyasztási szövetkezet raktárába mentünk. Kettő van a városban a *Kooperativnoj Obscsesztvo* vezetése alatt. Őriási üzletek, ahol mindent lehet venni, ami ég és föld között van. Nem olyan tiszta és szép, mint nálunk, de ez sohasem is volt Szibériában. A vezetőség egy tagja pártfogásába vett s élvezettel mutatott meg mindent. Végig vezetett a raktárakon, amelyek egy belső udvar körül vannak. Az utca felé az üzletek különböző részekre oszlanak. Oda mentem, ahol az élelmiszert árulják s vettem mindenféle jó csemegét. Ezzel akartam meghálálni Jevdokija Szemjonovna vendégszeretetét.

A kereskedelem a burját mongol köztársaságban most teljesen szabad és Verkhne-Udinszkban sok üzlet van, amely nem áll állami ellenőrzés alatt, de egyrészt súlyos adókat vetnek ki rájuk, másrészt meg nem adhatják árúikat olyan olcsón, mint a fogyasztási szövetkezetek és ezért nagyon nehéz számukra a verseny. A vevők legnagyobb részét a fogyasztási szövetkezet két üzlete vonzza magához. Az az üzlet, amelyben voltam, naponként 6000 rubel forgalmat csinál. Nemcsak a városi lakosság vásárol itt, hanem a falusi paraszt is. A telegáknak egész hosszú sora áll a vásártéren, ahol árúikat lerakják. Az emberben mindenesetre azt a hatást kelti, hogy van pénz Verkhne-Udinszkban.

Európai Oroszországban és Nyugat-Szibériában csak az erős italok fogyasztásának korlátolt tilalma van életbe léptetve, a bor és sör mérése szabad. Ellenben a burját mongol köztársaságban és a Dalnij Vasztokban az alkohol kimérése teljesen szabad. Mind az európai, mind az ázsiai köztársaságokban az italmérés állami monopólium. A burját mongol köztársaságban pl. a jövedelem a Verkhne-Udinszki kormányt illeti.

A fogyasztási szövetkezet bizonyos tekintetben az egész nép tulajdona. Minden polgár és minden elvtárs (*tovariscs*) befizetett 5 aranyrubelt s ekkor megvan az a joga, hogy jóval olcsóbban veszi az árúkat, mint aki nem tag. A fogyasztási szövetkezet Verkhne-Udinszkban köteles a hasznát a *Centroszozusz*-nak átadni, amely szintén szövetkezeti intézmény és képviselője van minden nagyobb városban.

Mindezeknek az intézményeknek, amelyek kereskedelemmel foglalkoznak vagy arra felügyelnek, különös nevük van, mely több szó első szótagjaiból van összetéve. Kezdetben érthetetlenek, amíg az ember ki nem találja jelentésüket. Pl. *Dalgosztorg* ebből lett: *Dalnaja Vasztocsnaja Goszudarsztvennoja Torgovlja*, a Távolsági Keleti Terület Állami Kereskedelme.

Haza érve Kotov házába, este a Cséka (titkos rendőrség) egy embere keresett fel. Egyszerű tábori szürke egyenruha és szorosan álló hosszú kabát szíjövvel volt rajta. Azért küldték, hogy megkérdezze, nincs-e valamire szükségem. Azt mondta, hogy el fog kísérni a vonathoz, megveszi a jegyet s gondoskodik róla, hogy jó fülkét kapjak. De többé nem láttam.

Másnap reggel meglátogatott Badzar Baradics Baradin népbiztos, burját ember, a forradalmi bizottság két tagjának kíséretében. Beszéltek a halászatról és a néha veszedelmes hajózásról a Bajkal tavon, a biológiai állomásról Lisztvinicsneje mellett, a vasércről és Csitáról, a szomszédos köztársaság fővárosáról.

A nap kóborlással telt el a városban és a folyó partján, s végre benéztem a könyvesboltba, amely teljesen a kormány felügyelete alatt áll. A Verkhne-Udinszkban nyomtatott könyveken ezek a szavak olvashatók: «Az egyesült bajkái szakszervezeti szövetkezetnek kiadása.» Vettem néhány füzetet az ilyen című sorozatból: «Keletsibériai Könyvtár. Népszerű tudományos sorozat.» Van történeti és tudományos osztálya. Mindegyik füzet külön monográfia. Vettem két jól írt könyvet Japánról és Kínáról, mindkettőnek szerzője V. L. Vilenszkij (Szipirjakov), s ezek segítségével a vonaton felfrissítettem orosz nyelvismereiteimet.

Este az egész családdal együtt a népházba (*Narodnij Dom*) mentünk, melyet Leninről neveztek el s egy városi társaság építtette. Van benne elég tágas színház s minden este színelőadással s más mulatságokkal szórakoztatják a népet. Csak a vasárnap estét töltik el egy másféle, nagyon eredeti mulatsággal. Az utcasarkokon, az újságos és ciga-

rettás bódékon olvasható a hirdetés: «Az élő újság. A motor.»

Midőn a színházba értünk, a terem zsúfolásig tele volt, de számunkra egészen a színpad elé tettek székeket. Oldalt félrehúzták a függönyt. A színpad közepén egy hosszúkás asztal állott, barna takaróval leterítve s mellette néhány úr ült a közönség felé fordulva. Ezek voltak az élő újság szerkesztősege. Abramovics szerkesztő felállt s közölte, hogy az élő újság első közleménye egy svéd utazó megérkezéséről szól Verkhne-Udinszkba s ez alkalommal barátságos beszédben emlékezett meg rólam.

Azután folytatták ezt az előszóbeli újságot a cikkek sorozatával, melyeket a szerzők adtak elő. Egy részük komoly, más részük tréfás tartalmú volt. Először Segurov elvtárs jutott szóhoz; azelőtt munkás volt, most a városi ügyekben szerepel. Vezércikke vallásellenes tendenciájú volt; Mózes I. könyvéből a világ teremtetését kritizálta gúnyos megjegyzésekkel. Főhibája, hogy nem volt szellemes s a közönség csak mérsékeltlen mulatott s nem igen nevetett.

A következő cikket Abramovics olvasta fel; címe: «Tévedés és feledékenység» s arról szólt, hogy az emberek csak tapogatódzva, tántorogva járnak az életen keresztül. Azután az «Élő Naptár» titkára vette át a szót, aki felolvasta tréfás és vidám szatiráját a novemberről. Ostorczta 1923 novemberét, amely épp elmúlt s minden jó szokás ellenére nagyon sok havat és nagy hideget hozott.

Galperova orvosnő nagyon hosszú előadást tartott a higiénéről; ő volt a legjobb az egész társaságban. Okos, értelmes és praktikus tanácsokat adott. Mindenki figyelemmel hallgatta.

Azután egy munkás beszélt erről a tárgyról: «Hogyan élnek a monarchisták külföldön?» Hogy honnan szerezte értesüléseit, az nem tűnt ki beszédéből. Valószínűleg éppoly zavaros forrásokból merített, mint a külföldi monarchisták, ha a bolsevikokról beszélnek. Természetes, hogy mindkét fél szidja egymást rettenetesen. Egy másik munkás arról panaszkodott, hogy milyen alacsony színvonalon áll a mű-

veltség Verkhne-Udinszkban, milyen fontos tehát, hogy hasznát és okulást merítsenek azokból az ismeretekből, melyeket az Élő Újság terjeszt. Végül egy ember verseket szavalt, valószínűleg saját verseit; egy másik pedig egy adomát mondott el a krokodil szörnyű sorsáról.

Az előadás négy óra hosszat tartott, de három ízben zene szakította félbe, egy tucat fiatal ember játszott érzéssel balalajkán, mandolinon és gitáron.

Szabad bemenetük csak a szakszervezetek tagjainak van. A közönség legnagyobb része tehát munkás volt, legnagyobbbrészt fiatal férfi és nő. Az előadás későbbi részeiben már fáradtak voltak, beszélgettek, nevetgéltek, úgyhogy a szónokok nehezen tudtak rendet teremteni. Ekkor felállt a szerkesztő, a kalapáccsal az asztalra ütött s azzal fenyegetődzött, hogy abbahagyja az újságot, ha az előfizetők nem maradnak csendben. Egyébként olyan illedelmesen viselkedtek, mint akár a legelőkelőbb színházban Stockholmban. Csak az volt a különbség, hogy a hallgatók egyszerűen voltak öltözve s a férfiakon nem volt gallér és nyakkendő, a polgárság osztályjelzői.

Az utolsó napon meglátogattam a természetrajzi, archeológiai és néprajzi múzeumot. A gyűjtemény nem nagyon gazdag. A könyvtárban (18,000 kötetből áll) élénk élet és érdeklődés látható. Az olvasóteremben sokan voltak, mások pedig könyveket hoztak vissza és vittek el.

Este Kotovval moziba akartunk menni, de még a pénztárhoz sem juthattunk el. Mind a két esti előadásra minden hely el volt foglalva s még hosszú sorban állottak egészen az utcáig. Az igaz, hogy vasárnap volt.

Az utcák, ahol néhány villamos lámpa világította meg a havat, találkoztunk az ateista Segurovval, aki elvitt bennünket a proletárklubba. Ott éppen ülés lesz. A klubnak 300 tagja és saját helyisége van. Az előszobában találkoztam néhány nagysággal, természetesen burját barátaimmal is, Jerbanovval és Amagajevvel. Lassanként megtelt a terem, egy üres szék sem maradt. Az első sor elé tettek egy kényelmes karosszéket s oda ültettek engem, mint egy áldozati bárányt — vagy mint egy királyt. Ezzel kiemelték

a rangkülönbséget, ami ellenkezik a szakszervezet szellemével. De vendég voltam és meg kellett adni a tiszteletet.

S Amagajev, aki az ülést megnyitotta, igen kitünő, sőt túlságosan szép beszédet intézett hozzám. A többi proletárnak tanulságul elmondta életrajzomat, amely nagyon lexikonízü volt.

Jerbanov elsőrangú, nagyon tanulságos előadást tartott a köztársaság politikai helyzetéről és kormányzásáról, egy orosz pedig az ország gazdasági viszonyairól beszélt, a kivitelről és behozatalról s milyen eszközök fejleszthetik a kereskedelmet a jövőben.

Három órai hallgatás után vacsorához hívtak bennünket; ez vajaskenyérből, süteményből és sörből állott. Ami magatartásukat és viselkedésüket illeti, a legjobb bizonyítványt állíthatom ki róluk. A manchesteri diákok, akik engem egyszer csupa szeretetreméltóságból majd megfojtottak, tanulhattak volna a szibériai proletároktól.

A SZIBÉRIAI EXPRESSZ.

Este még beszélgettünk Rosztjával, cigarettáztunk és teáztunk 1 óráig. Reggel 5 órakor jött Afanazij Szergejevics és felvert. Ha a vonat menetrend szerint érkezik, fél hétkor Verkhne-Udinszkban kell lennie. Tehát gyorsan felöltöztünk. Az egész család ébren volt, még a fehérhajú Matuska is. Bizonyosan sajnálták, hogy elutazom. Mint szél egy előttük idegen országból jöttem ide közéjük s egy kis megszakítása volt ez egyhangú életüknek a sötét, hideg Szibériában.

Egy erős ifjú, aki nem volt kommunista, vitte poggyászatot. Csak -14° volt az előbbi este 11 órai -18.5° hőmérsékével szemben. «Hőhullám» volt közeledőben. Még éjjeli sötétség uralkodott, de a levegő tiszta volt s a csillagok villamos fényben ragyogtak.

A pályaudvar éttermében megtudtuk, hogy a vonat másfél, vagy talán két órát késik. Amíg ott vártunk, jött az állomásfőnök s udvariasan kérdezte, hogy én vagyok-e az, aki külön fülkét rendelt. Táviratot kapott, hogy Csitában lefoglalták számomra. Később mutatott egy táviratot Irkuckból, amelyben az egyetem rektora kérdezi, hogy akarok-e városukban tartózkodni. Kértem, válaszolja, hogy nem.

Ivanov és Amagajev urak, noha ilyen korai idő volt, eljöttek s egy kedves órát töltöttünk el kávé mellett, mialatt a nap lassan utat tört magának s besütött a jégvirágos ablakon.

Nyolc óra 20 perckor megélné kült a helyiség. A vonat füttye hallatszott. Ott jött az expressz kelet felől, Csitából, s nehezen, feketén és hatalmasan, mint egy mammut, rő-

bogott be a pályaudvarra. A hatalmas gépet simogatni tudtam volna. Úgy jött, mint egy megszabadító, hogy Szibéria pusztaságain keresztül Moszkvába és haza vigyen.

A vonat nem volt hosszú: lokomotív, szerkocsi, poggyászkocsi, öt kocsi kemény padokkal s az utolsó volt a hálókocsi, hátsó ablakán kilátással a tájakra.

Ebbe az utolsó kocsiba szálltam be. Egyszerű jegy ára Moszkváig 81 aranyrubel. Ehhez járul a helyjegy és a gyorsvonati pótjegy 66·54 aranyrubel. Tehát egy elsőosztályú jegy a hálókocsiban 147·54 aranyrubel. De mivel egyedül akartam maradni s azt akartam, hogy nappal is kényelmesen fekhessek és olvashassak, két jegyet vettem s ezért 295 aranyrubelt fizettem. Tehát pompás helyem volt s úgy éreztem, hogy nagyszerűen fogom magamat érezni ebben a fülkében, ahol teljes hét napon át fogok tartózkodni, a nélkül, hogy át kellene szállnom.

Midőn másodszor csöngettek, barátaim leugrottak a perronra s a vonat 8 óra 55 perckor lassan kigördült s elhagyta Verkhne-Udinszkot.

Már Pekingben azt hittem, hogy szibériai utamon felügyelet alatt fogok állani. Vagy egy elegáns úr fog velem társalgást kezdeni, vagy pedig egy szép ifjú hölgy akarja majd titkaimat kicsalni. De már most meg kell vallanom, hogy az ilyen alakoknak semmi nyomuk sem volt az egész úton s a vonaton senki sem figyelt meg. Görz-készülékem szabadon függött a fogason s néhány felvételt csináltam. A hálókocsi kalauza észrevette s tréfásan mondta:

— Legyen óvatos evvel. Egy osztrák a napokban rosszul járt fényképező gépével.

Megkérdeztem a vonatvezetőt, aki mosolygott s közömbös hangon mondta:

— Igen, tulajdonkép el van tiltva.

Az időjárás kedvezőtlen s a tájék érdektelen volt s nem lett volna okos dolog ellenkezni a rendeletekkel, még akkor sem, ha nem kézelik olyan szigorúan.

A vonat a Szelenga északi partján haladt erdőborította dombok alján. Félóra múlva egy vashídon dübörgött vonatunk a folyó másik partjára s azután a déli parton ha-

ladtunk délnyugat felé. Északon a hó alól kibukkanó ritkás bokrokkal benőtt síkság terült el. A délelőtti nap vöröses-sárga fénye, mint egy fényszóró sugara hatolt be fülkémbe a kettős ablakon keresztül. Jégréteg borította az ablakokat, de azért lehetett kilátó lyukakat olvasztani rajtuk.

Délig megéheztem az ebédre s kíváncsi voltam az étkezőkocsi teljesítőképességére. Tehát végigmentem az öt közbeeső kocsin. Oroszországban nincs már első, második és harmadik osztályú kocsi, hanem csak kemény és puha osztály. Ezen a vonaton csak egy «puha» kocsi volt, a többi mind «kemény». Zsúfolva volt emberekkel. A legtöbb közülük csak egyes szibériai városok között utazott. Voltak velük batyúk, kofferok, kosarak, takarók, élelmiszer-csomagok. Ettek, cigarettáztak, alkohol nem volt látható. Csendesen és illedelmesen viselkedtek.

Az étkező kocsiban az asztalok az ablak mellett voltak, úgy mint más országokban. Az asztalokon virág volt s a terem egyik oldalán zongora, amelyen gyakran játszottak. A vendéglős, felesége és az egész személyzet georgiai volt s az egyszerű bolsevikviséletet hordták, amit az asszonyoknál csak a rövidre nyírott haj jelez.

Azt a megfigyelést tehettem, hogy az oroszok jobban főznek, mint az amerikaiak. Minden, amit ettem, kitűnő volt s tisztán és szépen tálalták fel.

Délfelé elértünk a Bajkal-tó keleti partját, s egy óra felé megállt a vonat Mijszovaja falu mellett. 1897 áprilisában innen indultam el szánon s átmentem a Bajkal tavon, a távolság 70 km volt. Tanchojznál értük el a tópart legdélibb pontját. Itt egy óráig áll a vonat, ez a leghosszabb tartózkodás az egész úton. Ha északkelet felé néz az ember, azt hiszi, hogy egy tengerből van előtte. A látóhatár mindenütt víz. De észak felé élesen emelkednek ki a hegyek, szakadékaikkal és völgyeikkel, erdeikkel és hómezőikkel. Időnként egy-egy kis hídon haladunk át, egy-egy befagyott folyócskán, mely a Bajkal tóba ömlik.

Három férfi lép be a fülkébe s udvariasan kérdi, vajjon megvizsgálták-e már poggyászatot.

— Igen, a cseka Urgában — feleltem, — de orosz földön még nem.

— *No, nicevo*, — mondják, s tovább mennek, a nélkül, hogy kinyitották volna.

A hálókocsi kalauza pompás öreg ember. Elmondta, hogy 16 év óta jár a szibériai vasúton.

A nap fényesen ragyog a délnyugati hegygerincen s a hegygerinc alatt a föld és a hó árnyékban van, míg az északi part hegyei még mindig felfogják az esthajnal visszaverődött fényét. Kár, hogy az éjszaka közeledik. Most haladunk majd át a szibériai vasút legszebb részén, a kis, rövid alagutakon, a nyílt, festői sziklagalériákon, miután már sötétség borítja a földet és a tavat.

A Bajkal-tó még nyíltan áll előttünk, de mély nyugalom ül rajta. Néha alig vagyunk tíz méternyire a parttól, néha meg előtűnik a tó egy földnyelv fenyvese mögött. Majd meggyúlnak a lángok a kis vörös kunyhókban, sárgára festett ablakokkal. Fájdalommal veszünk búcsút az eltűnő naptól s nézzük, amint északon a gyönyörűen megvilágított hegyek szürke ködbe borulnak. A vörös fény eltűnik. A nap lement.

Miután nyugat felé mentünk a tó nyugati széléig, az északi parton kissé kelet-északkelet felé s végül északnyugat felé fordulunk Irkuckig. 9 óra 20 perckor állt meg a vonat ennél a városnál. Félig aludtam a szögletben, midőn sürgetve kérdezősködő hangok ébresztettek fel s nevemet hallottam említeni. Néhány úr jött be s kérdezősködött utánam. Kértek, hogy menjek velük a váróterembe. Azt hittem, hogy valami nincs rendben s vissza kell mennem Pekingbe.

A hivatalos helyiségben a váróterem mögött 15 úr és egy hölgy volt egybegyűlve. Bemutatkozás és kézfogás! Oborin elvtárs «A munka hatalma» (*Vlaszt Truda*) szerkesztője lépett elő s üdvözlő beszédet mondott oroszul. Sajnálta, hogy az egyetem és a közönség reménye, hogy előadást tartok Tibetről, nem teljesülhetett, de reméli, hogy egyszer még visszajövök s egy héten át tanulmányozni fogom Irkuckot. Azután felhívott néhányat a jelenlevők

közül, hogy intézzenek hozzám beszédet. Egyik németül, másik oroszul beszélt.

Mindez időbe telt. Mintha tükön álltam volna s nem tudtam, meddig áll itt a vonat. Mielőtt köszönő beszédembe fogtam volna, kérdeztem, hány pernyi idő van. Huszonöt, volt a felelet. Jó! Tehát mindnyájuknak sorban köszönetet mondtam s azzal végeztem szavaimat, hogy hálámat nem tudom másképp bebizonyítani, minthogy Stockholmból el fogom küldeni Tibetről írt munkámnak egy példányát.

— Még négy perc! — szólt valaki.

— Akkor menjünk ki a kocsimhoz, — indítványoztam. Ott kört alkottak körülöttem. Második csöngetés! Kézfogás és istenhozzád! S a vonat kirobogott a sötét, fehér szibériai éjszakába.

A búcsúzás percében Artemiev mérnök átadta nekem a «Szibéria Élő Hajdankora» c. folyóirat Etnográfiai Gyűjteményének 1. füzetét. (Kiadja az Orosz Földrajzi Társaság kelet-szibériai szakosztálya.) A füzet 180 lapra terjed, Irkuckban nyomták 1923-ban vastag, síma papíron. Ezt azért említem, mert a szerkesztőség bevezetőjének némely részlete igen érdekes. Ott olvashatjuk többek közt:

«A népelet tanulmányozását az átélt idő legkritikusabb percei sem szakították félbe, de a nehéz viszonyok, melyekkel a kiadásnak különösen az utóbbi években küzdeni kellett, megnehezítette a kutatások eredményeinek kinyomtatását. A dolgozatok kinyomtatásának lehetetlensége akadályozza a tudósokat munkájuk folytatásában. Sokan nem tudják rászánni magukat, hogy időt és fáradságot pazaroljanak, ha még azt sem remélhetik, hogy fáradságuk eredményét kiadhatják. Akik kutatásaikat folytatják, de nem kapnak hírt arról, hogy más tudósok mivel foglalkoznak, bizonyos fokban elszigetelteknek érzik magukat, s ez lelohasztja energiájukat. Azonban egy idő óta javult a helyzet, amennyiben tudományos folyóiratok és gyűjteményes munkák újra megjelenhetnek. Azonban a folyóiratok, amelyek újra életre kelnek, nagy feladat előtt állanak: új munkákat és új anyagot kell kinyomtatni; szükséges áttekinthető összefoglalásokban összeállítani

mindazt, ami az utolsó idő előtt nyomtatásban megjelent, a tudományos társaság működését és fejlődését bemutatni és elsorolni a veszteségeket, melyeket az orosz tudomány az utóbbi években a halál következtében szenvedett. Nehéz ezeket a feladatokat egyetemes orosz szempontból tárgyalni. A polgárháború részekre osztotta a birodalmat, amelyek hónapokon keresztül egymástól elválva éltek s még ma sem állott teljesen helyre a kapcsolat azok között, akik a középponti részekben dolgoznak s akik Oroszország szélein foglalkoznak tudományos kutatással.»

Elmondja továbbá, hogy bármily nehéz ilyen vállalkozáshoz fogni, mindenesetre meg kell kezdeni. Ez a füzet főleg Szibéria néprajzával foglalkozik. Elsősorban az élő népességgel törődnek, de kíváncsok, hogy az olyan történeti-etnográfiai kérdések felé is forduljon a figyelem, amelyek az összes orosz népekre vonatkoznak. Nem tudják, hogy anyagi nehézségek miatt meg fog-e rendesen jelenni a folyóirat, de mindent megtesznek, hogy ezt a célt elérjék.

Természetes, hogy az orosz tudomány nagyon nehéz viszonyok között dolgozik. Annál inkább kell a nyugati kultúra hordozóinak minden olyan törekvést üdvözölni, amely Oroszországban azon igyekszik, hogy az elszakadt szálakat összekösse és begyógyítsa a sebeket, melyeket a forradalom évei ütöttek. A nekem átadott kis füzet mintegy fáklya volt az éjszakában.

Midőn az öreg kalauz megvetette az ágyat, az ágyneműt lepecsételt papírzacskókból vette elő. Hófehér és és simán vasalt volt. Moszkváig kétszer változtatta s a friss ágyneműt mindig ilyen lezárt zacskóból vette elő. Kérdeztem, hogy nincs-e poloska a divánban. «Nincs», volt a felelet. Minden kocsit, különösen a hálókocsitársaság kocsijait, a legnagyobb pontossággal dezinficiálják. A magammal hozott rovarporra nem volt szükségem. Fülkém éppolyan tiszta volt, mint a hálókocsik Svédországban. A fülkét és a folyosót napjában többször kisöpörték s mindent tisztán és rendben tartottak.

December 4-én reggel havazott és a levegő enyhébb volt. Az állomások egy, néha több órányira vannak egymástól.

A szibériai tél impozáns puszta fenségében.

A nyírfák fehér törzsei élesen kirajzolódnak a fiatal fenyők sötétzöld hátterében. Régi, tiszteletreméltó erdő sehol sem látható.

Elhaladunk Nisnij Udinszk mellett, azután megállunk egy Alsزامoj nevű nagy falunál, amely látszólag teljesen kihalt helység. Csak egy-két vasúti munkás van az állomáson. Két szán, rőzsével megrakva, halad a falu felé. Más élő nem látható. Mintha az emberek téli álmukat aludnák, mint a medvék és a marmoták.

Szibériában a háború előtt inkább érezte az ember, hogy figyelik és ellenőrzik. Ha az ember a peronra lépett és járkált, a cserkesz egyenruhába öltöztetett zsandárok minden lépését figyelték. Akkor, úgy látszik, jobban féltek a kémkedéstől. Most nem voltak zsandárok és senki sem törődött vele, hogy mit csinálnak az utasok. Viszont kevesebb ember volt az állomásokon, mint azelőtt.

Minden nagyobb állomáson volt büffé s a perronon nyitott vagy tetővel ellátott árúsító hely. Itt lehetett venni parasztoktól és parasztasszonyoktól tejet, sajtot, vaját, friss kenyeret, mindenféle sültet és egyebet. Sokan inkább itt étkeztek, mint az étkező kocsiban. Mindenütt volt sístergő szamovár s az utasok közül sokan onnan vittek forró vizet saját kannáikban.

Azután mentünk tovább Tajset felé ahol a lemenő napnak sárgászöld visszfénye alig tudott áthatolni a havas ködön. A kalauz számlával lepett meg, 1480 szovjetrubelt kért az ágyneműért; s az összeget szívesen fizettem meg.

December 5-én napkeltekor keltem fel és Csinban kaptam meleg vizet. Két óra múlva érünk csak Szuszlovába, a reggeliért tehát végig kellett haladnom az öt kocsin. Az utasok már ébren voltak; az asszonyok gyermekeikkel foglalkoztak, mások harisnyát kötöttek, a férfiak kártyáztak vagy énekeltek.

Kint gyönyörű hóvihar volt. Ha valaki kinyitotta az ajtót, a reggeliző közönség egy csomó havat kapott a nyakába. Minden fehér. Semmit sem látunk a tájékból, de

itt nincs is sok látnivaló. A nap folyamán a hófúvás zivatarrá erősödött. Erős szél fújtt északnyugat felől s a szél fátyolként, fehér forgatagokban kergette a havat a földön. Gyönyörű látvány volt ez az igazi szibériai idő. Két órákor egy félóra hosszat álltunk egy kisebb állomáson (*Jaja*), mert annyira felgyülemlett a hó a síneken, hogy a lokomotívvezető tudni akarta, vajjon tovább mehetünk-e. Még 60 km Tajgáig, máskor egy órai út, most két órát kell reá szánni.

A pályaudvar hőmérője -12.5°C -t mutatott, az enyém, amely megbízhatóbb, -14.2° -ot. Tehát itt sokkal kevésbé volt hideg, mint Verkhne-Udinszkban, ahol csendes, tiszta idő volt. A szél miatt azonban az ember élesebben érezte a hideget s a hó arcunkba vágódott. Nem sokat sétáltam tehát a perronon, hanem visszatértem fülkémbe, ahol egyenletes és elég meleg volt ($+16.7^{\circ}\text{C}$).

Nehezen és zakatolva vergődött keresztül a vonat a hótömegben és hóviharon. A vonat zaján keresztül is halljuk, hogyan üvölt a vihar a koci körül, hogy jajgat és zúg, midőn a jégdarabkák az ablakhoz csapódnak.

Nagyon bosszantó, hogy Krasznajorszk mellett és a hatalmas Jeniszejen, amelyet egy pompás kő és vashíd ível át, éjjel haladtunk keresztül. Hajnalban értük el Tajgát, miután átmentünk a Tomon, az Ob egyik jobb oldali mellékfolyóján. Jaja és Tajga között még egyszer annyi ideig tartott az út, mint rendesen. Tartózkodás 20 perc, s a lokomotívot kicserélik. A vonattól a pályaudvari vendéglőig egész hófúvásokon kellett keresztül gázolni. A síneket egészen befödte a hó. A büfféterem zsúfolva volt, nagyobbbrészt parasztok és munkások voltak ott rövid bundában, szőrmesapkával, szőrmecsizmákkal és keztyűkkel. Az asztalon a tálak egész sora állott vajaskenyérrel, pástétommal és mindenféle süteménnyel.

A főbb állomásokon gyakran járkáltak munkások a vonat mellett s kérdezték az utasokat, nem váltanának-e fel cservonecet szovjetrubelre. Tíz aranyrubel mint pénzegység valóságos örültség. Ennyi meg ennyi napi munkáért kap a munkás egy cservonecet. Csakhogy ilyen nagy

összegért nem vehet egyszerre kenyeret vagy húst s az üzletekben nem lehet váltani.

A tajgai állomáson néhány munkás jött hozzám s könyörgő hangon kért:

— Nagyon kérjük, szíveskedjék felváltani nekünk ezt a cservonecet. Nyolcan vagyunk, s mindegyik egy cservonecet kapott munkabére fejében s egyik se tudja felváltani.

— Nincs szovjetrubelem, -- feleltem. — Nem állhattok össze, hogy együtt vegyetek élelmiszert magatoknak és családotoknak?

— Újévre lesz ezüstpénz, -- vigasztalta őket a kalauz.

— Újévre! — szóltak vállat vonva s kemény szitkozódás mellett mentek a következő kocsihoz.

Egy úr elbeszélte, hogy a parasztoknak nincs rossz dolguk. Megvan a gabonájuk, van hús, vaj, sajt. De nem igen vehetnek ruhát, cipőt. Egy arsin (71 cm) a legegyszerűbb szövetből egy pud (= 16 kg) gabonába kerül, egy pár jó csizma legalább 30 vagy 40 pud. Ha a paraszt magát és családját tetőtől-talpig fel akarja öltöztetni, rámegy az egész termés. Ezért, noha élelmiszerben elég készlete van, nehéz viszonyok között él.

Más ország viszonyaihoz hasonlítva, az utazás Szibériában nagyon olcsó. Egy heti út elsőosztályú hálókocsiban alig kerül 300 svéd koronába (kb. 6 millió magyar korona), az nem drága. S ha az ember az állomások büfféiben étkezik, nem kerül többbe a napi étkezés 4 svéd koronánál (a. m. 80,000 magy. korona). Az étkezőben természetesen drágábbak az árak.

Az esti szürkületben a hóvihar elérte tetőpontját. Zúgása felülmúlta a kerekek dübörgését. A hóvihar nagy nyalábokban csapkodott kocsink körül s nem lett volna jó egyik kocsiból a másikba átmenni. Az öreg kalauz attól félt, hogy megrekedünk a hóban, mielőtt Omszkot elérjük.

A havas ködben gyengén csillognak egy állomás villamoslámpái. Este nyolc órakor elérjük Balotáját. Midőn átmegyek az étkezőkocsiba, folyton a vonat mellett kell haladnom, hogy a rettenetes vihar föl ne fordítson. Akkor

aztán ott ülhetek fél tizenegyig, amíg visszatérhetek fülkémbe.

Átmegyünk a hatalmas Obon, de itt sem élvezhetjük a kilátást, mert sötét van s a hóihar mindent egészen beborít.

Nem messze a balparttól van Novo Nikolajevszk, Szibéria fővárosa. Amint már említettem, ma nem különböztetik meg Nyugat- és Kelet-Szibériát, hanem csak Szibériáról, a Burját-mongol köztársaságról és Dalnij Vasztokról, a Távol Keleti Területről beszélnek.

Novo Nikolajevszk fele út Csita és Moszkva között. Verkhne-Udinszktól számítva az út Moszkváig 5200 km, Vladivosztoktól 7500 km, Pétervárig több mint 8000 km.

Alig állott meg a vonat, három újságíró keresett fel fülkémben s egész sor diszkrét kérdést intéztek hozzám. A kérdések ázsiai utazásomra, Amerikában, Japánban, Kínában, Mongóliában és Szibériában nyert benyomásaimra vonatkoztak. Végül átadták nekem a *Proszektor* c. képes folyóirat legújabb számát, melyben az angol Mount-Everest expedícióról volt cikk s az én könyvemre is volt benne hivatkozás.

Harmadszor csöngettek. Máskor még egy-két percig szokott állani a vonat, de most mindjárt megindult. A három ifjú ijedten ugrott le a már menő vonatról s belefordultak egy órakásba.

December 6-ika. Ismét egy nap a vonaton! Ez az utazás Szibérián keresztül pompás. Oly jól érzem magamat a fülkémben, hogy nem is vágyódom Moszkva után. Csaknem mindig orosz könyvet olvasok, különösen Szibirjakov könyvét Kínáról. Sok szót elfelejtettem már, de azért értem a szöveget, s a szavakat egy kis füzetbe írom és megtanulom. Gondolatban orosz nyelvű előadásra készülök Tibetről s egy másikra Takla-makan sivatagról s a homokba elásott történetelőtti városról. Az ember nem tudhatja, mi történhetik Moszkvában s jobb, ha mindenre el vagyok készülve.

Csani és Tatarszkaja között, ameddig a szem ellát, nincs egy fa, nincs egy bokor. Csak végtelen hómező, síma

mint a tenger. Tatarszkájától 48 perc Kolonija, ahol 8 percig állunk. Most az Om déli, balpartján haladunk. Kornilovkánál csak néhány percig állunk. Igyekeznek megnyerni az elveszett időt. Találkozunk egy hosszú tehervonattal, de ritkán látunk személyvonatot.

Két órákor csak -7° volt. Egy órával később félóra hosszát állunk Omszk rózsaszínre és fehérre festett hosszú pályaudvara előtt. Itt veszek moszkvai és pétervári újságokat.

Omszk városa messzeterjedő és sík, de szegénynek és elhagyottnak látszik. A házakat széles, az országúthoz hasonló utcák választják el egymástól. Egy-egy templom tornya emelkedik az alacsony, egyemeletes faházak fölé s egyik-másik gyárkémény füstöl.

Omszknál kétfelé ágazik a vonal. A déli most nincs üzemben; az északi Tjumenen át megy Jekaterinburgig, azután Permen és Vjatkán keresztül Moszkváig.

Mielőtt az est leszáll s elfogja a kilátást, egy hosszú vashídon megyünk át az Irtisen, az Ob egyik baloldali mellékfolyóján. A folyó be van fagyva, rajta hó, tehát olyan, mintha síkság volna, amelyen gyermekek játszanak. Azután ismét tovább robogunk a végtelen pusztaságon. Az órák múlnak, koromsötét van s ismét új éjszaka borult a földre.

Midőn december 7-én felébredtem, Tjumenben voltam a Tura partján, ez a Tobol, Irtis, Ob mellékfolyója. Kamislov falu a Pisna-folyó mellett van. Az utasok mind a Perronon sétálnak és élvezik a kék eget s a barátságos napot. Fenyőerdőn keresztül megyünk tovább, amely néhol elég sűrű. A nap áthalad a delelőn s felhők mögé búvik. De ismét kitekint a felhők közül s vörössézárgán ragyog a fehér mezőkön s néz be a fülkékbe, amelyek most barátságosabbak, mint valaha.

Jekaterinburgban 247 méternyre vagyunk a tenger fölött, kissé tovább nyugatra 380 méternyre. De még nem látunk semmit az Ural hegységből. Három óra délután van. Természetesen ez a látvány is elvész, éppúgy, mint a Bajkal, a Jenisszej és az Ob. Úgy látszik, úgy osztották be az időt,

hogy a legszebb rész mindig elvész. De vigasztalódhatunk. A hegyek itt nem is teszik a hegylánc hatását. Cseljabinszk vidékén ez másképp van.

Jekaterinburghoz szomorú emlék fűződik. Itt ölték meg gyáva fickók II. Miklós cárt s valószínűleg egész családját. Iszonyattal gondol az ember a kínokra, melyeket egy szintén halálra ítélt rendszer ártatlan képviselőinek el kellett szenvedniök, míg a halál meg nem szabadította őket. Ismételten elénk tolikodik a kérdés: nem lehetett volna megmenteni életüket? Bizonyos európai trónokon a cár legközelebbi rokonai ültek.

Az elmúlt idők szimbolumaként véresen megy le a nap. A legnagyobb naplemente volt, amelyet láttam, mióta Grand Canyon (Arizona) elhagytam. Az egész pusztta égett. Az ember azt hiszi, hogy lángot lát. Vakító vörösen, mint egy olvasztó kemence égő tüze, ragyogott az esthajnal a látóhatáron. A fény olyan erős volt, hogy az örök pusztta lapos dombjaival, fehér hómezőivel és bíborfényével sötétnek látszott vele szemben. Lassanként elhalványodott az esti pirosság színpompája s azután kialudt. S ismét új éjszaka borult az Ázsia és Európa határán levő területre.

December 8-án ismét hóviharra ébredtem, de nem volt olyan erős, mint az előbbi. A hőmérséklet -2.3° -ra emelkedett. Melegnek éreztem a távol keleten átélt hidegget szemben. A kalauz mondta, hogy Moszkvában most bizonyosan 3° meleg van.

Szuevka állomáson parasztfiúk tejet árulnak a vonat mentén s néhány szegény fiú koldul.

— Adjon pénzt, még ma nem ettem.

Elszórt házikók és sok fenyőfácska áll a hóban. Néhol szántóföld is látható, melyet sövény véd. A Csepna-folyó mellett közvetlenül balra lapos dombok sora húzódik; ez nem egyéb, mint az időtől átalakított folyótérassz. Vjatkában ismét sűrűn esik a hó. A hőmérséklet -1.2° -ig emelkedett. A kalauznak igaza lesz. Itt moszkvai idő szerint számítanak. Tehát 1 óra van, nem $1\frac{1}{2}$ 3. Visszaigazítom az óramutatót s nyerek másfél órát.

A két következő állomáson megállás nélkül haladunk át. Egy erős vashídon megyünk át szürkületben a Vjatka-folyó széles, behavazott jégmezején.

December 9-ike volt az utolsó nap a szibériai expresszen. Kora reggel elhagytuk Jaroszlavlt és a Volgát. Alexandrovnál, ahova 11 órakor értünk, már megkezdődött az olvadás $+3^{\circ}$ -kal. A perronon síkos jég képződött. A levegőben sűrű köd úszott, úgyhogy alig lehetett látni a falusi templom hagymakupoláját.

Szergijevo az utolsó állomás, ahol a vonat Moszkva előtt megáll. Itt beszállott egy újságíró s megmutatta az *Izvesztija* aznapi számát, amelyben írásban és képben szerepeltem. Azt is elmondta, hogy több tudós társaság akarja kezét rám tenni.

Fél egy óra. Még a szabadban vagyunk. A ködön keresztül nem látunk egyebet, csak kis fakunyhókat, nyírfák és fenyőerdőket, sövényeket, hófogó falakat, befagyott patakokat, állomásépületeket, néha egy-egy szánt, s mind ezt mély hómezőben. Mitiscsitől még 18 km Moszkva. A kertek és kunyhók mind gyakoriabbak. Egy úr mutatkozik be s közli velem, hogy már Jaroszlavlbán beszállt a vonatra s feladata csak az volt, hogy megtáviratozza Moszkvába, vajjon valóban a vonaton vagyok-e.

A vonat rohan tovább a hosszú út végcélja, az új Oroszország, a bolsevikok fővárosa felé.

A MOSZKVAI SZOVJET.

Délután fél kettőkor ért vonatunk Moszkvába, a jaroszlavi pályaudvarra. Hallom a folyosón Engström Albert hangját s néhány perc múlva svédek és oroszok egy csoportjában vagyok; ott volt többek közt Laurin mérnök, a svéd kereskedelmi képviselő vezetője, Janson, Avinov tanár, a Roszta és a sajtó képviselőjében, s a balti Waldenburg úr. Ez utóbbi átadta a külügyi népbiztosnak, Csicserinnek üdvözlését, aki autóját küldte értem a pályaudvarra s azt is közölte velem, hogy a Savoy-szállodában szobák vannak számomra fenntartva. Azt is megtudtam, hogy Csicserin reméli, hogy este 9 órakor meglátogatom hivatalos helyiségében. Miután a svédek közölték velem, hogy ők is gondoskodtak számomra szobáról a svéd kereskedelmi képviselő házában, megköszöntem az oroszok ajánlatát s honfitársaimét fogadtam el.

Ütközben meg is intervjuoltak s azután a svéd autón lakásomra mentem, ahol Knud Lundberg úr egy héten át látott vendégül s ahol Vera és Iván megható gondossággal vettek körül.

Miután új lakásomban elhelyezkedtem és rendbe hoztam magamat, pompás ebéd közben Laurinnál, alkalmam volt a moszkvai állapotokról és a számomra összeállított programmról tájékozódni.

Háromnegyed kilenckor eljött értem Waldenburg úr, hogy a külügyi népbiztosságra vigyen. Ez nem a Kreml falai között van, hanem külön épületben. Egy ór, nyakig begombolt blúzban, övvel és magas csizmával, fogadott s a váróterembe vezetett. A fogadószoba ajtajában állott egy katona köpenyben és sapkával, lábhoz tett fegyverrel.

Mozdulatlanul állt, nem nézett rám, szeme meg sem mozgott. Olyan volt, mintha panoptikumból hozták volna dísznek.

A szolgálatot teljesítő őr bement és bejelentett, azonnal kijött ismét s nyitva hagyta az ajtót:

— Tessék belépni!

Csicserin íróasztalánál ült, barátságosan üdvözölt s leültünk az íróasztal két oldala mellett. S most két teljes órahosszat tartó beszélgetés kezdődött.

A világháborúról általában s az európai politikáról volt szó. A népbiztos kérdezősködött Amerikában, Japánban, Kínában s Mongóliában szerzett benyomásaimról s osztozott nagy bámulatomban Kína régi és nagy kultúrája iránt. Remélte, hogy az Egyesült-Államok elejtik aggodalmaikat s tekintettel az ebből származó előnyökre, elfogják ismerni Oroszországot. A burját-mongol köztársaság fejlődő képességéről igen nagy véleménye volt.

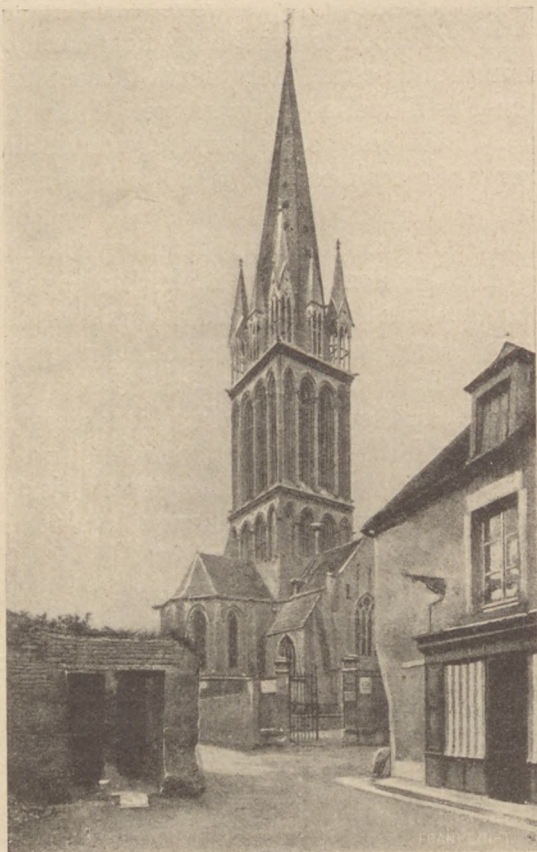
Különös érdeklődéssel beszélt Tibetről s igen nagy jártasságot árult el e titokzatos ország földrajzi, néprajzi és vallási viszonyairól. Elmondta nézetét Tibet valószínű politikai fejlődéséről, melyet Kína és Brit-India közötti fekvése szab meg. Megérti Kína elégedetlenségét a befolyással szemben, melyhez Anglia az utóbbi időben jutott Tibetben, ebben az országban, amely még nemrég kínai fönnhatóság alatt volt.

Arról a lehetőségről, hogy Svédország elismerje Szovjet-Oroszországot, csak mellékesen beszélt, s ha óhajtotta is ennek megtörténtét, előttem egy szót sem szólt róla. Minden amit mondott, tapintatos és szenvedély nélküli volt. Meg sem próbálta, hogy a Szovjetköztársaságok nagyszerűségéről vagy a bolsevizmus előnyeiről meggyőzzön, hanem egészen rám bízta, hogy milyen következtetésekhez jutok. Teljes szabadságom volt megnézni mindent, amit akarok, csak azt sajnálta, hogy nem maradhatok tovább egy hétnél. Úgy látszik, nem is érdekelte, hogy mi az én véleményem a bolsevizmusról vagy pedig jövő elterjedéséről a világon.

Németül beszéltünk s ő nagy könnyűséggel használta ezt a nyelvet. Franciául és angolul is folyékonyan beszél.

Műveltsége a tudásnak azon a fokán van, amelyet egy diplomatától megkívánhatunk. De hisz ő is a régi uralom idejéből való s annak a diplomáciai testületéhez tartozott. Régi orosz nemes családból származott.

A Kreml «szpaszkije» kapuja.

Teljesen tájékozva volt a háborúban elfoglalt álláspontomról és természetesnek találta. Ő maga észrevehetően rokonszenvezett Németországgal, noha kiemelte Németországnak néhány balfogását, mindenekelőtt Breszt-Litovszkban.

Végül beszélt az orosz tudomány küzdelméről, hogy ismét érintkezésbe jusson a többi országok kutatásaival. Irodalmi kérdésekről nem volt szó. Egy svéd-től, aki együtt volt Csicserinrel, azt hallottam, hogy nagyon tájékozott a modern svéd irodalomban, s hogy Tegnért svédül idézte.

Külseje és beszéde alapján véve nem nyerte az ember Csicserinről azt a benyomást, hogy bolsevikibb, mint én. Ez ugyan nem mond sokat, mert tiszta bolsevista körökben is csak kellemes és illedelmes emberekkel találkoztam s több ízben órákat töltöttem az új tan legodaadóbb híveivel, anélkül, hogy akár csak egy szót szóltak volna bolsevista szellemben.

Reám Csicserin azt a hatást tette, hogy tanult filozófus, gondolkodó és álmodozó, akit a körülmények hatalma nagyon közeli érintkezésbe juttatott a borzalmas realitással. Nyugodt volt, nem beszélt hevesen vagy gyűlölködően senkiről, inkább élvezetet látszott találni abban, hogy tanulmányozza az embereket, útjaikat s a világ fejlődését. De ez a nyugodt felszín olyan műhelyt rejtett el, amely éjjel-nappal dolgozik s amely előtt egészen tiszták a jövő céljai. Mintha hangosan gondolkozott volna magában, midőn így szólt:

— Nézze meg ezeket a fiatal embereket, akikkel itt a házban és kint találkozik. Mint gyermekek végig élték a háború borzasztó éveit, a forradalmakat és az azt követő éveket. Mindegyik ifjú szerzett élettapasztalatot, amelynek emléke sohasem halványul el s erős egyéniséget teremt. Ha ezek megnőnek, s a mai nemzedék örökségét átveszik, az orosz népből nagy és hatalmas nemzet lesz.

Georgij Vasziljevics Csicserin elég magas, jól megtermett ember. Szemei nagyok, okosak és barátságosak, tekintete átható és kutató. Homloka domború, orra erős és kissé hajlott, ajkai mosolygók. Bajuszt és rövid állszakált hord. 1872-ben született Kagaulban (Tambov kormányzóság) s 1907-ben lépett ki a külügyminisztérium szolgálatából, hogy a szociáldemokrata párthoz csatlakozzon. Azt mondják, hogy e frontváltás oka az, hogy a londoni követségnél betöltendő követségi tanácsosi állásnál mellőzték. 1918-ban

lett külügyi népbiztos. A diplomaták, akik Moszkvában vagy konferenciákon más városokban tanácskoztak vele, észrevehették, hogy rendkívül világosan gondolkodó, megfontolt fej. Ismeretes mint politikai író is. 1919-ben jelentek meg «A versailles-i béke», s 1920-ban «Szovjet-Oroszország két évi külpolitikája» c. művei.

A hivatalos helyiség csaknem szegényesen egyszerű, nem voltak benne kényelmes bútorok, sem szőnyegek. Midőn elbúcsúztam s a még egyszerűbb előszobába léptem, a katona éppoly mozdulatlanul állott, mint két órával előbb. Mivel senki más nem volt látható, kérdeztem :

— Hol van a szolgálatvezető?

— Mindjárt jön, várjon itt, — felelte a katona.

Jött is azonnal. Ez a három ember, Csicserin, a szolgálattevő őr és katona, voltak az egyedüli élő lények, akiket itt a külügyminisztériumban láttam. Nem, — még egyet láttam, a *Vecsernyaja Gazeta* (Esti Ujság) munkatársa fogott meg, midőn haza mentem. Nem mondtam neki semmit a beszélgetésről, hanem hallhatott, amennyit akart, utazásaimról. Éjfél volt, mire hazaértem s három óra lett, mikor házigazdámnak jó éjszakát mondtam.

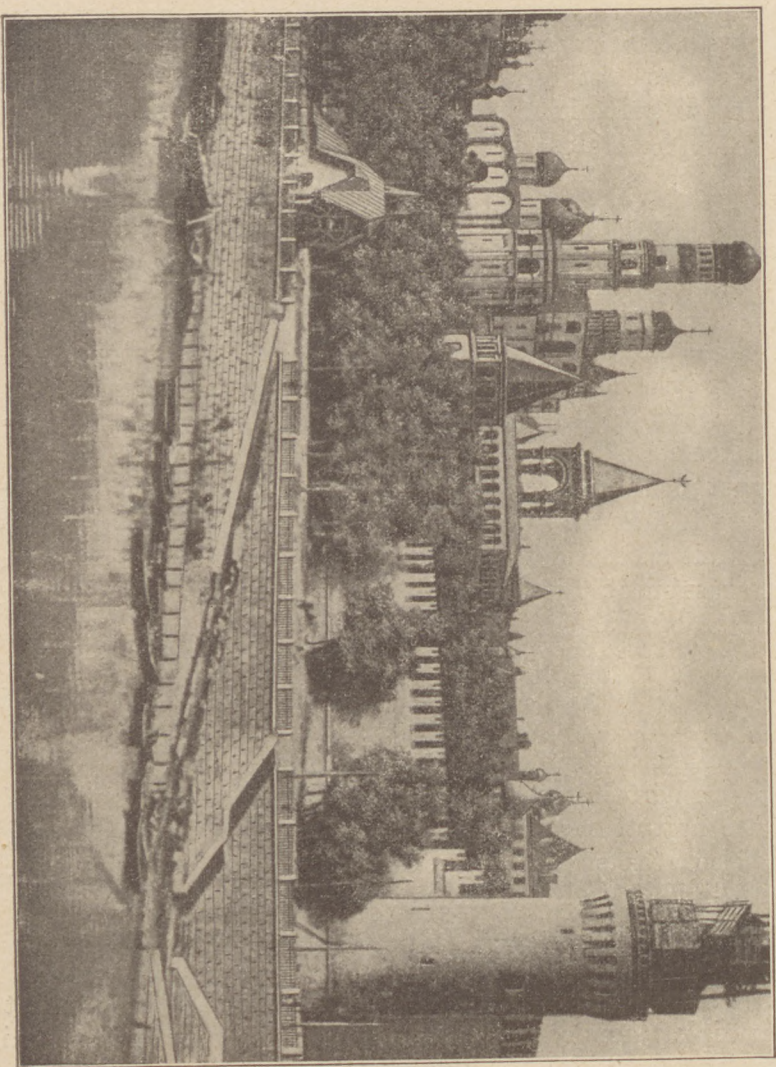
December 10-én egy a Kreml labirintusaiban jártas, szép, ifjú hölgy jött értünk, aki valaha jobb napokat láthatott s most a hatóság szolgálatában állott. A régi és az új palotákat látogató idegeneket szokta kalauzolni.

A Vörös-téren át a Megváltó kapuhoz (*Szpaszkija Varota*) hajtottunk ; e hatalmas építmény alsó része 1491-ben, a felső rész sokkal később épült. Alexej Mihajlovics cár 1647-iki ukáza értelmében a boltozatos folyosó alatt csak fedetlen fővel volt szabad áthaladni, s ezt a forradalomig meg is tartották. Most azt tehet az ember, amit akar.

Mindjárt a kapun belül fegyveres őr állotta utunkat s iratainkat gondosan átnézték. Az autót ott kellett hagyni s gyalog mentünk a nagy palota főbejáratához. Nem akarom részletesen leírni. Nincs történelmi értéke, 1838—1849 között épült, de fejedelmi pompában gazdag.

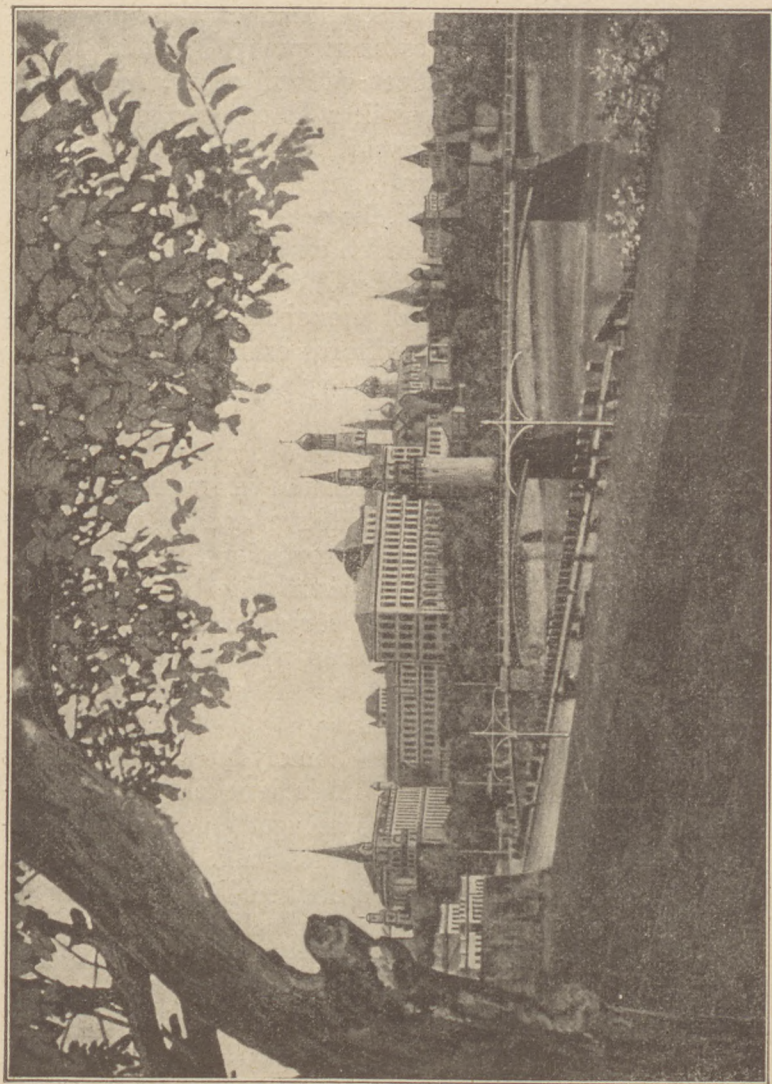
Egymást követik a 65 méter hosszú Szent György-terem, a Szent Sándor- és Szent András-terem. Ezekben a

A Kreml. Ivan Velikij és II. Sándor emlékének felső része.

A Kreml. Fegyvertár, a nagy palota, a Blagovjesczenszkij székesegyház és Ivan Velikij.

termekben ünnepelték 1896-ban II. Miklós cár koronázását. Most a szovjetköztársaságok képviselői jönnek itt össze nagyobb évi gyűlésekre. De a legkisebb rongálás sem történt. Megmaradt az egész császári pompa, habár, amint gyanítom, egy-két cári arcképet eltávolítottak. A mozaikpadlót egyszerű szőnyegek védik s ha az ember a padlót látni óhajtja, a szőnyegnek egy sarkát felhajtják. Az értékes székeket és pamlagokat is takaró borítja; minden teremben feloldoztak egyet, hogy lássuk, hogy a selyem ugyanolyan színű, mint az illető rendé, amelynek nevét viseli a terem.

Megmutatták a régi palotákat is és egy ideig azokban a termekben tartózkodtunk, ahol Alexej Mihajlovics cár mulatozásait tartotta s életének viharos eseményeit kipihente s megnéztük azokat a termeket is, ahol fia, Péter cár. ifjúságát töltötte.

A legsodálatosabb az *Orusenaja Palata*, a kincstár vagy fegyvertár. Ez a hatalmas múzeum tele van mindenféle fegyverrel, viselettel a legrégibb idők páncélingétől kezdve egészen az utolsó Romanovok koronázási ruházataig. Itt látható az aranyozott ezüsből készült kettős trón Péter cár és bátyja Iván részére, Péter cár császári koronája, az ágy, melyben Napoleon Moszkvában nyugtalan éjszakákat töltött, s a hatalmas elefántcsont sas, melyet a japán császár adományozott II. Miklós cárnak.

A hatalmas üvegszekrények, melyekben az értékes gyűjteményeket őrzik, könnyű fehér lepellel voltak leborítva, melyeket a legnagyobb készséggel emeltek fel mindenütt, ahova jöttünk. Végre már resteltük, hogy ilyen sok fáradságot okozunk, s kértük szeretetreméltó vezetőnket és a szolgát, hogy csak az értékes szekrényeket mutassák meg.

A Kreml falain belül levő tereken katonák gyakorlatoztak kisebb csoportokban. Elvtársak, káplárnak megfelelő rangban, vezényeltek s az újoncok a fegyverfogásokat gyakorolták. Több ízben láttam a vörös hadsereg kisebb csapatait az utcán masirozni. Fiatal, friss, jól táplált férfiak voltak, kétségtelenül kitűnő katonaanyag.

Midőn a Kremlt elhagytuk, ugyanolyan vizsgálatnak voltunk alávetve, mint a belépéskor. Azt hittük készen va-

gyunk, de egy ór még megállított. Még egy aláírás hiányzott. Mikor ez is rendbejött, akadálytalanul elhagyhattuk az épületet.

Moszkvai látogatásom idejében Lenin volt az orosz szovjet elnöke, Kamenev és Rykov a helyettes elnökök. Kamenev ezenkívül a moszkvai szovjet elnöke is volt, ez a fővárosnak és környékének helyi hatósága, amelynek nagyobb hatalma van, mint pl. Stockholm törvényhatósági bizottságának, s amely evvel ellentétben, tisztán politikai kérdésekkel is foglalkozik.

A moszkvai szovjetnek épp aznap délután 4 órakor havi ülése volt a Szimin-színházban s Waldenberg úr megkérdezte, vajjon érdekeli-e a tanácskozást meghallgatni. Ő igyekezett engem rábeszélni. Természetesen igent mondtam.

Egy negyedórával a kijelölt idő előtt eljött értem a szolgálati autót, s Waldenberg úr, aki el volt foglalva, egy fiatal embert küldött velem. Már elmúlt négy óra, mikor az előcsarnokba értünk. Már nagy tolongás volt s folyton új emberek özönlöttek. Kísérőm beszélt az egyik felügyelővel s aztán közölte velem, hogy a színpad mellett a jobboldali páholyban kaptunk helyet, ahonnan nagyszerűen láthatjuk az egész földszintet.

Midőn beléptünk, az ülés már javában folyt. Páholyunkban minden ülés el volt foglalva, de két úr azonnal fölkelte s átadta helyét az első sorban. A zenekart a sajtó képviselői foglalták el.

A nézőtér zsufolásig megtelt. Ami a ruházatot illeti, a közönség nagyon egyszerű volt. Kopott ruhák, nyakig begombolt blúzok, a csuklónál bekapcsolva. A legtöbben felsőkabátjukon ültek, mások magukon hagyták. A proletáriátus volt itt együtt, a kommunista párt nagyjai és érdekeltjei. Itt senkit sem illethetett a gyanú, hogy a polgársághoz tartozik.

A színpadon, három-négy méternyire a szélétől, egy hosszú, keskeny asztal állott s ennek belső oldalán ültek a vezetők s akik a tárgyalás folyamán beszélni fognak. Kisebb oldalasztaloknál ültek a jegyzők s székeken és

padokon a főasztal és a háttér között ültek annyian, amennyien csak el tudtak helyezkedni, volt köztük néhány nő is.

Nyugaton bizonyosan sokan azt hiszik, hogy egy bolsevista népgyűlés zajosan folyik le. Ezek a törvényhozók legnagyobbbrészt munkások, akik nem végeztek egyetemi tanulmányokat s nem hoznak magukkal egyebet, mint józan eszüket. De mondhatom, hogy legalább ez alkalommal, a legilletelmesebben ment minden. Még a legkényesebb nyugateurópai sem talált volna kivetni valót.

A moszkvai szovjetgyűlésen az egyes beszédek alatt teljes csend uralkodott. A legkisebb idegesség vagy türelmetlenség sem volt észrevehető. Mindenki mozdulatlanul ült s feszült figyelemmel hallgatták a beszédeket. S mikor a tanácskozás véget ért, nem rohantak az ajtók felé, hanem éppoly csöndesen és nyugodtan távoztak, mint a stockholmi opera közönsége előadás után.

Midőn odaértünk, Kamenev, az elnök beszélt, még pedig csaknem egy óra hosszat. S nem maradt egyhelyben az asztal mellett, hanem fel-alá járkált a színpad elején a baloldali páholy és a sűgolyuk között. Szürke zsakett ruha volt rajta, gallér és nyakkendő. Bal kezét a zsebébe tette, jobb kezében egy kis cédula volt, valószínűleg néhány emlékeztető szóval beszéde számára. Homloka magas, szemei komolyak, melancholikusak, orra nagy és erős, nagy bajuszt és rövidre nyírott szakállt visel, tehát külseje nem okvetlenül zsidós.

Kamenev fényesen beszélt. Mesterien bánt a nyelvvel, mondatait biztosan és erővel építette fel. Sohasem kereste a szavakat, nem vonta vissza s nem változtatta a kifejezést. Az egész beszéd úgy folyt, mint egy nyugodt folyó s tiszta, világos hangon adta elő, mely elhatott az utolsó padokig, a nélkül, hogy a szónokot megerőltetné s a beszéd formailag is oly tökéletes volt, hogy bizonyosan messze túlhaladja a hallgatóság egy részének gondolatkörét.

De hiányzott a lelkesedés és a tűz. Nem tette egy agitátor, egy népvezér benyomását, aki szavaival egy egész népgyűlést tűzbe hoz, s az emberek lelkét akarata szerint

tudja hajlítani. Ehhez a ritka adományhoz elsősorban az szükséges, hogy a szónokot magát elragadják az ő gondolatai és szavai, hogy higgyen vagy legalább azt a hitet keltse, hogy hisz bennük, hogy hangját a fontos részleteknél felemelje, amennyire csak képes, s a kellő pillanatban susogássá halkítsa, hogy, egyszóval, hipnotikus hatást gyakoroljon hallgatóra, amely arra kényszeríti őket, hogy tudattalanul is magukba szívják a szónok nézeteit s akaratlanul kövessék gondolatainak menetét.

Kamenev úgy beszélt, mint egy professzor, aki tanítványainak előadást tart. Hangja egész idő alatt egyforma erős volt. Csak föl-alá járkált s ha valamit ki akart emelni, fejével bólintott s jobb kezével tett egy nyugodt mozdulatot. Csakhogy az önuralom is művészet; a forradalom napjai elmúltak s most nem volt szükség gyújtó beszédekre. Most mindennél fontosabb volt, a tömegekbe a kemény valósággal szemben bátorságot és bizalmat önteni.

Kamenev beszéde a tervekről szólt, melyeket a gazdasági viszonyok rendezése céljából előkészítettek. Beszélt az elmúlt év jó terméséről s hogy mit jelent ez az egész nép számára. Hogy a gabona elosztása a következő években a kormánynak egyik legfőbb gondja. Az orosz nép nehéz éveket élt át, de most már elmúlt a kritikus idő s a jólét emelkedni fog. Minden következő év jobb lesz. Lenin nagy-szerű bizonyítékát adta előrelátásának és okosságának a «NEP» (Új gazdasági politika) felállításával.

Nagyon különös volt hallani, hogyan dicsérte Kamenev a kormány előrelátását, hogy szabaddá tette a kereskedelmet. Mert hisz ezáltal adták meg egyeseknek a lehetőséget, hogy haszonhoz jussanak, tőkét szerezzenek, mint az 1917-iki forradalom előtt. Pedig a proletárforradalomnak egyik legfőbb célja volt a tőkét elpusztítani s kiirtani. Most azt találták, hogy a gazdasági életet éppoly megvesztegethetetlen törvények irányítják, mint a természetet. Miután Lenin belátta, hogy ezeket a törvényeket nem lehet büntetlenül megsérteni, volt elég bátorsága tettel bevallani, hogy ő és társai hibát követtek el, amelyet jóvá kell tenni. S ekkor elhatározták, hogy visszatérnek a régi-

hez. Midőn Kamenev erről beszélt, úgy látszott, mintha ő és társai egy nagyszerű felfedezést tettek volna, amiért a nép hálával tartozik nekik.

Midőn beszédét befejezte, zúgó taps töltötte be a színházat. Kamenev mintha nem is hallotta volna a tetszésnyilvánítást, visszatért helyére, kalapácsával az asztalra ütött s néhány bejelentést olvasott föl.

Néhány kevésbbé érdekes beszéd után Kamenev emelkedett fel ismét s a jelenlevő Budjennij tábornokhoz fordult s körülbelül ezekkel a szavakkal üdvözölte:

— Budjennij elvtárs! Nagy öröm és tisztesség ránk nézve, hogy körünkben üdvözölhetjük. Ez alkalommal meg akarjuk mondani, hogy az orosz nép milyen hálás Önnek, mennyire szereti és csodálja Önt s milyen határtalan bizalommal van Ön és csapatai iránt. Mi vakon bízunk Önben. Tudjuk, hogy amíg Ön csapata élén áll, nyugodtan és biztosan élhetünk a köztársaság határain belül. Üdvözljük Önt s átadom Önnek a szót.

Harsogó taps! Az egész közönség felállott s hangos éljenzés töltötte be az egész termet. Budjennij a színpadon ült az asztal mellett. Felállott. Noha a doni kozákok vidékéről való paraszt, mégis inkább egy jól megtermett, edzett, karcsú, férfias kozáknak látszott. A háborúban zászlós volt egy dragonyosezredben. Midőn Denikin Szovjet-Oroszország ellen indult, Budjennij egy lovascsapatot szervezett, amellyel több ízben győzött. S Denikin leverése után ez a csapat nemcsak megmaradt, hanem 1920 után megnagyobbítva egész hadsereg lett belőle. Szovjet-Oroszország egész lovassága Budjennij parancsnoksága alatt áll, s a mai hadsereg lovas katonáját «budjonec»-nek hívják.

Budjennij könnyedén emelkedett fel helyéről s néhány nyugodt lépéssel a színpad elejéig jött. Beszéde alig tartott öt percig. De szavait katonás, csengő hangon adta elő s villamos szikraként hatottak a teremben:

— Köszönöm a megtisztelést, melyet itt a moszkvai szovjetben velem szemben tanúsítottak. Ez nem engem illet, hanem csapataimat. Ők győztek a csatákban. És megfogadom Önöknek, hogyha Szovjet-Oroszországot az ellenség fogja fe-

nyegetni, s külföldi hadseregek határunkon át akarnak özönlenni, minden orosz lovas tudni fogja kötelességét. Akkor lándzsáinkon győzelmi koszorúkkal fogunk visszatérni.

Ezután nyugodtan visszatért helyére, mintha nem is hallaná a közönség fülsiketítő tetszésnyilvánítását. Budjennij volt az ülés fénypontja. Különös volt, a színházban látni ezt a hőst, aki nem volt színházi hős. Később hallottam, hogy helyzete a tanácskormánnyal szemben nagyon független. Talán ő az a Bonaparte, aki még hiányzik, hogy tökéletessé tegye a hasonlóságot a francia forradalommal?

Kamenev még felolvasott néhány írást, amelyet elébe tettek. Ekkor egyik leghátulsó padsorban felállott egy ember és szót kért.

— Tessék! — mondta Kamenev, s helyén ülve maradt. Az ismeretlen férfi bundában s kezében tartva sapkáját. durva hangon, de hangosan és világosan mondta:

— Már hosszú ideje nem kapunk hírt Vladimir Iljicsről (Lenin). A nép nagy tömege szeretné tudni, hogy van. Kérem tehát Kamenev elvtársat, tájékoztasson bennünket Vladimir Iljics egészségi állapotáról.

Ez bizonyosan kényes kérdés volt, mert Kamenev elhagyta helyét s előre jött.

— Legnagyobb örömmel felelek a hozzám intézett kérdésre, mert csak jó és megnyugtató híreket mondhatok. Vladimir Iljics sokáig beteg volt. Nagyon beteg volt s mindnyájan a legnagyobb nyugtalanságban voltunk egész Oroszországra nézve oly drága egészsége miatt. De most már jelenthetem, hogy állapota nagyon javult. De türelemmel kell várunk. Még kímélni kell s csak hozzátartozói és orvosai látogathatják meg. Mi, bámulói és barátai nyugodtan és bizalommal várhatunk s ezalatt Vladimir Iljics egészsége a javulás felé halad.

Alig fejezte be szavait Kamenev, felállott a bundás ember és újra szót kért:

— Javul, javul! Hónapok óta mindig csak ezt halljuk. De mi és az egész nép az igazságot akarja megtudni. Ismétlem tehát kérdésemet: mi az igazság Vladimir Iljics egészségét illetően?

Kamenev idegesen és türelmetlenül válaszolt :

— Ez a gyűlés nem orvoskongresszus és én nem értek orvosi dolgokhoz. Ha szakértő diagnózist akar, forduljon Szemasko elvtárshoz (egészségügyi népbiztos). Feljöhet ide a színpadra, itt megkaphatja a szükséges felvilágosítást. S innen szabadon beszélhet a jelenlevőkhöz arról, ami szívét nyomja.

Határozott léptekkel ment fel az ember a színpadra s a néphez fordulva mondta :

— Soffőr vagyok. Két évvel ezelőtt gyakran vittem autómon Vladimir Iljicset s gyakran beszélgettem vele. Ismerek sok munkást, akiket Vladimir Iljics munkájuk közben meglátogatott, tudom, mit mondott nekik s hogyan lelkesítette fel őket. De most már régóta nem láttam s nem ismerek senkit, aki azóta látta volna. Tehát az igazságot akarjuk tudni : milyen Vladimir Iljics állapota?

Nyugodt, csaknem szentimentális hangon válaszolt Kamenev, ismételte amit már előbb mondott. Nemcsak a jelenlevők nyugtalanok, egész Oroszország így érez. De reméli, hogy visszanyeri egészségét s meg fogjuk érni, — mondta, — hogy ezen a helyen üdvözljük őt s innen figyelünk majd ismét szavaira.

Ezt az egész vitát néma csendben hallgatták : éreztük azt a bizonytalanságot, kétséget és nyugtalanságot, mely a jelenlevőkön uralkodott. Mintha előérzetük lett volna, hogy hat hét múlva megjön a kegyetlen válasz mindezekre a kérdésekre.

Moszkvai tartózkodásom alatt gyakran vetődött fel a kérdés különböző körökben, vajjon életben van-e még Lenin. Azt hitték, hogy már meghalt, de politikai okokból titkolják halálát. Sokan azt hitték, hogy halála alapján megrendítené Szovjet-Oroszországot. Mert ő volt az, aki erős akaratával kényszerítette az új rendszert, hogy olyan szilárd alakba kristályosodjon, amilyen most már hat év óta ; ő volt az, aki belátta az elkövetett hibákat és volt bátorsága ezt nyíltan bevallani s visszafelé menni az úton, amelyet ő maga jelölt ki. Ő volt az egyetlen, akinek volt szuverén tekintélye s akinek határozatai iránt a nép fel-

tétlen bizalommal volt. Abban a helyzetben, amely 1924 elején Oroszországban s a világ többi részében uralkodott, halála kétségtelenül nagy és pótolhatatlan veszteség volt.

Az ázsiai és európai Oroszországon keresztül tett utazásom alkalmával mindennap tapasztalhattam azt a hallatlan hatalmat, amelyet ez az ember az egész orosz népre gyakorolt. Az «atyuskát», a cárt elvesztették, tehát egy másik magasabbrendű lényre volt szükség, akire feltekintsenek és akit imádjának. Lenin nevétől visszhangzottak a pusztaságok, a falvak és városok. A fehér cár misztikus alak volt, egy magasabb lény, akiről nem tudták, vajjon isten, ember vagy szellem. Lenint nem lebegte körül ez a misztikus csillogás, amíg élt. A háború és borzasztó következményei megtanították a népeket arra, hogy belásák, hogy emberek kormányozták a világot s hogy az istenek nem igen szólhattak bele. Mindenki tudta, hogy Lenin csak ember volt, nem pedig titokzatos istenség. Benne azt az embert látták, aki képes volt az oroszok millióit felszabadítani. Rettenetes Iván óta hiába kérték az isten segítségét az elnyomás ellen. Most végre jött egy halandó ember s ez lett az ő felszabadítójuk.

Ez az ember nem is négy év alatt lángra keltette szavával az egész nép szenvedélyét. S egyszerre aztán jött a csapás s ő, akinek szava olyan hatalmas volt, megnémult. Ő éppoly könnyen megtört, mint más halandó. De hatalma nem tört meg. Akkor volt legnagyobb, mikor átlépte a halottak birodalmának küszöbét. Halotti hír sohasem volt nagyobb hatással egy népre, mint az övé. S most, midőn eltűnt a színtérről, talán elkezdí a monda szálait szövögetni alakja köré.

Ha Lenin képes volt halála előtt tisztán gondolkodni, bizonyosan számolt lelkiismeretével s be kellett látnia, hogy szándéka nem sikerült. Akár igaz, akár nem, hogy utolsó szavai ezek voltak: *Praszti, goszpodi, praszti!* (Bocsáss meg, istenem, bocsáss meg!), érezhette, hogy az örökkévalóság küszöbén sötétség veszi körül. Egy 130 millió emberből álló népet kísérleti nyúlnek használt fel, hogy fantasztikus eszméit a gyakorlatba átvigye. Elég sokáig élt a háború után, hogy belássa, hogy kapitalizmus, szabad kereskedelem, szabad

verseny nélkül lehetetlen korunk anyagi virágzása. Tönkretette az önkényuralmat, de jólét tekintetében századokkal vetette vissza Oroszországot. A szabadságot, amivel népét megajándékozta, szegénység és nyomor kísérte. Ő volt a legnagyobb alak, akit a világháború teremtett. Csak egy ember sorsa múlta felül rettenetes tragikumban Leninét, s ez Wilson sorsa. Mert ő az egyetlen, aki megtudta volna menteni a nyugatot, s ő elmulasztotta ezt a hivatást teljesíteni.

Az utolsó és nem legkevésbé hatásos programmpontja volt ez elejétől végig érdekes ülésnek, hogy a földszintről egy ember indítványozta, hogy Leninnek küldjenek üdvözlő táviratot. Trockijnak is küldtek távirati üdvözlőt.

Végül a német proletáriátusnak is küldtek táviratot. Tartalma erős hangú tiltakozás volt Franciaország erőszakos politikája ellen a Ruhrvidék békés lakosságával szemben. Az orosz proletáriátus tiltakozott az ellen, hogy a francia imperializmus az egész német népet elnyomja. Ezt a táviratot is nagy tetszéssel fogadta az egész gyűlés.

Egy különös szokás, amelyet már Verkhne-Udinszkban is megfigyeltem, a moszkvai népgyűlésen is szokásban volt. Minden jelenlevőnek joga volt az ülés vezetőihez írásban kérdéseket intézni. A kérdést apró papírszeletekre, jegyzőkönyvből kitépett lapokra írták s kézzől-kézre adva eljuttatták a színpadra. Felolvasták s a jegyző asztalára tették. A napirend után felelni kellett volna rájuk. De az elnök indítványozta, hogy tekintettel az előhaladott időre, ezt egy későbbi ülésre halasszák.

*

Moszkvában az ember az egyik végtetből a másikba sodródik s mondhatom, hogy azon a héten, amelyet itt töltöttem, nem volt időm unatkozni.

Az előbb említett gyűlés után Engström kíséretében a német birodalom egyik legelőkelőbb arisztokratájához Brockdorff-Rantzau grófhhoz, a német nagykövethez mentem.

Diplomáciai pályájának utolsó tizenkét évében Brock-

dorff-Rantzau gróf több bizalmas és kényes megbízást kapott. 1912—18-ig, tehát az egész háború alatt német követ volt Kopenhágában. 1918-ban külügyi államtitkár, később miniszter lett s maradt 1919 június 21-ig. Ebben a minőségében a német békedelegáció élén állott Versaillesban, ahol a szövetséges hatalmak képviselői 1919 május 7-én a békefeltételeket közölték. Ott történt, hogy egy büszke megvető mozdulattal eltolta magától a gyűlölettel és bosszúvágygal telt okiratot s kesztyűjét rádobta és ott történt, hogy ülve olvasta fel válaszbeszédét, melyet a jelenlevők nem fognak elfelejteni.

Úgy ült ott, mint egy bűnös a vádlottak padján, körülvéve a bírák seregétől. Mert a békét egyik oldalon Németország, a másik oldalon 27 állam, köztük 6 nagyhatalom között kellett megkötni. E gyilkos béke színhelye a tükörterem volt — lovagterem nem illett volna hozzá. Mint vérengző vámpirok ültek az államférfiak az asztal körül, élükön Clémenceau, Lloyd George és Wilson, s a magános német arisztokrata emelt fővel fogta fel pillantásait, amelyek élesek és áthatók voltak, mint a törzsúráások.

A béke megkoronázása volt a műnek s teljesen méltó volt a történelem leggyávabb háborújához. S ott Versaillesban egy félévvel később legyilkolták a német birodalmat. Egyes hatalmak azt állították, azért indultak a háborúba, hogy a jövőben minden háborút lehetetlenné tegyenek. Versaillesban olyan örült módon vonták meg az európai államok új határait, hogy biztosabb alapokat semmikép sem lehetett volna építeni a jövő háború számára. Békének kellene uralkodnia a földön, de mindenki állig fegyverkezve áll, hogy egymásra rohanjon. Hogy saját lelkiismeretüket megnyugtassák s a népeket becsapják, megalapították a nemzetek szövetségét. De a két állam, amelynek legnagyobb szüksége volna támaszra, Oroszország és Németország, kívül maradt. Midőn a háború Olaszország és Görögország közt kitörőben volt, látta az emberiség, hogy mit ér a nemzetek szövetsége, ha komoly dologról van szó.

Minden alkalommal arról beszéltek, hogy a világot

éretté tegyék a demokráciára, beszéltek a népek önrendelkezési jogáról, jogról és igazságosságról. Azonban azt tették, hogy útját egyengették egy olyan imperializmusnak, amilyen a háború előtt nem volt. Nem kérdezték, mik a népek óhajtsái, jogtalanságokat és igazságtalanságokat követtek el vagy tűrtek.

Nem találnak elég erős szavakat, hogy elítéljék a bolsevikokat. De hát ők jobbak? Minden kegyetlenség az élőkkel szemben utálatos. A novemberi forradalom 1917-ben legalább gyorsan múlt el, ellenben a megszállott német területek lakosságának kiéheztetése hosszú ideig tart. Engedjék meg, hogy az ember jobban szeresse a halottégetést az eltemetésnél.

Népek, amelyek egymást kölcsönösen üldözik és kínozzák, misszionáriusokat küldenek Kínába. S ezek azt prédikálják: «Boldogok az irgalmasok, mert irgalmaságban lesz részük. — Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat. — Szeresd ellenségeidet, tégy jót azokkal, akik téged gyűlölnék, áldd azt, aki téged átkoz, könyörögj azért, aki téged megsért.» S mit felel erre a békés kínai? Rámutat a világháborúra, a versailles-i békére s a Ruhrvidékre s így szól: «Te képmutató, vedd ki előbb a gerendát a saját szemedből!»

Nem; mi hazugságoktól megfertőzött levegőben élünk. Amerre csak fordulunk, a hamis próféták alattomos szavait halljuk. Báránybőrben közelednek felénk, de belül farkasok. Gyümölcsseikről ismerd meg őket. «Nem szedünk szőlőt a tövisbokorról, sem fügét a bogáncsról.» Amíg az ő szavaik hangzanak, nem remélheti az emberiség, hogy világosabb idők felé halad.

*

Ilyen gondolatok között ültem a kocsiban, amelynek bakján egy hatalmas izvoscsik trónolt. A német követség egy pompás épületben van elhelyezve. A nagy hallban a követség egy tagja fogadott s elmondta, hogy Brockdorff-Rantzau gyászhirot kapott hazulról: anyja meghalt s haza kell utaznia a temetésre. Azért mégis fogadott lakásában, amely talán a legpompásabb a mai Moszkvában.

A hír hatása alatt nagyon szomorúnak találtam. De a beszélgetés folyamán mintha egy kissé elfelejtette volna gyászát. Érdekelte, hogy mi a véleményem az Oroszország és Németország közti viszonyról. Azt mondtam, hogy Oroszország hatalmas segélyforrásait nem lehet német vállalkozószellem, szervező képesség és intelligencia nélkül gyümölcsöztetni. S Németországnak szüksége van egy országra, egy új területre az elvesztett gyarmatok s az elrabolt kereskedelmi hajók pótlására.

Németország jövőjére nézve is egy volt a véleményünk. Az idő dolgozik a németek számára, — ha össze tudnak tartani az idegen iga alatt. A francia nép egy napon arra a belátásra fog ébredni, hogy milyen balgaság vezéreik erőszakos politikája. Be fogják látni, hogy a Ruhr és a Pfalz rossz üzletek voltak. Talán ijesztően világos lesz előttük, hogy maguknak ártottak, midőn Németországnak ártottak. Ha ez az óra elérkezik, megkezdődik Németország virágzása s nem remélt gyorsasággal fog előrehaladni. S akkor nem sokáig fog tartani s Németország új, hatalmas korszakot fog megérni.

*

Noha e nap programja gazdag volt, mégis elhatároztuk Lundberg, Engström és én, hogy az éjszakai Moszkvára is vetünk egy pillantást.

Tíz óra volt. Kóboroltunk az utcákon. Olvadt, a gyalogjáró jéggé taposott hógöröngyei megpuhultak és sikosak lettek, míg a kociúton mély volt a havas sár s több helyen már kezdett vízzé válni.

Az utcai világítás kifogástalan s a kirakatok, amelyekben, a tolvajok ellen védelmül, egész éjjel égnek a villamos lámpák, ezt nagyban elősegítik. Sok késői járókelő, férfi és nő, volt még az utcán, akik vagy haza vagy gyűlésekre, összejövetelekre mentek. Néha egy-egy autó rohant el mellettünk; de ez nem sok van. Azt mondták, hogy számuk a városban 3600.

Az izvoscsik gyakoribb, nem kell messzire menni s már talál az ember. Néhol hosszú sorban állnak a kocsik s ha

valakiről azt hiszik, hogy használni akarja, körülfogják a kocsisok s kérő hangon mondják: «Vegyen engem uram, olcsón viszem». A rövid utazás ára nem olcsó, legalább 1000—1500 szovjetrubel, vagyis 2·14 aranyárka (kb. 40—42,000 korona). A kocsisok ugyanolyanok, mint voltak. Éppolyan barátságosak, jókedvűek mint azelőtt, s ugyanaz a kopott magas kalap vagy sapka s ugyanolyan sötétkék, hosszú kabát övvel van rajtuk, mint hajdanában. Csakhogy minden izvoscsik most *tovariscs* (elvtárs) vagy *grazsdanin* (polgár), tehát ember, egyéniség. Tudja, hogy nem lehet úgy bánni vele, mint alsóbbrendű lénnel, hanem úgy ül a bakon, mint bárki más. Hanem azért nem volt elbizakodott. Lovát most is *galubcsik*-nak (galambocskám) nevezte, de találkoztam egy úrral, akinek a kocsisa lovát átkozott kommunistának szidta.

Most éjjel nem nyujtotta Moszkva egy nagy város benyomását. Az élet az utcákon nyomott volt. Az emberek inkább otthon maradtak. Mellesleg megemlítem, hogy nem sikerült pontos adatokat kapni a lakosság számáról. Legvalószínűbb, hogy 1.850,000 a számuk.

Kirándulásunk egyébként nem sikerült. A tánchelyiség, ahova készültünk, zárva volt. Ugyanis hétfő volt, s ekkor nincs nyitva sem színház, sem hangverseny, sem táncterem. Elmentünk tehát az «Empir» nevű elsőrendű étterembe, amely megállná a helyét bármelyik nyugat-európai fővárosban mind berendezés, mind kiszolgálás és ellátás tekintetében. Csak egy hibája volt: kevés vendég ült az asztaloknál. Kérdeztem a főpincért, akinek a neve most már nem «*cselavek*» (ember), hanem «*tovariscs*» (elvtárs), hogy mi ennek az oka, s ő azt mondta, hogy hétfőn nem szeretnek kijárni az emberek.

Midőn éjjel hazafelé mentünk, Moszkva ütőerei csaknem egészen elállottak. Csak itt-ott suhant el egy-egy magános alak a házak mellett. Az ember nem tudja, miféle alakok ezek. A múlt ősszel három hét leforgása alatt sok éjjeli támadás fordult elő Moszkvában. A banditákkal, ha elfogták, röviden végzett a rendőrség.

Most decemberben az volt a vélemény, hogy a bizton-

ság az utcákon nagy. Jelenleg biztosabban jár az ember éjjel Moszkvában, mint Berlinben, nem is szólva Los Angeles-ről, ahol egy héten több bűntényt követnek el, mint Londonban egy egész év alatt.

Ezen az éjszakán is minden csendes és nyugodt volt. Nem láttunk támolgó részegeket, akik a mulatozásból ordítva mennek haza. Nem hallottunk verekedést, sem veszekedést, kiabálást, sem rendőrsípot, sőt még a legártatlanabb éneket sem.

Csendes és nyugodt volt minden.

Moszkva aludt.

OROSZ KULTÚRA ÉS POLITIKA.

Azt reméltem, hogy december 11-ét nyugodtan tölthetem s előkészülhetek az előadásokra, melyeknek fenyegető híre már eljutott hozzám. Ebből a nyugalomból azonban semmisem lett. Alig öltözködtem fel, máris tudós urak nagy deputációját jelentették be. Szónokuk Michael Pavlovics, akadémiai tanár a vörös hadsereg vezérkarában és az orosz keleti tudományos társaság elnöke. A többiek közül megemlítem Baroszdin és Avinov egyetemi tanárokat.

Pavlovics tanár tömzsi, erős testalkatú, símára borotvált arcú, katolikus pap formájú ember, nagy kerek szemüveggel, ő tartotta az üdvözlőbeszédet. Erővel és lelkesedéssel beszélt Ázsiáról. Ruházatáról — nyakig begombolt kabát — azt következtettem, hogy a kommunista párt tagja. Később szavaiból is azt láttam, hogy meggyőződéses bolsevista. Mindamellet nagyon szimpatikus, kellemes úr, aki sokban hozzájárult ahhoz, hogy moszkvai tartózkodásom kellemes és hasznos volt.

Azt nem tudom, hogy Baroszdin tanár melyik párthoz tartozik. A legutolsó divat szerint öltözött kultúrtípus volt, gallérral és nyakkendővel s úgy látszott, hogy tudománya, a kelet történelme és archeológiája, teljesen elfoglalja, úgyhogy nem maradt sok ideje a politikai töprengésre.

Avinov tanár magas, szép, fekete szakállú ember. Apja tábornok volt s egyik legjobb barátom; midőn szüleit 1898-ban Helsingforsban meglátogattam, ő még egészen ifjú volt.

Leültünk a kereskedelmi képviselő szalonjában s ellenmondást nem tűrő szavakkal adták elő

kérésüket. Azt várták és kívánták tőlem, hogy három különböző előadást tartsak, három egészen különböző hallgatóság előtt, december 12-én, 13-án és 14-én.

Az első szóljon a sivatagokon tett utazásokról, a régi városok felfedezéséről. Ezt az előbb említett s 1921 dec. 13-án alapított társaságban tartsam. A második Tibetről s különösen Transzhimalájáról szóljon a Tudósok Házában, afféle Tudományos Akadémiában. A harmadik, amely áttekintést nyújtana ázsiai utazásaimról, a Politechnikai Múzeumban lesz, nem kevesebb, mint 16 különböző tudományos társaság tagjai előtt.

— Megengedik, hogy németül, franciául vagy angolul beszéljek? — kérdeztem.

— Semmi esetre sem, — felelte Pavlovics. — A legtöbb tudós ért ugyan németül, sokan franciául és angolul is. De lesznek olyanok is, akik csak oroszul értenek, tehát oroszul kell beszélnie.

— Huszonkét éve, hogy nem gyakoroltam az orosz. Amit tudtam, nagyrészt elfelejtettem.

— *Nicsevo*, elég jól beszél, nagyszerűen fog menni.

— Jól van, megpróbálom, de az Önöké a felelősség a következményekért.

Az urak egész nagy csomó könyvet és füzetet hoztak magukkal, s adtak ajándécul. Nem mondhatom el mindnek a tartalmát s csak vázlatos áttekintést adhatok róluk.

A Keleti Társaság politikai-gazdasági sorozatába tartozik Pavlovics könyve: «A harc Ázsiáért és Afrikáért» (Moszkva, 1923. 230 l.), kitűnő papírra van nyomtatva sok térképpel. Megkaptam a társaság folyóiratának «*Novij Vaszток*» (Új Kelet) három füzetét. Igazán pompás kiállítású s nagyon gazdag, változatos tartalommal. Az 1. füzet 1922-ben jelent meg. Nélkülözhetetlen mindenki számára, aki a mai ázsiai problémákkal, politikával, vallással, etnográfival vagy más tudományokkal foglalkozik. Valóságos kincsesbányája az érdekes és fontos felvilágosításoknak, melyek kétségtelenül megbízható forrásból és első kézből erednek.

Nem tudok elképzelni érdekesebb olvasmányt, mint

ez a folyóirat. Természetes, hogy a szerkesztőség sokkal könnyebben jut aktuális anyag birtokába, mint bármely más folyóirat Nyugat-Európában. Szovjet-Oroszország végtelen nagy területéről számtalan tapogató nyúlik ki a kontinens szíve, a mohamedán és a buddhista világ felé. Összeköttetésben vannak Ázsia minden népével. MacDonald, az angol miniszterelnök ismerte Oroszország érdeklődését India iránt, midőn az elismerés feltételül szabta többek közt, hogy nem szabad bolsevista propagandát üzni a britt birodalom területén.

Az a három füzet, amelyet átlapoztam, megmutatja, hogyan halad Szovjet-Oroszország kelet és délkelet felé. Külső-Mongólia és a Mongol Népköztársaság fölé már rávetődik az átalakult orosz sas szárnyainak hatalmas árnyéka. Az óriás terület minden pontján Oroszország őrködik. A jövő meg fogja mutatni, hogy merre fog terjeszkedni. Senki sem sejtheti. Az azonban természetes, hogy az idegen iga alatt élő ázsiai népek Oroszországban látják barátjukat és felszabadítójukat. Európában csodálkoznak és tördelik kezüket a leigázott népek makacssága miatt. Százötven év óta a földnek két, legmagasabb szellemi színvonalon álló népe, a kínai és a hindu az európaiak elbizakodottsága és haszonlesése miatt szenved. Csaknem egészen a háború kitöréséig fokozódott az ázsiai kultúrnépek gyűlölete elnyomóik ellen. A háború folyamán fekete és barna légiókat küldtek a fehér keresztény népek ellen, akiket ki akartak irtani. A leckét, amelyet Ázsia és Afrika elnyomott népei ott kaptak, sohasem fogják elfelejteni.

Csodálhatjuk-e, ha türelmük véget ér? Csodálhatjuk-e, ha végre megjön minden igazságtalanság reakciója? Mit ér, hogy mi magas paripán ülünk s elítéljük ezeket a népeket! Talán jó volna önmagunkat is megkérdezni, vajjon nem vagyunk-e mi is okai annak a lelki epidémiának, mely az egész emberiséget feldúlta. 1900-ban tanúi voltunk, hogyan tört ki a forrongó idegengyűlölet Kínában a boxerlázadásban, amely reakció volt annyi év igazságtalansága ellen. 1917-ben megérték a nagy tömegek Oroszországban, hogy lerázzák a régi bilincseket, ez reakció volt a rabszolgaság és

a háború ellen. De az elnyomók semmit sem tanultak. Csak az elnyomottak tanulnak napról-napra. S csodálatos volna, ha új kitörések vulkánikus erővel nem ismételnék meg az 1900-iki és 1917-iki eseményeket. Látjuk, hogy Európa közepén egy állig felfegyverzett nép elnyom egy lefegyverzett népet. Itt is megjön egyszer a reakció s talán egyes helyeken ugyanolyan megütközést és csodálkozást fog kelteni, mint az orosz forradalom.

Hogy visszatérjek a Moszkvában kapott kiadványokhoz, megemlítem, hogy megajándékoztak az «Oroszország kereskedelme a Kelettel» c. folyóirat eddig megjelent füzetivel. Míg a *Novij Vaszto*k tisztán tudományos, történeti, archeológiai, földrajzi és statisztikai jellege mellett erősen politikai, kommunista irányú, addig ez utóbbi folyóirat csaknem kizárólag kereskedelmi kérdésekkel, főleg a keleti népek kereskedelmi szerződéseivel foglalkozik.

Természetes, hogy a *Novij Vaszto*k az egész Keletet átfogja, Egyiptomtól és Szudántól egészen a Távol Keletig, — hisz ezt követeli a folyóirat címe és feladata. Hanem a másikon is meglátszik Oroszország feltartóztathatatlan útja Ázsia országai és népei felé. Oroszország homlokzatablakai kelet felé néznek, a délelőtti és a déli nap felé, s csak a hátsó ablaknyílások vannak nyitva nyugat és a nyugati országok felé.

De nemcsak a kereskedelem, hanem még inkább a politika vonja Oroszország érdeklődését kelet felé. Kolcsak, Mongólia és Japán helyzete a Távol Keleten kézzelfogható bizonyítékai, hogy a bolsevik politika Ázsiában eddigelé eredményes volt.

Ami a propagandát illeti, az ablakok minden irányban nyitva vannak, de még korai dolog a kilátásokról nyilatkozni. Céljaik kitűnnek az 1919-ben Moszkvában megalapított III. Internationale programjából. Ez azt akarja, hogy a szovjetalkotmányt bevigyék minden országba mint küzdő eszközt a kapitalizmus ellen. Moszkvában az volt a határozott benyomásom, hogy Lenin utolsó éveiben, ha már nem előbb is, becsukott már egynéhányat az ő ablakai közül.

*

A népnevelés népbiztosa, Anatolij Vasziljevics Lunacsarszkij, délután 2 órára kérte látogatásomat. A jelzett időben ott voltam hivatalában, a *Narkomprosz*-ban (*Narodnij Kommisszariat Proszvescsenija*, vagyis: Népbiztosság a népnevelés számára).

Itt nem állt ör a kapuban, hanem folytonos volt a jövés-menés. Engem mások előtt bebocsátottak s egy nagy szobába léptem, ahol éppúgy mint az előszobában, többen dolgoztak íróasztaloknál és írógépeken. Lunacsarszkij íróasztala egy sarokban volt, ahonnan az egész termet áttekinthette. Amint az ajtót kinyitottam, elébem jött, a legkedvesebben üdvözölt és leültünk íróasztala mellé.

Nem beszéltünk egy szót sem politikáról, hanem csakis kulturális kérdésekről. Különösen Ázsia felkutatásáról volt szó. Négy nagy expedíció volt akkor útban: Koszlové, akivel Urgában találkoztam, egy expedíció Dagesztánba, egy másik Turkesztánba s egy több évre terjedő geológiai s általános természettudományi expedíció a Kola félszigetre, melyet a pétervári tudományos akadémia szerelt fel. Felhívtam a népbiztos figyelmét nemrég befejezett 9 kötetes munkámra *Southern Tibet* (Déli Tibet), melynek egy orosz egyetem és tudományos társaság könyvtárából sem volna szabad hiányozni.

Lunacsarszkij nem minden büszkeség nélkül beszélt a népműveltség emelkedéséről az utóbbi időben. Az analfabéták száma évről-évre csökken. Sokkal inkább *akarnak* írni és olvasni tudni, mint azelőtt. A nagy tömeg érdeklődik az Oroszország határain túl levő, eddig ismeretlen világ iránt s tudni akarják, mi történik más népeknél. Sokkal több újságot olvasnak. Kérdésemre, hogy az ifjúság hasznára fordítja-e az alkalmat a tanulásra, amit a moszkvai egyetem nyújt, azt felelte, hogy már túlhaladták a lehetőség határait, minden tanterem tele van s napról-napra zaklatják őket az ifjak, könyörögve, hogy beiratkozhassanak.

— De nem mehetek tovább. Nem képzelheti, milyen nehéz nekem, elutasítani őket. Bizonyosan többen vannak azok között is, akik kint ülnek és várnak, akik azért jöttek,

hogy felvétessenek az egyetemre. Búcsúzáskor átadta «A népnevelés problémái» c. könyvét (Moszkva, 1923. 208 l.).

Lunacsarszkij külsejéről, élénk sötét szemeiről, nagy, hajlott orráról, fekete bajuszáról és szakálláról ítélve, azt hinné az ember, hogy zsidó eredetű, pedig régi orosz nemesi családból származik. Folyékonyan beszél németül és franciául s úgy látszik, szeret beszélni. Művelt és olvasott ember s minden iránt érdeklődik a világon. Ha az ember nem tudná, hogy népbiztos s hogy a fentebbi munkát írta, nem is sejtene, hogy egyike a kommunista párt vezéreinek. Mert a beszélgetésből ez nem tűnt ki.

Oroszországban a helyesírás reformja is követte a forradalom irányát. Eltörölték a felesleges betűket, a ѣ-t, az ѧ helyett mindig е-t írnak stb. s ez nagy megtakarítás az írásban és a nyomtatásban. Lunacsarszkij nem nagy lelkesedést mutatott az új helyesírás iránt. Azt mondotta, hogy legfontosabb praktikus jelentősége az, hogy megkönnyíti az írás és olvasás tanítását a széles néprétegekben. Azonban határozottan elleneszegült, amint nekem monddta, a további egyszerűsítésnek, pl. a ѡ kiküszöbölésének, mert ez hallható a kiejtésben.

*

Néhány honfitársammal a Szucharevszkij Rinokra, egy hosszú, nyílt vásártérre mentem, amely egyidejűleg vásártér és a Kreml körül húzódó harmadik bulvárdgyűrűnek egy része. Szucharev tornya két részre osztja. Ennek az 57 méter magas épületnek alsó része négyszögletes s az északról délre haladó utca számára boltozatos átjárója van, mely a vásárt derékszögben metszi. Felső része a messzire ellátzó nyolcszögletes torony. A strelicek lázadása alkalmával 1682-ben Nagy Pétert és anyját a Szucharev-ezred mentette meg s ennek emlékére építtette a cár hét évvel később a tornyot.

A téren, a toronytól keletre és nyugatra naponként vásár van. Olyan élet, forgalom és embertömeg van itt, hogy azt hiszi az ember, hogy valami varázslat Szamarkandba vagy Bokharába vitte. A házsorokkal párhuz-

mosan megy az országút tele nehéz társzekerekkel, izvoscsikokkal, telegákkal s falusi szánokkal.

Az autót biztos helyen hagyjuk s gyalog megyünk. hogy lássuk ezt a folyton változó, festői és lebilincselő képét a félig keleti életnek, ezt az embertömeget, amelyen a kelet színpompájával szemben rongyos, szürkéssárga vagy piszkos barna bundákat, esetlen csizmákat s mindenféle szőrmesapkát látunk.

Azt mondták, hogy naponként 60,000 ember fordul meg ezen a téren. Mindenütt tolongás, de könyökünkkel utat tudunk szorítani. Mintaszerű rend van mindenütt. A hangok morgása volt hallható, de sohasem egy éles hang vagy durva szó. Ha egy szó kihallatszott a többi közül, az valamelyik paraszté volt, aki bundát, csizmát, sipkát vagy kesztyűt kínált eladásra. Az egész jól van szervezve, nem láttam rendőrt, s az embertömegek mégis nyugodtan és csendesen mozogtak a megszokott utakon.

A novemberi forradalom után a szabad kereskedelmet eltiltották s a boltokat becsukták. A kormány vette át a kereskedelmet. Azonban sok esetben erősebbnek bizonyultak a régi szokások, mint a vörös ukázok. Hiába tiltották el a szabad kereskedelmet, ez nem ért semmit. A parasztok vígan adtak, vettek, éppúgy mint előbb. A népbiztosok belátták tehetetlenségüket és szemet húnytak. Azt gondolták és joggal, hogy egy ősrégi szokással szemben alkalmazott erőszakosság elégedetlenségre és nyugtalanságra adhat okot. Tehát nem szüntették meg a vásárokon a kereskedelmet s mindig lehetett bármit venni, ami az élet fenntartásához szükséges.

A nagyon kicsiny elárúsító bódék végtelen sorokban állnak egymás mellett. Mindenféle árunak megvan a maga negyede. Lassanként eljutottunk oda, ahol az élelmiszereket árulják. Itt fiatal és öreg parasztasszonyok állnak, jól beburkolva bundába és sálba s a havat taposva, hogy lábukat melegen tartsák, s kínálják a frissen fogott halat, a friss tejeskenyeret vagy a reggel levágott juh friss húsát. Kissé odébb tojáást árulnak, burgonyát, baromfit, sajtot, vaját s egyebet.

Ha az ember itt végigmegy, igazán nem nyeri a szükségnek vagy a közeledő éhínségnek benyomását. Az Oroszországról olvasott tudósítások gyakran pesszimiztikusan vannak kiszínezve. A sokféle megpróbáltatásban az orosz nép bámulatos ellentálló erőt tanúsított.

— Jó, jó — mondja a sötéten látó próféta — így van ez Moszkvában, Oroszország szívében, a legsűrűbben lakott kormányzóságban. Nem csoda, ha a parasztok azokból a falvakból, melyek sűrűn el vannak szórva a főváros körül, áruikat a haszonért a különböző moszkvai vásárterekre hozzák. De menj ki a távolabb levő, ritkább népességű kormányzóságokba! Ott állandóan dühöng az éhínség. Menj el Szamarába, Szaratovba vagy Szimbirszkbe, Voronesbe vagy Tambovba, hogy Permről, Vjatkáról, Vologdáról ne is beszéljünk. Ott szívettépő képeit látod a félig meztelen csontvázaknak, rosszul táplált, kiéhezett szerencsétleneknek, akik hiába könyörögnek kenyérért.

Nem tudom, hogy van ez ott, csak azt mondhatom el, amit saját szemeimmel láttam. De azt hiszem, hogy a vészmadarak hiába kiabálnak s a hírlapok tudósítói sötét színeket használnak. 1922-ben Szamarában és a szomszédos kormányzóságokban három millió ember halt éhen. Ekkor rossz volt az aratás. De 1923-ban jó volt az aratás. 1922 előtt azt jósolták, hogy 20 millió fog éhségtől elpusztulni. Nagyon könnyű ilyen számokkal dobálózni, senki sem ellenőrizheti, senki sem olvashatja meg a holttesteket; a számítás találmányra történik. Bármilyen szomorú és szívettépő is a dolog, az olyan érvágás, mint Szamarában, nem sokat jelent egy 130 milliónyi népnél. Egy éhínség nem pusztítja el az oroszokat a föld színéről, legfeljebb 127 millióra csökkenti számukat. Nagyjában véve emelkedik a lakosság száma, noha néha, rossz aratás után, csökken. A veszteséget néhány év kiegyenlíti, a hézagokat betöltik, s az idő hullámai összezsapnak a halottak fölött. A föld melyik népe maradt megkímélve az éhínségtől? Régebbi időkben a mi svéd népünk sokat szenvedett ilyen bajoktól.

Ma, úgy látszik, Németországban nagyobb az inség, mint Oroszországban. Itt az éhínséget egy-egy kormányzó-

ságban könnyen meg lehetne szüntetni, ha a vasutak jó állapotban volnának. Németországban az inséget a versailles-i gyalázatos «béke» növeli és rosszabbítja. A németek számára az élelmiszerkérdés természetes okokból sokkal nehezebb, mint az oroszok számára, akiknek országában a fekete föld terem, a nélkül, hogy a parasztnak nagyon sokat kellene dolgoznia. S Oroszország gazdag jó földben. Ha a parasztnak a birodalom más részein sincs rosszabb dolguk, mint Kjachta és Verkhne-Udinszk közt, ahol néhányszor megszálltam kunyhóikban, akkor nincs velük baj. S ha Nyugat-Szibériában éhinség lett volna, nem volna hihető, hogy a parasztnak élelmiszerfeleslegüket elhozták volna a szibériai vasút állomásaira.

Sok írónak, aki ma Oroszországról ír, egy szava sincs erről s a titokzatos sötétségben egy fénysugarat sem akar látni. Szeretnek visszatérni a novemberi forradalom rémségeire, szívesen időznek a szamarai éhezőknel, kéjelegnek a szegénységben, ami mindenütt megvan. Engem az orosz problémának jelene és jövője érdekel legjobban. Nem érzem magamat jól hóhérok, sírásók és hollók között, gyűlölöm a hullaszagot. A háború, eldurvította az embereket és szenzációra van szükség.

A szegénység magában nem hiba. Nem szabad ki-gúnyolni, hanem sajnálni kell. Többé-kevésbé minden európai nép osztozik ebben. Kár az emberekért.

*

A nap még nem ért véget. Avinov olyan kedves volt, hogy négy jegyet küldött nekem a nagy opera (Bolsij Teatr) előadására. Laurin, Engström és Lundberg jöttek velem. Helyünk a földszinten volt, közel a zenekarhoz. Tehát nem voltak előttünk fejek, s ha a szünetekben megfordultunk, szabad áttekintésünk volt az egész közönségen. Azt hallottam, hogy minden hely egy cservonecbe került, vagyis 19 svéd korona (kb. 380,000 magyar korona). Nem volt alkalmam erről meggyőződni. Pétervárott a Marinszkij színházban éppen a fele volt.

A nézőtér az utolsó helyig tele volt. Hogy engedhetik

ezt meg maguknak az emberek és kik ezek? A földszinten a közönség nem viselte az egyszerű bolsevik ruhát. Csaknem mindegyiken gallér volt és nyakkendő. Az első emeleti páholyban néhány úr szmokingban volt látható, valószínűleg külföldi diplomaták. A többin zsakettöltözet volt. Nem látszottak nagyon előkelőknek, de nem is szegényeknek vagy kopottaknak.

— Miféle emberek ezek? — kérdeztem.

— Az új polgárság.

— Miféle népség ez?

— Ezek azok, akik a NEP-en és másféle üzleten keresnek. Néhányan közülök zsidók.

Egészen fönt, a tető alatt ültek a szegények. De a földszinten és az első emeleten ültek Moszkva siberei, az új gazdagok, az új kapitalisták a kommunisták óriási birodalmában. Pedig a novemberi forradalom főleg azért tört ki, hogy szétzúzza a kapitalizmust és behozza a vagyont, föld és pénz igazságos megosztását. S a kapitalizmus, mint egy új főnixsz emeli fel aranyostarajú fejét a hamuból, abból, ami a régeből még megmaradt. S ez itt van Szovjet-Oroszország szívében, Moszkva szívében. Ebben a tekintetben tehát a bolsevizmus eltévesztette célját s mindig el fogja tévesztetni, amíg emberek vannak a földön. Mert a gazdasági törvényeket nem lehet néhány ukázzal legyőzni s vannak emberek, akiknek pénzügyi furfangja felülmúlja a tömegekét. Ezek a fickók azok, akik értenek hozzá, hogyan kell az aranypatakot saját zsebükbe irányítani.

Vannak lángeszű emberek a tudományban, a művészetben, az irodalomban, a zenében. Ők átvették a tömegek szellemi vezetését. Az erősek, a nagyravágyók parancsolnak s a tömegek engedelmeskednek s követik őket. Az olyan állam lehetetlen, ahol mindenki egyforma és senki sem emelheti fel fejét magasabbra, mint a másik. Egy ideig megmaradhat olyan formák közt, amelyet alkotott, de kezdetről fogva arra van ítélve, hogy változásokon menjen keresztül. Megértük az új gazdasági rendszert (NEP). Most kicsirázik az új polgárság, az új kapitalizmus. Semmi sem új a nap alatt. Minden csak üres, hiú hajsza. S az új

Oroszország mégis nőni fog s belülről nagygyá és hatalmassá fejlődik, amely egyszer talán még a régit is felül fogja múlni. Azok, akik Szovjet-Oroszországot kívülről akarták hadseregekkel, ágyúkkal, léghajókkal tönkretenni, ostobák voltak. Az újnak, ami jönni fog, orosz talajból kell jönnie. S akármilyen történik is a jövőben — s erről semmit sem tudunk, — mégis hálásaknak kell lennünk az oroszok iránt, hogy megvolt a bátorságuk a gyakorlatban kipróbálni Marx örült teóriáit. Egyszóval, hatalmas bizonyítékot nyújtottak az emberiségnek, *hogy ez nem megy.*

De most felhangzott Aida nyitánya. A függöny felmegy. Ugyanebben a színházban 15 évvel ezelőtt ugyanezt az operát hallottam. Most sokkal jobban játszották, mint akkor. A legkisebb részletekig kitűnően adták elő: az ének, a zenekar, a játék, a világítás effektusai, a gazdag kosztümök, a ragyogó ékszerek, a nagyszerű díszletek. Ez utóbbiak modern stílusban voltak festve, merész, élénk színekkel s pompás hatást gyakoroltak.

Azt hiszem, nem túlzok, ha azt mondom, hogy Aidát a világ egyik operaszínházában sem játsszák jobban, mint a moszkvai operában.

KÉT KOLOSTOR ÉS EGY AKADÉMIA.

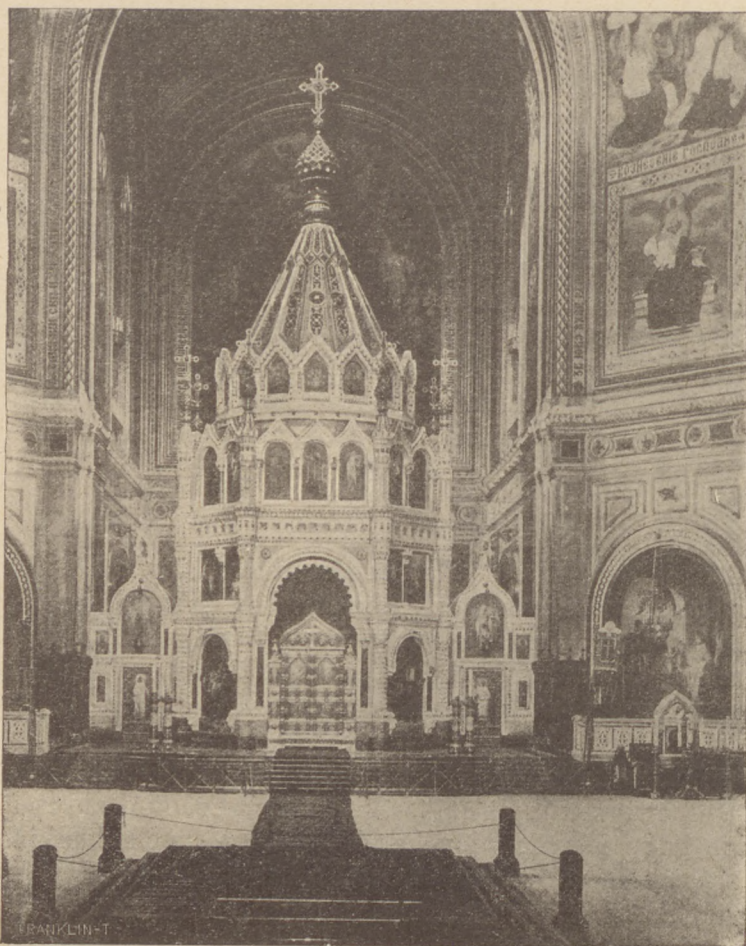
Az enyhe idő csak néhány napig tartott. Ekkor a hőmérséklet néhány fokkal nulla alá esett. Ismét esett a hó és midőn december 12-én az utcára kiléptem, fehér hólepel borította Moszkvát. Avinov értem jött egy hivatalos autóval, s keresztül-kasul jártuk a gyönyörű, festői várost. Áttekintést nyertünk a köralakú bulevárdokon, amelyek okozzák, hogy Moszkva terve egy fatörzs átmetszetére emlékeztet, világosan rajzolt évgyűrűkkel s közepén a Kreml, szívhez hasonlító, melynek hegye észak felé mutat s alapja a Moszkva-folyó.

Elhaladtunk a régi, előkelő vár körül az Alexander-kert mellett. A Vörös-téren benéztünk az Iveri Szűz Mária kis kápolnájába, ahol az isten-anya csodatevő képe nagy tisztelet tárgya. Itt égtek viaszgyertyák, ragyogott a szentképeken az arany és ezüst s szakadatlanul hullámozott a jámbor hívők áradata, akik a szentképet csókolták, letérdeltek előtte és keresztet vetettek. A tömeggel együtt bementünk a kápolnába, hogy lássuk a pompát, de főleg, hogy megfigyeljük az embereket. Egy kissé kint is megálltunk, hogy nézzük a jövőket és menőket, az előbbieket jámbor várakozással, lehajtott fejjel s keblükhöz szorított sikkával, az utóbbiak gyakran könnyes szemekkel és megvigasztalódott lélekkel.

Nyugodtan el lehetett volna távolítani a fehér táblát, amelyen ez a felirat áll: «A vallás ópium a nép számára», s amely még most is ott függ a kápolna közelében. Ez kihívás a nép legnagyobb és alapjában véve vallásos érzelmű részére. Épp most gyakran hall az ember az Oroszországban megújuló vallásos életről s nem is lehet ezen csodálkozni.

A kommunizmus eltörölte ugyan a vallást, de ezzel olyan területre lépett, ahol megtörik hatalma. Éppúgy megtagadhatná a csillagok létezését. Ez nem jelent semmit. A val-

Az Iveri szűz kápolnája a moszkvai Kremlben.

lások áramlatok új utakat törnek maguknak az emberek lelkén keresztül, mint a folyó vize, amely előnti a partokat. Ha szükség és szegénység látogat meg egy népet, a Megváltóhoz, vagy a Szűz Máriához menekül.

Utunk a Moszkvoriyeckij-hídon keresztül a folyó déli partjára vezetett. Innen a kilátás a Kremlre egyike a leg-sajátságosabb, a legelragadóbb képeknek. Moszkvai tartózkodásom alatt a templom arany kupoláin egyetlen napsugár sem verődött vissza s a falak és tornyok vöröses színe sohasem érvényesült. Az ég mindig borult volt s a nehéz felhők, melyek a város fölött elvonultak, sohasem érték véget. De ez a szürke, szétszórt fény a legszebb hatá-

A Kreml a Moszkva folyó felől.

sokat hozta létre. Pehelyszerű hókristályok lebegtek a levegőben s a könnyű fátyolon keresztül, melyet alkottak, sötét színekben tűntek elő a falvak és tornyok, felfelé vékonyodó két vagy három emelettel, könyöklőkkel, lövőréseikkel és négy- vagy sokszögű toronycsúcaikkal, melyeknek tetején ott van az óriási nagy, régi. fekete császári sas.

Egy ízben kérdeztem egy kommunistát, aki mint vezető kísért, hogy van az, hogy a cárságnak ezek a szimbolumai megmaradtak, s ő nyugodtan felelte:

— Hiszen nem jelent ez semmit. Ezek csak történeti emlékek. Ha moszkvai vándorlásai közben figyel, észre fogja venni, hogy a város szobrai és emlékművei közül mind megmaradt, amelynek művészeti értéke van, míg azokat, amelyeknek nincs művészeti értékük, eltávolították. Így pl. a Tverszkaja Ploscsadjon, ahol azelőtt Szkobelev lovasszobra állott, a forradalom emlékobeliszkje került e banális szobrászmunka helyébe.

A Kreml Vladimir kapuja előtt.

Nem volt időm ezt ellenőrizni, de más oldalról is hallottam, hogy igaz. Az új emberek, úgy látszik, ebben a tekintetben mérséklettel jártak el. Az óriás cári sasok a tornyok csúcsán a kegyelet szimbolumai lehetnek, amelyet az egész Kreml iránt tanúsítottak. A Kreml minden orosz előtt szent hely, akár vallásos az illető, akár eltörölte a vallást és senki sem mer emléke ellen véteni.

A finom hókristályokon keresztül minden, ami előttünk az első síkban hozzánk legközelebb volt, tompa, de világos

körvonalakban volt látható, ellenben a templomok tornyaikkal és hagymaalakú aranyos kupoláikkal, a paloták és múzeumok homlokzatai, melyek távolabb vannak, csak halvány színekben tűntek elő, de részletek és éles körvonalak nélkül.

Ha az ember lassan hajtat a Kreml körül, a távlat folyton változik s új kupolás tornyok tűnnek fel minden fordulónál. Mintha egy fantasztikus mesevárat látna az ember, Oroszország történetének pompás és hatalmas emlékét. Büszkén emelkedik ki Nagy Iván harangtornya, Feodor Ivánovics és Borisz Godunov műve, de hiába várjuk a gyönyörű harangjáték hangját. Ott csillognak a Mária mennybemenetele székesegyházának kupolái, amelyet 450 évvel ezelőtt bolognai építészek rajzai után építettek. Ez a Kreml-háromszög közepén fekszik s ilyformán Oroszország magva. Ennek a kupolája alatt koronázták a cárokat Oroszország uralkodóivá.

A havas ködben tűnnek elénk a Gyümölcsoltó-Boldogasszony székesegyházának (*Blagovjeszenszkij Szabor*) új, aranykeresztel díszített kupolái; 500 évvel ezelőtt kezdték építeni s 1480-ban Pszkovból való építészek fejezték be. Belsejében sok cárt kereszteltek és eskettek.

Téli szürkületben és hófehér lepelben láttam viszont a Kremlt, a fallal kerített várost a főváros közepében, amelyet régebben egészen más világításban láttam. Legszebb látvány keletről, midőn a tornyoknak és kupoláknak ez a bizarr tömege csaknem fekete sziluettként válik el naplemente után a bíborvörös égtől. És szép a Kreml, midőn az élet kihalt a városban s a telehold süt a falakra és palotákra s a kupolák aranya halványsárga fényben csillog.

Átmenve a köhídon (*Kamennij Moszt*) a Jakimanszkaja városrészen haladtunk végig, majd ismét vissza a befagyott folyó hídján (*Krimszkij moszt*) s a Chamovnicseszkaja városrészen gyorsan áthajtva, megálltunk a híres és történeti nevezetességű Novogyevicsij Monasztir apácakolostor főbejárata előtt. Ez a kolostor, mely Moszkva délnyugati szélén fekszik, annyiban hasonlít a Kremlhez, hogy magában külön város, körülvéve falakkal, kerek tornyokkal a

sarkokon és négyszögletes tornyokkal a hosszú oldalakon. A tornyoknak nincsenek csúcsaik, hanem lövőrések vannak rajtuk, mint a falakon. A délkeleti fal közepén van a főkapu, két boltozatos kapubejárattal és erős kapukkal, melyek éjjel zárva vannak. A kapu fölött van egy különös, négy-

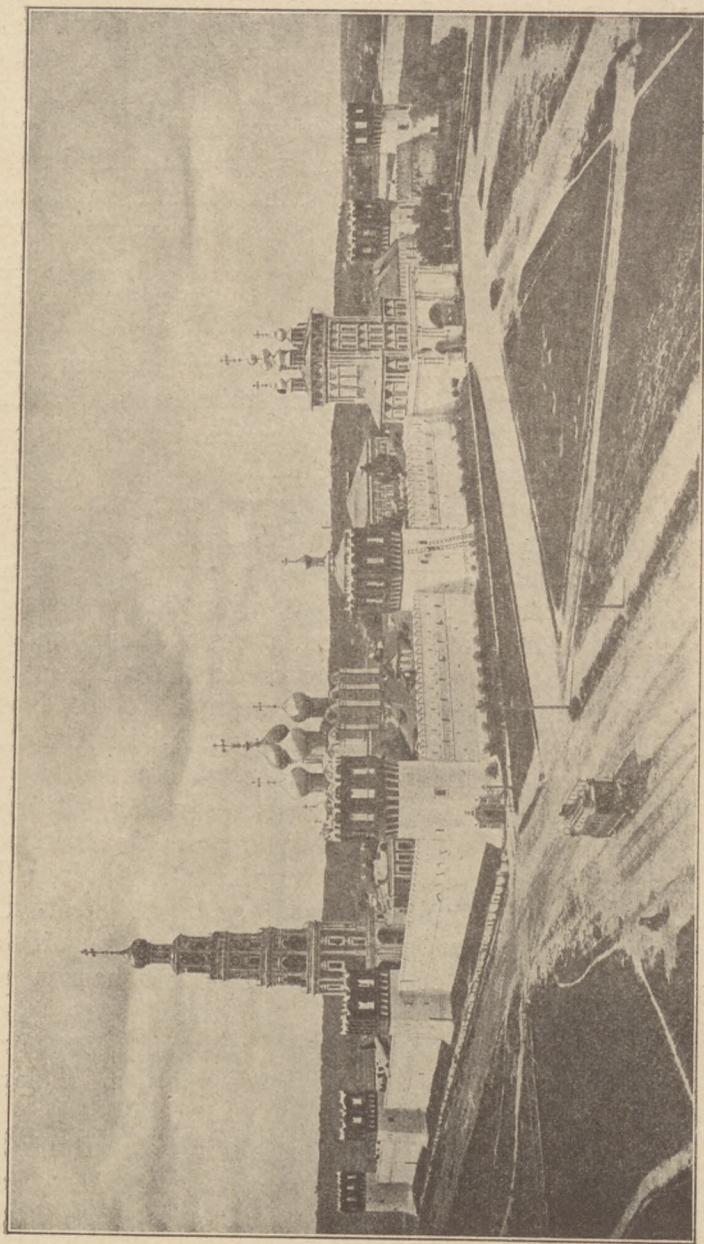

A Blagovjescsenszkij székesegyház Moszkvában.

szögletes és négyemeletes toronyépület, amelynek lapos piramisformájú tetején öt kis tornyocskának magas keresztel díszített hagymaalakú kupolája emelkedik ki. A keresztetek és a kupolák csillogó arannyal vannak borítva.

A kapuban az idegen vendégeket egy idősebb hölgy, egy kedves, barátságos apáca fogadja, aki szívesen vállalkozik vezetésünkre. Elküld egy idősebb asszonyért, akinél

A Novogyevicsij-kolostor Moszkvában.

a székesegyház kulcsai vannak, s aki, úgy látszik, csak szolgáló nővér. Amíg a kulcsokra várunk, sírról sírra vezet körül, Oroszország egyik legérdekesebb temetőjében. A temető a területnek egy nagy részét foglalja el a főbejárat és a székesegyház között és szabálytalan alakjával észak és dél felé is terjed. Különös hangulat uralkodik itt s az ember sohasem felejtí el ezt a vándorlást a sírok szent csendjében. A síremlékek vasból és kőből vannak szláv stílusban, amely idegen a mi nyugodtabb, méltóságosabb ízlésünk előtt. Sok közülük mégis szép, különösen a márványból készült görög kereszték.

E síremlékek alatt nyugszik sok férfi, aki nevét halhatatlanná tette az orosz kultúra történetében, költők, gondolkodók és hősök, tudósok, államférfiak és reformátorok, köztük Csehov, a híres költő.

Időközben megjött az asszony a kulcsokkal. Folyékonyan beszélt németül — talán német születésű volt — s jól ismerte a német viszonyokat. Belépve a székesegyházba, elbámul az ember az ikonosztasz fényén és gazdagságán aranyban és aranyozott ezüstben, a festett madonnákon, apostolokon, pátriarchákon és szenteken. Azt hallottam, hogy a templomokat megrabolták aranyaiktól és csodálkoztam, hogy e gazdagság mellett hol lehetett hely az elvitt ikonok számára. Felvilágosítottak, hogy az orosz templomokból csak olyan arany- és ezüstitárgyakat vittek el, melyeknek nem volt művészi értékük. S amit ezekért kaptak, azt kizárólag az éhezők nyomorának enyhítésére fordították. Nincs módomban ennek az igazságáról meggyőződni, de más oldalról nyert értesüléseim megerősítik. A templomokból elvett ércművekkel nyert haszon nem volt olyan nagy, mint remélték.

A kolostorban, látogatásom alkalmával, 176 apáca lakott, aki mint hajadon lépett be és négy, aki belépése előtt férjnél volt.

Innen a Krimszkij hídon vissza és a széles Donszkaja úton a doni Szűz Mária kolostorához (*Donszkoj Musszkoj Monasztir*) hajtottunk, mely szintén Moszkva külső szélén fekszik. Hatalmas, vörös falai tornyokkal és fehér tetőkkel,

a hatalmas székesegyház vörös falaival és öt aranyos kupolájával, a templomok és dormitóriumok, — mindez ha-

A doni madonna ikonja.

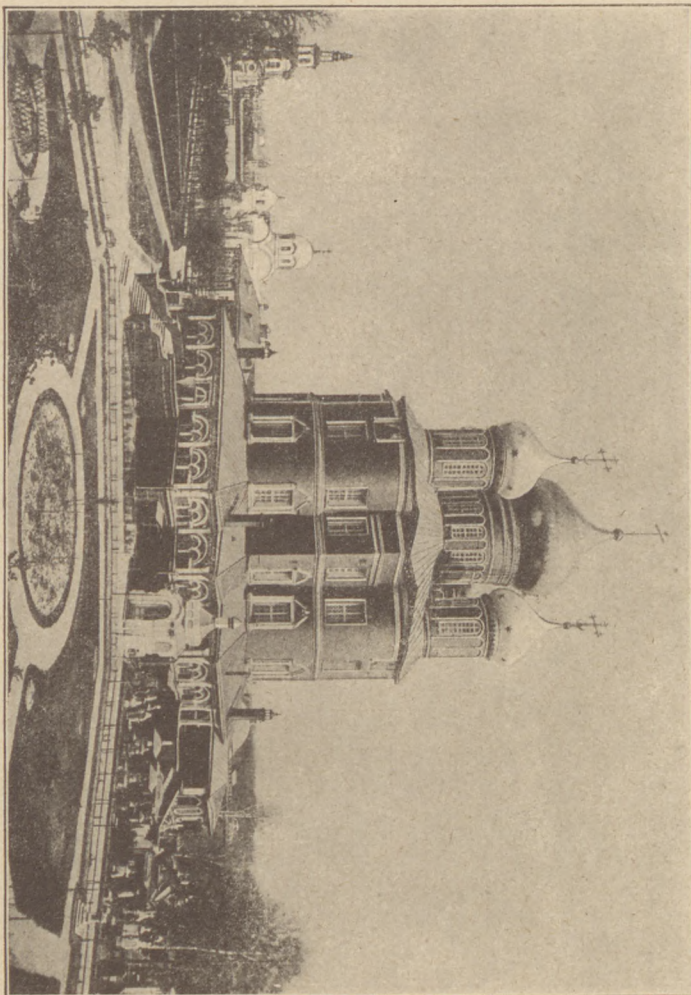
talmas benyomást tesz a látogatóra, aki e barátkolostor kapuján bejön és sajnálja, hogy csak néhány rövid órát tölthet itt. Azon a helyen alapította a győzelem emlékére

Hedin Sven: Pekingtől Moszkváig.

Feodor Ivánovics cár 1592—93-ban ezt a kolostort, ahol a doni Szűz Mária ikonját a krimi khán ellen vívott harcban egy sátorban őrizték.

A nagy székesegyház a doni kolostorban.

A nagyszerű székesegyházat a cár leánya, Nagy Péter nővére, Jekaterina Alexejevna építtette 1684—1698 között. Alaprajza keresztalakú, belseje bibliai festményekkel, a doni madonna ikonjával és egy aranyos ikonosztasszal van

díszítve. Ennek a kolostornak is van egy megtekintésre méltó temetője. Ha valakinek az a bizarr gondolata támadna, hogy könyvet írjon azokról a híres egyénekről, akik a doni madonna falai között alusszák örök álmukat, olvasói előtt felsorakoztatná Moszkva legelőkelőbb családait, kereskedő arisztokratáit, költőit és tudósait.

Egy nagyon szeretetreméltó hölgy mutatta meg nekünk a kolostor nevezetességeit. Megható volt látni, milyen kegyelettel gondozott itt mindent nevetségesen csekély

A doni kolostor régi székesegyháza a temető egy részével.

bérért. Egy sekrestyében a legszebb drágaságoknak egész múzeumát gyűjtötte össze: drágakövekkel kirakott papi süvegeket, szentképeket, ikonokat, pompás bekötésű bibliákat, miseruhákat s az igazi orosz egyházi művészet egyéb tárgyait. A zavaros napokban egy és más tárgy eltűnt, a legtöbbet azonban újra felhajszolta a vizsla szimatával. Végül megvendégelt bennünket teával egy művészi ízléssel berendezett szobában s megajándékozott a kolostor történetének egy példányával.

Azután hazafelé siettünk a város külső szélének utcáin,

amelyek nem voltak nagyon élénkek. Nem tudtam Avinovot eléggé bámulni. Ő egykor jobb időket látott.

— Látod ott azt a házat, — mondotta, — az enyém volt. Most egy ablaktáblám sincs.

E mellett nevetett s nevetése tele volt humorral és jókedvvel. Mindenét elvesztette, de nem árult el egy arcvonása, még kevésbé egy szava sem panaszt vagy sajnálkozást. Úgy látszik, jól érezte magát a dolgok új rendjében. Valószínűleg azt gondolta, hogy másoknak is éppolyan

A doni kolostor észak felől.

rosszul, vagy még rosszabbul megy s hogy egyszer majd úgyis itt kell hagynia mindent, ha átköltözik a Madonna sírkertjébe.

A svédek házában, ahol éjjel-nappal őrt állt egy egyenruhás bolsevik (*karaulcsik*), néhány órát pihentem, míg Avinov két más tudós úrral el nem jött értem, hogy a Keleti Társaság házába vigyenek. Úgy éreztem magamat, mint egy gonosztevő, akit a vesztőhelyre visznek. Másfél óra előadást tartani orosz nyelven egy olyan közönség előtt, melynek nagy része tudósokból áll, noha húsz év óta

nem volt alkalmam ezt a nyelvet gyakorolni s még hozzá minden kézirat nélkül, a legmerészebb vállalkozás volt, melybe valaha fogtam.

Olyan is volt. A vérpadra vittek s azzal kezdtem, hogy a nyelv, amelyen most beszélni fogok, nem orosz, hanem talán hasonlít egy kissé ehhez a szép nyelvhez. Remélem, igyekezni fognak engem megérteni s megigérttem, hogy én is megteszek mindent, hogy megértessem magamat. S azután belementem a sivatagba s onnan a homokba temetett régi városokba. Hallgatóim néma csöndben hallgattak, nagyon tapsoltak illendőségből s azután megkínáltak teával és süteménnyel. Az előadás előtt Pavlovics tanár üdvözölt s a végén Baroszdin tanár mondott köszönetet.

Nem sokat mondok vele, ha azt állítom, hogy a Moszkvában töltött hét benyomásokban gazdagabb és mélyebb hatású volt, mint amelyet valaha átéltem. Minden napnak megvolt a maga programja, minden óra új ismeretsegeket hozott s csakis barátságos, kedves emberekkel találkoztam. Milyen hamis képet alkotnak nyugaton a moszkvaiakról! Ítélnék és elítélnék a nélkül, hogy tudnának valamit. Számomra olyan volt az egész, mintha egy nagy farsangi mulatságon volnék folyton növekvő érdeklődéssel nézve az előtttem elvonuló menetet.

December 13-án új felvonás kezdődött s új színészek léptek fel. Olof Aschberg bankigazgató, akinek szép otthonát régi, ritka ikonok díszítik, villásreggelit adott, amelyre kívülem még Engström és Lundberg is meg voltak híva. A többi vendég, akiknek ismeretsége öröm volt számomra, a következők voltak: Hackzell finn követ, Hiller német követségi tanácsos, Schou Dánia képviselője, Jackeln Norvégia képviselője, Paterno di Manchi Olaszország képviselője és titkára dr. Sessa. Gróf Brockdorff-Rantzaut, mint már említettem, a gyászeset tartotta távol. Miután már asztalhoz ültünk, megjelent Lunacsarszkij népbiztos is, s pompás beszédet tartott kitünő francia nyelven.

Ezt az alkalmat felhasználtam arra, hogy három idegen ország képviselőjével beszélgessek s megismerjem, mi a véleményük Szovjet-Oroszország elismeréséről az európai

államok részéről. Természetes, hogy nem árulhatom el, mit mondtak. De amidőn december 19-én hazaértem Svédországba s elárultam, hogy *én* mit gondolok, különböző újságok részéről olyan fogadtatásban volt részem, amelyet éppen nem nevezhetek barátságosnak. Azóta három hónap elmúlt s ezalatt Angolország, Olaszország és Norvégia elismerte Szovjet-Oroszországot. Svédország még várat magára. Nyugodtan kérdezhetjük, vajjon ez az ingadozó határozatlanságról tanuskodó késedelem használ-e a svéd érdekeknek.

*

Este tartottam meg második előadásomat az *Ucson-nich Domban*, a tudósok házában. Arra kértek, hogy beszéljek Tibetről. Kilenckor kellett az előadásnak kezdődnie, s mi korán jöttünk. Egy előszobában várt néhány tudós, urak és hölgyek. Midőn tovább mentem, ott állott egy szép, barna leány. Fekete szemei voltak, melyekben okosság és intelligencia fénylett, orra finom metszésű, arca szabályos, haja sűrű, fekete. Vidám, üde és barátságos külsejű volt. Nem tartozott a kommunista párthoz, mert ezek rövidre nyírott haját viselnek. Ruhája egyszerű és ízléses volt, a szürke blúzt a nyakhoz szoruló álló gallér zárta be, s a ruhaujj kézelői szorosan zárultak csuklóján. Tehát csak arca és kezei voltak láthatók, még nyaka sem s nem volt rajta olyan bájos toalett, amely nyugaton lebilincseli a férfiak szemét.

Egyenesen feléje mentem, megfogtam kezét és kérdeztem:

— Azért jött, hogy előadásomat meghallgassa?

— Igen, vágyódom utána, — felelte s úgy felragyogott, hogy elfelejtettem Tibetet, Transzhimaláját s a jelenlevőket.

— Ne várjon semmit. Csak hegyekről, folyókról és tavakról lesz szó. S gyalázatosan beszélek oroszul.

— Nem, nagyon jól beszél. Biztos vagyok benne, hogy nagyon jól fog menni.

Azután bevezettek egy szobába, ahol egy asztalnál teát szolgáltak fel.

— Megtartják Önök az akadémiai negyedét? — kérdeztem, — különben itt az ideje, hogy elkezdjük.

— Igen, a terem tele van és két népbiztos ül az első sorban.

— Jól van, — feleltem, — akkor a tea várhat, — s felmentem az új vesztőhelyre.

Szemasko népbiztos tartotta az üdvözlő beszédet. Utolsó kegyelemképpen azt kértem, hogy németül beszélhessek, mert a legtöbb jelenlevő tudós érti ezt a nyelvet.

Pavlovics tanár a közönség elé bocsátotta a kérést.

— *Nyet, nyet, pa ruszkij, pa ruszkij!* (Nem, nem, oroszul!) — kiáltotta a közönség s nem volt pardon.

Egy fekete táblát akasztottak a falra s nem is egy fél perc alatt krétával megrajzoltam Dél-Ázsia térképét a Tarim folyótól Komorin fokig s a Perzsa öböltől Hainanig. S azután botorkáló léptekkel vándoroltam a régi hegyeken.

Az előadás után a színpadon állva lefényképeztek, azután a szép fehér és pálmákkal díszített oszlopos terembe mentünk. A nagy ünnepi beszédet Csicserin tartotta, azután még egy egész sor beszéd következett. Az ünnepi lakoma ez volt: vajaskenyér sonkával, kolbász és sajt, tea süteménnyel, csokoládé és alma.

A népbiztosok sötétbarna egyenruhát viseltek, hat keresztcsávval a mellükön, úgyhogy olyanok voltak, mint a huszárok, továbbá bőrvet rézcsattal, magas csizmát s alacsony sapkát. Mindegyiken volt egy a svéd céllövő jelvényekre emlékeztető forradalmi jelvény fekete ezüstből, vörös rozettán.

Egy órákor véget ért az ünnep s Csicserin felajánlotta, hogy engem és egy-két honfitársamat hazavisz.

Midőn a termeken végigmentem, ismét a feketeszemű leány mellett haladtam el. Hozzám lépett és mondta:

— Engedje, hogy elkísérjem, ha ismét Tibetbe utazik.

— Ön!? Tibetbe!?

— Igen, én, hasznára lehetek. Megszoktam már tudósok számára dolgozni. Le tudok rajzolni és festeni növényeket és állatokat.

— Sohasem bírná ki a fáradalmakat. Az ilyen utak nem fiatal lányoknak valók.

— De igen, én mindent kibírok, erős és egészséges vagyok s férfiruhát veszek rám.

— Milyen kellemesen éreznénk magunkat ott a mi sátrunkban, — tréfálkoztam, de abban a percben megrántotta valaki karomat és mondta:

— Csicserin már felöltözve várja, — s ezzel kiméletlenül elhúzott a feketeszeműtől. Így aztán hazamentünk a külügyminiszter társaságában.

A TRETJAKOV KÉPTÁR. OROSZ CSALÁDI ÉLET. UTOLSÓ ELŐADÁSOM MOSZKVÁBAN.

Minden napom Moszkvában látogatásokkal kezdődött. December 14-én egy munkásküldöttség keresett fel, egyszerűen, de jól öltözött férfiak, orosz blúzban, nyílt, friss arcúak, pompás, szimpatikus típusok. Egy magastermetű férfi határozott hangon beszélt nevükben:

— Ön előadásokat tartott Moszkvában a tudósoknak. De nem gondolt arra, hogy mi munkások is vágyódunk halani, hogyan beszél Ön idegen országokról és népekről s a viszonyokról, amelyekben élnek. Azért jöttünk, hogy kérjük, hogy legalább egy előadást tartson számunkra. Moszkva legnagyobb termei egyesületeinknek rendelkezésére állanak. Meg lehet győződve, hogy zsúfolva lesz.

— Biztosíthatom Önöket, — feleltem, — hogy nagy öröm volna számomra Moszkva munkásaihoz beszélni. De most nem lehetséges. Holnap elutazom Stockholmba. De megígérem Önöknek, hogy legközelebbi látogatásom alkalmával, talán már tavasszal, egy vagy több előadást tartok egyesületeikben.

Lunacsarszkij népbiztos közölte velem, hogy a diákoknak egy küldöttsége kereste fel hasonló kéréssel s nagyon erélyesen kérték, hogy eszközölje ki beleegyezésemet. Kértem, hogy ugyanazt az ígéretet közölje velük, mint amelyet a munkásoknak tettem.

Avinov és Engström társaságában a híres Tretjakov-képtárba mentem, ahol minden moszkvai látogatásom alkalmával eltöltöttem egy-két órát.

Pavel Mihajlovics Tretjakov 1856-ban kezdte gyűjteni orosz mesterek képeit. Ez a nagyszabású mecénás kezdetben a műtermeket látogatta s ott vette meg a ké-

szülő képeket. Mikor a művészet iránt érdeklődő világnak még sejtelve sem volt arról, hogy Verescsagin egy egész sor

В. Веригин

Verescsagin Vazul.

képet fest Taskend meghódításáról, Tretjakov elment a mester müncheni műtermébe s megvette az egész gyűjteményt, még mielőtt kész lett volna. Később megváltoztatta eljárását s a kiállításokon vásárolt, még pedig a megnyitás napja előtt.

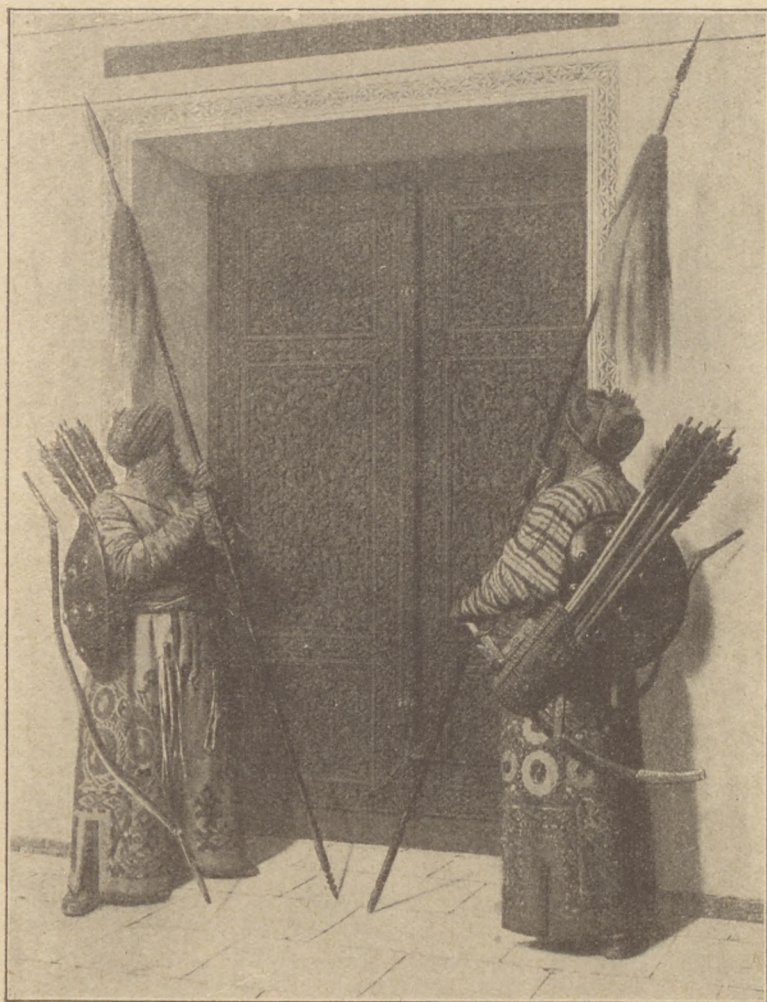

A láború apotheoziisa. Verescagin festménye.

Évről-évre nőtt a gyűjtemény s végre egész képtár lett belőle, egyetlen a maga nemében, nemcsak Oroszországban.

Tamerlan kapuja előtt. Verescsagin festménye.

hanem az egész világon. Több mint kétezer kép mutatja itt be az orosz festészet egész történetét.

Tretjakov 1892-ben a maga és elhalt fivére nevében az egész gyűjteményt a múzeumépülettel együtt Moszkva

Péter cár a strelicek kivégzésénél a vörös téren. Szunkov festménye.

városának ajándékozta. Moszkva díszpolgára lett s meghalt 1898-ban. Ez ajándékozással elévülhetetlen emléket állított magának és fivérének. Halála után Moszkva törvényhatósági bizottsága egy bizonyos évi összeget szavazott meg új képek vásárlására avval a helyes gondolattal, hogy ez élő, nem pedig megakadt intézmény legyen.

Az Oroszország fölött elvonult viharok semmikép sem ártottak a Tretjakov-képtárnak. Sőt a gyűjtemény jelentékenyen gazdagodott, mert a kormány sok értékes képet elvett magánházakból és kastélyokból, hogy a képtárt kiegészítse.

Ez a múzeum megnyitása óta a moszkvaiak szeme-fénye. Itt mindig vannak látogatók. Péntek volt, amidőn a termeket végigjártuk s mindenütt a látogatók egész tömege mozgott, minden korúak, férfiak és nők, polgárok, munkások, katonák, idegenek s talán parasztok is. Nem kellett sokáig állni a bejáratnál, ahol, ha jól emlékszem, valami kis belépti díjat fizettünk. De a közönség nagyobb volt, mint egy hétköznapi a stockholmi múzeumban.

Éppúgy mint nálunk, tanítók és tanítónők vezették osztályaikat képtől képhez. A híres képek előtt megállottak s a tanító előadást tartott. Láttuk, hogy egyesek a tanulók közül jegyzeteket is készítettek.

Nemrég azt olvastam valahol, hogy télen hosszú sorok állanak a Tretjakov-képtár előtt s a termek telve vannak emberekkel, — csakis azért, hogy a szegények, akik otthon nem fűthetnek, melegedhessenek. Lehet, hogy ezelőtt így volt. De most ez a magyarázat nem áll meg. Merem állítani, hogy egyetlenegy látogató sem azért jött most ide, hogy a 10 fokos hideg elől meneküljön. Éppoly érdekes volt a közönséget nézni, mint a képeket, s nem kellett nagyon élesszemű megfigyelőnek lenni, hogy lássuk, hogy a közönség a képek, nem pedig a kályhák kedvéért van itt.

Nagy udvariassággal fogadtak bennünket az igazgatóság szobájában és vándorlásunkban néhány szakember kísért. Ajándékol kaptuk a képtár 320 oldalas katalógusát 1917-ből s a képek néhány fotográfiáját.

Míg Aivaszovszkij, a tenger mestere csak 6 képpel van

képviselve, Verescsagintól nem kevesebb mint 629 számot tartalmaz. Ez a gyűjtemény ceruzarajzokból, tanulmányokból, kartonokból, akvarellekből és olajfestményekből áll.

Senki sem festette a háborút úgy a maga rettenetességében és minden romantika nélkül, mint ő. «Ez nem jelenti — olvassuk egy orosz leírásban, — hogy Veres-

Rettenetes Iván és fia Iván, 1851 nov. 16. Repin festménye.

csagin békeapostol volt, mint sokan hiszik. Leveleiben és feljegyzéseiben a háború brutalitásáról olyan epikus nyugalommal beszél s ő maga annyira szerette a háborút s olyan vágyat érzett a harcterek után, hogy egyáltalán nem nevezhetjük őt békebarátnak. (Makarov admirálissal együtt veszett el 1904-ben a Port-Arthur előtt elsüllyesztett Petro-pavlovszk páncélos hajón.) A háborúban is realista volt,

aki hidegen és figyelmesen szemlélte az élet jogát. Innen van igazságszeretete a kompozícióban, amely a szemlélőben határozottan háborúellenes érzelmet kelt.» Tehát nem lett volna helyes, neki adni a Nobel-díjat, amiről húsz évvel ezelőtt szó volt.

Dervisek. Verescsagin festménye.

Repin 17 képpel van képviselve. Ezek közül kettő világhírű: az egyikén Ivan Dimitrijevis Szerko és kozákjai megszerkesztik a gúnyos feleletet IV. Mohamed fennhéjázó levelére; a másik «Rettenetes Iván és fia Iván 1581 november 16-án.» Ott van még Szurikov képe: «Péter cár

Kirgiz főúri vadász. Verescsagin festménye.

a lázadó strelicék kivégzésénél a Vörös-téren.» A Vörös-tér ma is olyan, mint a képen.

A képtárból a kereszténység legcsodálatosabb templomába, a Vaszilij-Blazsennij székesegyházba mentünk, ebbe a szláv architektúrává átváltoztatott fantasztikus rémálomba, amelynek kerek és hagymaalakú kupolákban végződő tizenegy tornya egy közepen kiemelkedő s szintén hagymaalakú kupolában végződő torony köré csoportosul. Ezek a sűrűn egymás mellé szoruló kupolák különböző alakúak, dinnye, granátalma és csigavonal formájúak s a legrikítóbb színekkel vannak befestve. A belsejükben levő tizenegy kápolna börtönökre emlékeztet, amelyekben vezető nélkül eltéved az ember. Rettenetes Iván vetette meg a különös épület alapját 1554-ben s orosz mesterek építették fel Kazán meghódításának emlékére. Az az elbeszélés, hogy a cár a templom befejezése után kiszúratta az építész szemeit, nehogy még egy ilyen bámulatos művet alkosson, bizonyosan költött.

Közel a templomhoz, a Vörös-téren (*Krasznaaja Ploscad*) van a kerek köemelvénnyel korláttal, amelynek neve *Lobnoje mjeszto* (vesztőhely). Itt kiáltották ki uralkodónak a cárokat s itt végeztette ki Péter cár a streliceket. Szurikov képén balra a nép fölött látható ez az emelvény.

A hosszú háztömb, mely a tér egész keleti oldalát elfoglalja, a *Torgovije Rjadij* (üzletsor), a forradalom dacára ugyanazt a célt szolgálja, mint előbb, de most a kormány felügyelete alatt áll. Itt százszámra vannak üzletek és raktárak s az egyes részeket üvegtetejű folyosók kötik össze. Nem könnyű ezeken a folyosókon eligazodni s megtalálni azt, amire az embernek szüksége van. Látogatásunk alkalmával mindenütt nyüzsgtek az emberek s azt a benyomást keltette, hogy itt mindent lehet venni, éppúgy mint egy nyugateurópai áruházban.

A mai nap második programpontja volt: látogatás az *Izvesztija* szerkesztőségében. Az *Izvesztija* és a *Pravda* egy nagy kettős épületben van elhelyezve, egy kis keresés után eljutottam a főszerkesztő fogadószobájába. Itt formálják az új tan dogmáit s terjesztik el egész Oroszországban 500,000 példányban.

Turkesztáni politikusok. Verescsagin festménye.

Első előadásom után egy szeretetreméltó hölgy lépett hozzám, rám nézett és kérdezte :

— Sven Ludvigovics, nem ismer?

— Nem.

— Olga Vaszilijevna Szajcev! Nem emlékszik? 1899 nyarán nálunk lakott Osban. Most már férjnél vagyok s vannak gyermekeim. Legidősebb fiam tizenegy éves.

— Lehetséges ez? Ön a kis Olga, akivel akkor játszottam? És atyja? Él még Vaszilij Nikolájevics?

— Hogyne, él és nagyon jól érzi magát. A vörös hadsereg vezérkarának könyvtáránál van alkalmazva és semmi-
ben sem szenvedünk hiányt.

— Látnom kell őt. Egyik legjobb barátom volt hajdanában. Nem megyek el Moszkvából, amíg nem láttam.

— Legjobb lesz, ha mindjárt feljegyzi a címünket. Szüleim nálam és férjemnél, Andrej Sznyaszarevnél laknak. Ha szabad pénteken délután 5 órakor, jöjjön hozzánk ebédre.

— Semmi sem fog ebben megakadályozni.

S most odamentem Szajcevékhez. Az Izvesztija egyik munkatársa kísért oda, mert a cím egy kissé bizonytalan volt.

Szánok és más sporttárgyak álltak a pitvarban ; kopogtam s Olga nyitott ajtót. Most következtek nagy orosz ölelkezések sorba s a szemek megteltek könnyekkel. Nem találkoztunk 21 év óta. Legutoljára 1902-ben laktam Szajcevéknél, amikor kerületi előljáró volt Osban.

Nem csoda, hogy megöregedett. Szakálla és haja fehér volt, arca ráncos, hanem azért egyenesen tartotta magát s megható volt, mennyire örült a viszontlátásnak, ami mindkettőnkre nézve nagy meglepetés volt. Én azt hittem, hogy elesett a háborúban, ő pedig nem gondolta, hogy valaha még visszajövök Oroszországba. S most itt ülünk az ebéd mellett s beszélgetünk, mint egykor Osban és Pamirszkij Posztban, mintha az elmúlt idő álom lett volna, futó álom.

Hogy miről beszéltünk? Azt hiszik talán, hogy az én tiltakozásomról a fegyverkező Oroszország ellen, a világ-háborúról, a forradalmakról, Oroszország mai helyzetéről? Dehogy! Egy szót sem, még egy célzást sem.

Szajcev felolvadt közös emlékeinkben. Emlékszik-e Pamirszkij Posztra, emlékszik Osra? Tudni akarta, milyenek voltak későbbi utazásaim, mi történik Amerikában, Japánban, Kínában, Mongóliában. Mit csinálok most, hogy vannak nálam otthon, élnek-e szüleim és testvéreim, mik a terveim, mi van Németországgal s számtalan más dolgot. De egyetlen szó panasz, kritika vagy elégedetlenség nem hangzott.

A vörös hadsereg egyszerű egyenruháját viselte, egyenes és magas volt s emelten hordozta fejét. Egész érdeklődését a könyvekkel való foglalkozás foglalta le, amit szolgálata megkívánt. Veje is, Sznyaszarev, aki szintén részt vett az ebéden, főleg Ázsiát illető irodalmi kérdések iránt érdeklődött. Tizennégy személy volt együtt. Mindegyik vidám és barátságos. Volt *szakuszká* (mindenféle előétel), *scsi* (kelleves), főtt marhahús és pástétom, hozzá egy üveg kaukázusi bor. Úgy voltunk, mint hajdanában, mintha semmi sem történt volna. Derék, erős emberek, akik nem engedték, hogy az idő viharai megtörjék őket s akik az élet minden helyzetében a legjobban akarják használni a múltórákat.

Látni akartam, hogy hogyan laknak: három szoba, előszoba és konyha 14 személy részére, akik közül négy lakáson és ellátáson volt ott, valószínűleg valamiféle lakástörvény alapján. Mert a törvény szerint Moszkvában senkinek sincs joga többhöz, mint 8 négyzetméter padlóterülethez, míg Pétervárott mindenkinek lehet egy szobája. A szoba, ahol ebédeltünk, nemcsak ebédlő volt, hanem nappali, gyermekszoba és dolgozószoba az idősebb fiúk részére. Egy nagy hálószoba ernyőkkel, ágyakkal és függönyökkel részekre volt osztva, s ezek olyan kicsinyek voltak, mint egy-egy hajókabin. Egy kis szobában laktak az albérlők. Maga Szajcev és felesége az előszoba egy sarkában aludt, amely alig volt nagyobb, mint egy vasúti hálófülke.

Ilyen viszonyok között otthoniasságról szó sem lehetett. De minden tiszta volt, s az asszonyok mindent megtettek, hogy olyan tisztán és rendben tartsák a lakást, amennyire csak lehet.

A lakáskérdés egyike a legnehezebbeknek Moszkvában. Mindenki szűken lakik. Sok ház dűledezni kezdett s ki kellett üríteni. Régi faházakat tüzelőnek használtak el. S újak nem épültek helyettük. A város kisebb lett, míg a lakosok száma növekedett. Ezt a problémát meg kell oldani a közel jövőben, mert a nép egészsége szenved a zsúfoltság miatt.

Időm letelt. Megindultam búcsúztam régi barátaimtól, kívánva minden jót a jövőben. És siettem harmadik előadásomra.

Ez a Politechnikai Múzeum nagy termében zajlott le «A természettudományok barátai» című egyesület védelme alatt, amely ez alkalommal tizenöt más egyesülettel állott össze.

Az előadás után Bogdanov tanár mondott köszönetet, azután egy sor beszéd következett, azt hiszem, hogy minden jelenlevő társaság nevében beszélt valaki. Az egyik szónok, Szevercov tanár, a híres keleti utazó fia volt. Egy másik, az egész tudományos világban ismert és ünnevelt felfedező utazó és geológus V. A. Obruchev. Régi barátom s végtelenül örültem, hogy viszontláthattam. Beszéde után odamentem hozzá, orosz módra megöleltem s hangos csókkal üdvözöltem. A hallgatók felálltak és ujjongtak. Már 30 évvel ezelőtt tett nagy utazást Közép-Ázsiában, Észak-Kínában és Nan-sanban. 1897-ben Szibériában s 1904-ben Pétervárott találkoztam vele. Nem nagyon öregedett meg s erejének teljességében volt. Midőn kérdeztem, hogy érzi magát, így felelt:

— Kitünően! Jó dolgom van s még jobb is lesz. Csak azt sajnálom, hogy öreg vagyok ahhoz, hogy ismét Ázsiába utazzak.

Épp mielőtt az előadást megkezdtém volna, egy ismeretlen fiatal ember egy levelet adott át s kérte, olvassam el, mielőtt elkezdek beszélni. De más gondom volt ekkor s csak este olvastam el, mikor pihenőre tértem.

A feketeszemű leánytól jött. Emlékeztetett előbbi esti találkozásunkra és beszélgetésünkre. Elvesztettem a levelet, de emlékszem a befejező részre, amely így hangzott:

«Végül azt mondotta Ön : Milyen kellemesen éreznénk magunkat ott a mi sátrunkban! Hogy mondhatott ilyen tapintatlanságot? Azt hittem, hogy Ön gentleman s csak azt akarom Önnel közölni, hogy nem hódolok a szabad szerelemnek Kollontajné tanai szerint. Szégyelje magát.»

Ha feleltem volna, ilyenformán tettem volna :

«Egész ártatlanul azt akartam mondani, hogy az Ön társaságában csakis jól érezheti magát az ember. De mit gondolt Ön? Nagyon sajnálom, hogy az én nyilatkozatomban frivol szándékot akart találni, ami tőlem teljesen távol állott. Midőn ajánlkozott, hogy kísérom lesz Ázsiában, kitette magát könnyű tréfának. Ön szégyelje magát, hogy ilyen erkölcstelen levelet küldött nekem.»

Három, négy évvel ezelőtt azt olvashattuk az újságokban, hogy az oroszok kommunizmusa a férfi és nő viszonyára is kiterjed s hogy minden házassági köteléket felbontottak. Egyes alkalmakkor kérdezősködtem e felől s megtudtam, hogy mindez üres fecsegés és ostobaság. Ha ilyen javaslatok történtek is, sohasem volt figyelemre méltó következményük. A felelet, amit kaptam, ilyen volt : köszönöm, feleségem és én nagyon boldogok vagyunk s egyik sem akarja a másikat elveszíteni. Nevetünk a bolondságokon, amelyeket néhány könnyelmű fickó prédikál.

Ha minden fiatal leány Oroszországban olyan szemérmes, mint az a feketeszemű, akkor Kollontajné propagandája az erotikus féktelenség mellett a siker nem sok reményével kecsegtethet. Ha a mai viszonyokat ebben a tekintetben összehasonlítjuk a háború előttivel, alig hiszem, hogy hanyatlásról lehet beszélni.

TUDOMÁNYOS INTÉZMÉNYEK MOSZKVÁBAN.

Szombat, december 15-ike volt utolsó napom Moszkvában, de nem a legkevésbé megerőltető.

A szokásos látogatások, fotografálások és interjúk után, három tudós úr jött el értem autón, hogy körülvezessenek Moszkva néhány tudományos intézetében. Ez négy óra hosszat tartott. Nagyon gyorsan jártunk s csak futólagos benyomást nyertem mindenről, amit láttam és hallottam. A legtöbb felül is multa látókörömet. Ha mindent fel akartam volna jegyezni, sokkal nagyobb térre lett volna szükségem, mint amennyi rendelkezésemre áll. Tehát csak néhány fénysugárral világíthatom meg.

Először a biológiai fizika intézetébe mentünk, mely az egészségügyi népbiztosság alatt áll, vezetője P. Lazarev a technikai főiskola tanára Moszkvában s az orosz tudományos akadémia tagja. Az intézetben húsz laboratóriumszoba van, ahol negyven férfi és nő dolgozik, s állandó kapcsolatban van a Rockefeller-intézettel New-Yorkban. Nem írhatom le a szép, értékes készülékeket, amelyek a Röntgen-sugarak hatását vizsgálják a különböző szervekre vagy a betegségek leküzdésére. Mindegyik teremben egy fiatal szakember állott rendelkezésemre s megmagyarázta az ott folyó munkát.

Legközelebbi célunk a központi munkaintézet (*Centralnij Insztitut Truda*), egy hatalmas épület, amelynek tágas helyiségeiben az izommunka elméletét, minőségét és intenzitását vizsgálják s a leendő munkavezetőket képezik ki az amerikai Taylor-rendszer szerint. Megmutatták, hogyan gyakorolják a kalapács eredményes használatát s a szemmértéket egy szeg beverésekor. Az első stádiumban a

felsőkar egy favályúra támaszkodik, míg két oldalra az alsókar útját dirigálja. A későbbi stádiumokban a külső segítőeszközöket eltávolítják s a munkásnak minden kalapácsütéssel el kell találnia a szeg fejét. Három hónapi gyakorlat szükséges, hogy a teljes készséget megszerezze; természetes, hogy időközben más gyakorlatokat is végeznek. A munkateljesítőképeség kiképzését a tökéletességig grafikus görbékkel ábrázolják, amelyeket fotokinematográfus úton nyernek, még pedig úgy, hogy három villamos körtét erősítenek a munkás karjára s amíg dolgozik, 100 felvételt csinálnak másodpercenként. A megerőltető gyakorlatok előtt, közben és után megméri a lélekzést és az érverést. Nem fognak mindjárt megerőltető munkába s nem avval végzik: a nap tornával kezdődik és végződik.

Egy óriási teremben nagyon tanulságos kiállítás volt: részint asztalok, keretek és padok, melyeket a gyakorlatokhoz használnak, részint ott készített szerszámok. Az intézetnek van könyvtára is, melyben igen sok külföldi, különösen amerikai folyóirat van, tudósító iroda, amely az intézet működéséről értesíti a lapokat s nagy előadóterme, ahol este a diákok számára előadásokat tartanak.

Az intézetet 1921-ben állították fel, tehát csak két éve működik. Ezalatt már több mint száz tanult művezetőt küldtek szét Oroszország különböző részeibe s egy hatalmas térkép jelzi a városokat, ahol dolgoznak. Remélik, hogy ilyen módon idővel jelentékenyen emelik a munkások teljesítőképeségét. Az intézet előcsarnokában Marx, Kalinin, Lenin, Trockij s mások képe függött, éppúgy mint sok más helyen Moszkvában és Pétervárott.

Legközelebbi célunk a kísérleti biológia intézete volt. Van saját folyóirata 1921 óta. Az intézetben tisztán tudományos kísérleti munka folyik minden előadó és tanító kötelezettség nélkül. Azonban meg van engedve, hogy a diákok itt fejezzék be tanulmányaikat. Vizsgálatokat végeznek a vérről, az erjedő processzusról, a fertőzésről, átültetésről stb. A városon kívül is van az intézetnek egy állomása laboratóriumokkal és élőállatokkal.

A «Chémiai Intézet, L. Ja. Karpov-alapítvány» igaz-

gatója az öreg A. W. Bach, aki 32 évig élt Genfben. A palota, amelyben az intézet van, egy Wogau nevű német teakereskedőé volt, aki állítólag százszoros milliomos lett. 1915-ben, midőn a német tulajdonokat elpusztították, felgyújtották az ő házát is, de nem történt nagy kár. A novemberi forradalom után Wogau visszatért Németországba.

A gyönyörű termeket laboratóriumokká alakították át. Itt is tisztán tudományos kísérletezés folyik, különösen olyan, mely az orosz termelés szempontjából lehet hasznos. A különböző technikai vállalkozásokhoz a vegytan terén kívánatra tanácsot és útbaigazítást adnak. Díjazásért analíziseket készítenek, pl. borról, gabonáról, naftáról; ez havonként átlag 1500 aranyrubelt jövedelmez. Az intézet egy osztálya Santonint készít artemisiafüvekből, s évenként 12,000 kg Santonin készül.

Egy nagy előadóterem, könyvtár és olvasóterem is van az intézetben. A gyakornokok száma ekkor 53 volt, akik közül néhányan a kormánytól kapnak fizetést. Másoknak fizetni kell azért, hogy az intézetben dolgozhassanak, ezeket a szindikátusok támogatják. Vannak olyanok is, akik se nem fizetnek, se nem kapnak fizetést, csakis a maguk továbbképzése céljából dolgoznak.

Tovább nem mehettünk programmunkban, melyben még egy sor tudományos intézet foglalt helyet. Sajnálattal le kellett mondanom arról is, hogy az egyetemet, a különböző főiskolákat, kórházakat, klinikákat meglátogassam.

Lett volna csak több időm! Milyen szívesen kotorásztam volna a moszkvai könyvesboltokban, hogy lássam, mit olvas a nép s milyen könyveket használnak az iskolákban. Csak azokat a könyveket ismerem, amelyeket ajándékkal kaptam. Megtudtam, hogy van egy gyűjtemény «Az ifjú Oroszország könyvtára», amelyben kis kötetek jelentek meg Beethovenről, Michelangeloról, Schillerről, felfedező utazókról, a technika hőseiről stb.

SZENTPÉTERVÁR.

December 15-én este 5 órakor Laurin és Janson urak díszebédet adtak. Ez utóbbinak 40 éves születése napja volt. Tizenketten voltunk honfitársak az asztalnál. Vonatom 7 órakor indult, tehát meg kellett zavarnom az ebédet, hogy három autón gyors iramban a Nikolajevszkij pályaudvarba siessünk, ahol még néhány úr várt reánk. Az utolsó percben jöttünk s szaladva kellett megtennünk a hosszú utat a vonatig. A vonat percre indult, a svédek hurrá-t kiáltottak s Moszkva eltűnt a téli estében.

Fülkém minden tekintetben elsőrangú volt. A kalauz megcsinálta az ágyat tiszta fehér lepedővel és vánkossal. Minden úgy volt, mint azelőtt. Semmi esetre sem volt rosszabb, mint a háború előtt.

Észak felé a hótakaró mindig vékonyabb lett s fél-óránnyira Pétervár előtt egészen eltűnt. Míg ott ültem s az ablakon kitekintve néztem a reggeli szürkületben elrohanó tájat, egy fiatal diák jött oda egy diákleány kíséretében s kérdezte, hogy beléphet-e.

— Tessék! Foglaljanak helyet, mit parancsolnak?

— Talán tudja, hogy milyen szegénység van a pétervári diákok között. Küzdünk amennyire lehet, hogy megélhetésünkhöz pénzt szerezzünk. Ezért áruljuk ezt a füzetet «A művészet élete», s reméljük, hogy vesz egy példányt.

— Természetesen.

Néhány perc múlva berobogott a vonat a Nikolajevszkij (vagy moszkvai) pályaudvarba, ahol a svéd vöröskereszt képviselője, John Tuneld mérnök fogadott és vett védelmébe. Autóba ültünk s a Nevszkij-proszpekten végig-

haladva a Trockij-hídon át a Bolsaja Nevszkaja-n megálltunk Tuneld lakása előtt.

Amíg a kávét ittam, Tuneld vázolta a napi programot. Láttam, hogy itt kemény munka vár rám. Vasárnap volt s már hétfőn délután 4 órakor el akartam utazni. Azt az óhajtást fejeztem ki, hogy a tudományos akadémiát, az Eremitage-t és a Marinszkij-színház balettjét szeretném látni. Ha ennél maradtunk volna, nem lett volna veszedelmes. De sikerült még néhány csodálatos feladatot bele-

A szentpétervári akadémia.

szorítani ebbe a 30 órai időbe, pedig egy részét pihenésre is kellett fordítani.

Dél felé tudós urak jöttek értem autóval s elvittek az előadásra. Esett. Pétervár üres és sivár volt. Itt-ott volt látható egy-egy férfi és nő. Úgy mentek, mintha semmi céljuk sem volna. Vasárnap volt, de harangok nem szóltak. Ritkán rohant el mellettünk egy-egy autó s néha dőcögött egy izvozcsik üres kocsiján lassan a csöndes, élettelen ház-sorok mentén. Ez volt Pétervár, az egykor oly vidám, nyüzsgő város?

Több intézet, a tudományos akadémia, az egyetem,

a földrajzi intézet és a földrajzi múzeum — s talán még egy — összejött egy közös előadásra s ezt az Alexej Alexandrovics palota nagytermében tartották meg. Kétezer ember volt itt összezsúfolva. Egy fekete tábla és egy darab kréta segítségével elmondtam a sivatagok és Tibet ismert történetét. Az egyetem rektora, N. S. Drosin, gyönyörű beszédet mondott. Az oroszok szónoki képessége néha bámulatos.

A Kazán-székesegyház.

Máris sietnünk kellett, hogy «a tudósok házába» (*Dom ucsjonnich*) menjünk. Keresztül vergődtünk az embertömegeken, melyek lekísértek bennünket a lépcsőn, az előcsarnokba és az utcára. Végre ép bőrrel jutottunk ki és sebes hajtással elértünk a *Francuszkaja naberesnaja*-ra. Itt kiszálltunk egy palota előtt s a vörös szőnyeggel borított, pompás lépcsőn felmentünk. Körülbelül húsz tudós, akadémikus és tanár jött velünk.

— Miféle ház ez? — kérdeztem.

— Ez a tudósok háza, — válaszolták.

— De mi volt ez a cárok idejében? Emlékszem, már voltam itt valamikor.

— Ez Vladimir Alexandrovics nagyherceg palotája volt.

— Vagy úgy?

Egy szolga vette át felsőkabátomat. Beléptünk a palota egyik legszebben díszített és butorozott termébe. Kis csoportokban voltak itt karosszékek és asztalok, ahol a tudósok szaklapjaikat olvashatták. Beléptünk a szintén fejedelmileg díszített étterembe, melynek magas ablaksora a Névára néz. Asztalhoz ültünk. Vladimir nagyherceg idejében ennél az asztalnál sohasem szolgáltak fel ilyen egyszerű ebédet. Az egész néhány perc alatt lepergett. Az idő rövid volt. A rektor és néhány más tanár szép és kedves beszédet tartott. Feleletemben egy régi emléket elevenítettem fel, de nem emlékszem pontosan a szavakra. A következő epizódról volt szó:

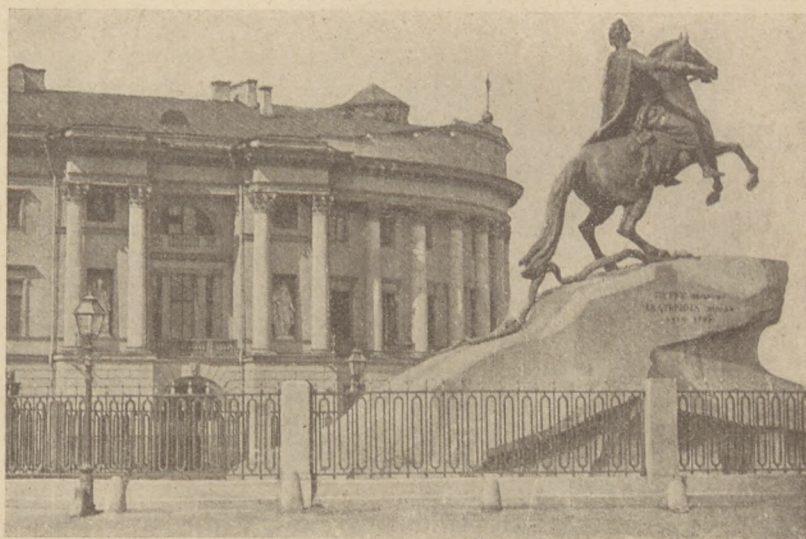
«Mikor utoljára volt szerencsém ennél az asztalnál ebédelni, Vladimir nagyhercegnő és leánya Jelena között ültem s velem szemben ült Vladimir Alexandrovics nagyherceg. Itt ültem ugyanezen a helyen s hátam ugyanezen ablak felé volt fordítva. Nem felejtettem el, hogy az ifjú nagyhercegnő Jelena Vladimirovna, Oroszország legszebb asszonya, ebéd után az egyik ablakhoz vezetett s a kora tavasz kialvó napfényében a Néva jégzajlását mutatta, minthogy a Ladoga-tó vize dagadt s a folyó szétszaggatta bilincseit. A nagyhercegnő arc kifejezése álmódzó és komoly volt, mintha vágyódott volna ki a szabadság felé, s megértettem, hogy irigyelte a jégtáblákat, melyek nehéz harcot vívtak, hogy kijussanak a tengerre.»

De az idő elmúlt és ismét sietnünk kellett. Ezen a napon, noha keresztény ünnep volt, az akadémia ülést tartott. A terem zsúfolva volt tudomány iránt érdeklődő emberekkel, s pusztán véletlen, hogy akkor tartották az ülést, amikor én Pétervárott voltam. Tehát nem gondolhatok Potemkin falvakra. Az akadémia elnöke, az öreg Karpinszkij is jelen volt, de nem ő elnökölt. Régi barátom, az állandó titkár, Oldenburg éppen Moszkvában volt, tehát nem találkozhattam vele.

Az ülésen A. E. Fersman, akadémikus tett jelentést az általa 1920—22-ben a Kola félszigetre vezetett expedíciójának tudományos eredményeiről. Előadása elején néhány szóval üdvözölt. Engem felmentettek a beszéd kötelezettsége alól. Olyan szép volt ott ülni és hallgatni lámpaláz nélkül.

Fersman előadása forma, szerkezet és tartalom tekintetében mesteri volt. Értett hozzá, hogyan kell lebilincselő módon rajzolni a hegyek és tundrák sivárságát s felsőséges

Nagy Péter szobra (Sz.-Pétervár).

biztonsággal és eleganciával vázolta a nagy természet-tudományi problémák fővonalait, melyeket az orosz expedíció megoldott. A szomszédos teremben kiállítás volt kőzetdarabokból és gyönyörű szép ásványsorozatokból. Ezek földrajzilag s nem rendszer szerint voltak elrendezve s minden csoport fölött ott volt egy sor gyönyörű fénykép-felvétel a masszívról, ahonnan a darabok valók.

Már csaknem félhétre járt az idő, pedig hat órára Tuneld néhány svédet hívott ebédre. Sietnünk kellett! De ekkor egy tucat energikus diák rontott a terembe s azzal

a határozott kívánsággal állottak élém, hogy vegyek részt egy félhétkor tartandó ünnepségen.

— Nem tehetem, — feleltem — már egy félórával lekéstem egy más ígéretemről.

— Az nem baj! — El kell jönnie!

— Miről van szó?

Az Izák-székesegyház.

— Éppen most nyitnak meg egy étkezőhelyiséget, egy egész sor termet, ahol szegény diákok háromfogásos ebédet kapnak 30 kopekért.

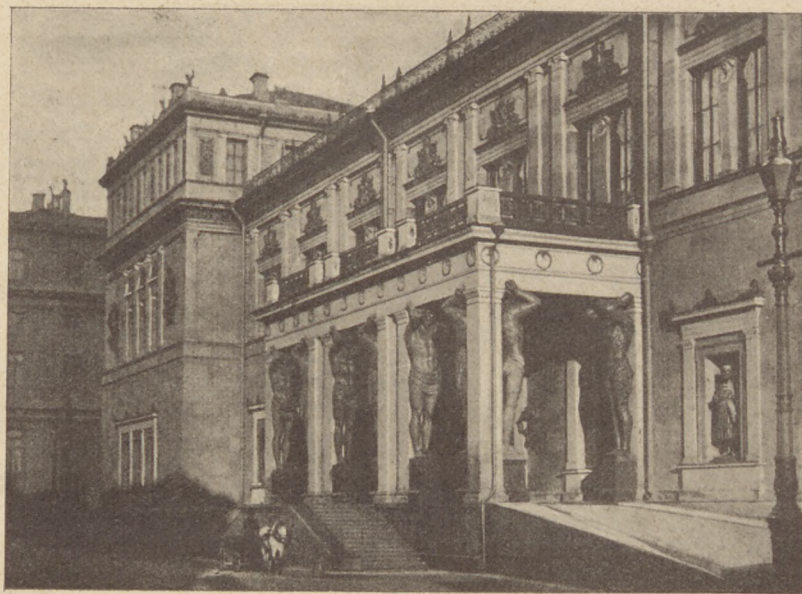
— Jó, ha nem kell beszédet tartani, csak néhány percig kell maradnom s ha nincs messze, akkor elmegyek.

— Csak néhány ház innen. Van autónk. Elég, ha csak néhány percig marad.

Tuneldet és engem egy autóba tuszoltak s egy előcsarnokba jutottunk, ahol nyüzsgöttek a diákok és diák-

leányok. Fölvittek a lépcsőn egy óriási terembe, ahol hosszú asztalok voltak terítve s száz meg száz diák ült várva a tálalásra. Az egyetem rektora is ott volt. A terem keskenyebb oldalára mentünk, ahol a rektor csendet parancsolt s megmondta, hogy ki vagyok. Hurrát kiáltottak s a rektor a fülembe súgta: Mondjon csak néhány szót! — S én csak a következő pár szót mondtam:

Az Eremitage palota.

— Örülök, hogy az orosz diákokat terített asztalnál láthatom. Legyen megkímélve népük az éhségtől és szenvedéstől. Siker koronázza egyetemi tanulmányaikat, legyen életük boldog és szerencsés. Éljenek boldogul!

Újabb hurrá-kiáltás.

Aztán ismét le a lépcsőn, be az autóba s Tuneldhoz siettünk, ahol a vendégek már vártak. Pompás ebéd után néhány svéd munkás jött össze Tuneld lakásában, nagyszerű alakok, akik már sokon mentek keresztül. Volt itt néhány svéd gyermek is, akik a háború és a forradalom

éveit Pétervárott töltötték és sohasem voltak otthon Svédországban. Néhány szót mondtam nekik s nem kívánhattam számukra nagyobb szerencsét, mint hogy egyszer hazamehessenek a föld legszebb és legáldottabb országába. Mint idegen növények nőttek fel orosz talajon, sohasem tapasztalták, mi az igazi szabadság, sohasem részesültek svéd iskola tanításában. Számukra Svédország a mesebeli ország, a boldogság szigete a nyugati tengeren.

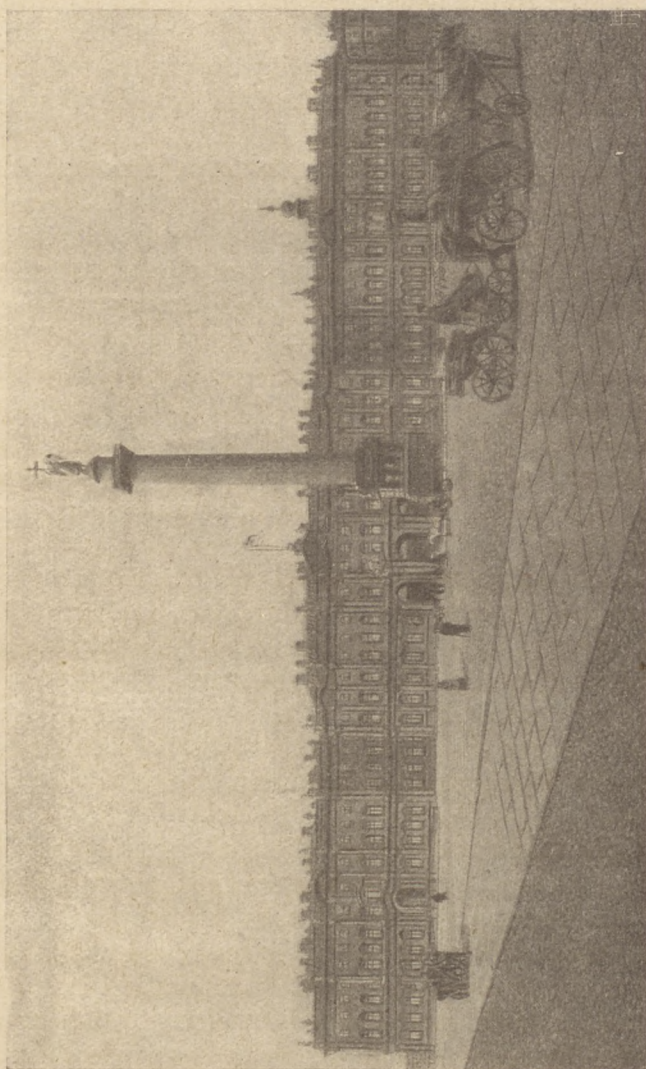
Miután mindez a szép ünnep elmúlt, a nagy operába (Marinszkij színház) mentünk s a Don Quixote balettet néztük meg. Szép volt, de nagyon hosszú. A nézőteret nagyrészt az új polgársághoz tartozó közönség, spekulánsok és zsidók, töltötte meg.

Azután a Hotel Európá-ba mentünk, amely bármelyik európai fővárosban megállhatja helyét. Egy csinos szoba ára fürdőszobával állítólag négy-öt rubel. A tetőn van egy kabaré, ahol kis asztaloknál vacsoráznak. Amit itt előadtak, ének és tánc, mind nyugati. A fényes étterem minden kis asztala el volt foglalva, hanem azért mi kaptunk helyet. Itt ültünk néhányan csaknem egészen hajnalig. Végre lementünk a földalatti termekbe, ahol gazdag kalandorok hazardjátékokat játszottak s ahol a cservonecek egész hegyei cseréltek gazdát. Sohasem láttam még ilyesmit. Utálatos volt látni a vesztesek sápadt, merev, eltorzult arcát.

Reggel öt órakor végre hazaértünk. Tele voltam benyomásokkal, de nem volt kedvem ezeket most feljegyezni. Az egyetlen, amit feljegyeztem, volt a rektor közlése, hogy Oroszországban most körülbelül 100,000 diák van, 1923-ban 36,000 új diákot írtak be az egyetemekre és főiskolákra, Pétervárott 55,000 diák van, ezek közül 11,500 az egyetemen. Soknak közülük csak 8 rubel jut havonként megélhetésre.

December 17-én, oroszországi tartózkodásom utolsó napján néhány nagyon tanulságos órát töltöttem Engström és Tuneld társaságában az állami Eremitageban, *Goszudarsztvennij Eremitas*, ahogy most a téli palotában egyesített múzeumokat nevezik. Vasárnap és hétfőn zárva van, de olyan kedvesek voltak, hogy velünk kivételt tettek.

A téli palota.

Az előcsarnokban várt bennünket 20 úr és 2 hölgy, akik mint örök vannak alkalmazva a különböző osztályokban. Elkísértek bennünket körutunkban, s minden új osztályba belépve egy másik szakember vette át a vezetést s előadást tartott egyik vagy másik nevezetes tárgyról. Csak futólagos pillantást vethettünk a világ egyik legnagyobb múzeumának termeire. A vándorlás az egész Eremitage-on keresztül több mint tíz kilométer. Látogatásom tulajdonképpen célja az volt, hogy saját szememmel győződjek meg arról, hogy nem igazak az annak idején forgalomba került hírek az Eremitage elpusztításáról, szét-hordásáról vagy eladásáról. Elmondták, hogy az Eremitage azelőtt 40 termet foglalt el, s ez a szám most még egyszer annyi, mióta a télipalota egy részét az új műtárgyak számára rendezték be, amelyeket a fejedelmi kastélyokból és magángyűjteményekből hoztak el. A világháború elején a legértékesebb tárgyakat, nehéz márvány- és bronzszobrokat is Moszkvába küldtek; később visszahozták ezeket régi helyükre.

Bædeker «Oroszország»-ában (1914) azt olvassuk, hogy a képtárban 42 kép van Rembrandttól s ezek közül 38 hiteles. Ha van ideje az embernek a régi katalógus adatait a Rembrandt-terem kincseivel összehasonlítani, azt fogja látni, hogy nemcsak hogy a régi képek közül egy sem hiányzik, hanem még néhány új is jött hozzá. Ez a világ legnagyobb Rembrandt-gyűjteménye; Casselben csak 25 képe van.

Végigsietünk a képtáron. Gyorsan megyünk. Az ezüst-termekbe jutunk, egy pillantást vetünk Nagy Péter trónjára s az Alexander Nevszkij ezüst szarkofágjára, azután egy jól lezárt, titkos szobába vezetnek, melyet nem nyitnak meg a nagyközönség számára. Fantasztikus kincsek vannak itt betörés ellen biztos kasszákbán. Bársonnyal bevont lapokon egész halom, gömbölyű aranyóra fekszik kirakva gyémánttal és drágakövekkel. Egy másikon gyémántgyűrűk, csatok, diadémok, karkötők és nyakdíszek vannak óriási gyöngyökből és drágakövekből. Rengeteg kincset őriznek ebben a szobában. Az ember homlokához nyúl

hogy gondolatait rendezze. Kint Oroszországban szegénység és nyomor. Itt az Eremitage-ban hallatlan kincsek! De ha el is akarnák adni ezeket a kincseket, hogy a nyomort enyhítsék, ki vehetné meg? Történeti és kulturális értékét nem lehet pénzben kifejezni.

Végigsietünk a porcellán, üveg és egyéb terméken s eljutunk néhány kisebb szobába, melyeket valószínűleg

A Trojckij-székesegyház.

máskor nem mutatnak. Itt őrzik a szibériai sírokban talált aranytárgyakat. Némelyik az Altaj hegységből származik s szép állatmotivumaik kínai hatásról tanuskodnak. Mások Perzsiára emlékeztetnek, ismét mások tisztán szibériaiak. Az ember bámulja azt az egyszerű, hatalmas és jellemző erőt, amivel aranyba formálták ezeket az állatalakokat.

Itt vannak egy szekrényben 2600 éves aranytárgyak Kubanból, amott van egy szkita tükör aranyból, egy kard hüvellyel, egy harci fejsze asszír és babiloni motivumokkal,

egy fejsze, melynek díszítése rokonságot árul el az ősrégi hetita művészettel. Különösen felkeltette bámulatunkat egy miniatürdísz aranyfiligránból, amely többek közt egy szabadon álló, négy ló által húzott. harcikocsit ábrázol; a vezető kezében tartja a gyeplőt s az egész munka olyan mikroszkopikus, hogy nagyító nélkül nem is lehet látni a részleteket.

Sokáig időztünk a szasszanida-termekben, a Kr. utáni II—VII. századokból származó kincsekkel. A vezetést egy másik őr vette át. Midőn oroszul intéztem hozzá kérdést, németül válaszolt: «Bocsásson meg, doktor úr, csak németül beszélek.» Mivel nem találtak szakembert Oroszországban, németet hívtak meg. Elmondta, hogy az összes, létező szasszanida műtárgyak háromnegyedrészt Oroszországban találták.

Még egy kis időt töltünk a görög-baktriai és indoszkíta gyűjteménynél, de lehetetlen vállalkozás ezekről beszélni. Midőn gyors sétánkat az Eremitage-ban befejeztük, kincseinek csak egy töredékét láttuk. Búcsúzáskor nagyon sok új kiadványt kaptam, mindegyiknek nyomdai kiállítása kiváló s némelyik fénynyomatokkal van illusztrálva.

Az Eremitage egy külön tanács felügyelete alatt áll (*Szovjet Goszudarsztvennago Eremitasa*) és minden katalógus, útmutató s tudományos irat az ő bírálatának és határozatának van alávetve. Érdekes volna tudni egyetmást e hatalmas múzeum vezetéséről. Arról a szerető gondról ítélve, amellyel az Eremitage-t és gyűjteményeit nagyobbítják, tekintélyes összegek állhatnak rendelkezésükre.

Itt is, éppúgy mint Kreml múzeumában és a Tretjakov-képtárban, arról győződtem meg, hogy az orosz műgyűjtemények nem tartoznak azon intézmények közé, amelyek a politikai átalakulások következtében szenvedtek vagy megsemmisültek volna. Mi van a többi múzeummal — Pétervárott számuk 60, — arról nem mondhatok semmit. De azt mondták nekem, hogy mind a legjobb állapotban van.

Ismét elmúlt az idő s vissza kellett sietnünk Tuneld lakására, aki svéd barátainkat meghívta reggelire. Akik ott voltak, mind kikísértek engem és útitársaimat a finn pályaudvarra. A vonat 4 óra 25 perckor indult. Azután végighaladtunk a régi, szép Finnországon Aboig. Még egy éjszaka s a stockholmi öblökön végigsiklottunk s megláttuk végre a téli ködben, amint Stockholm régi, szürke templomainak tornyai a látóhatár fölé emelkednek.

TARTALOMJEGYZÉK.

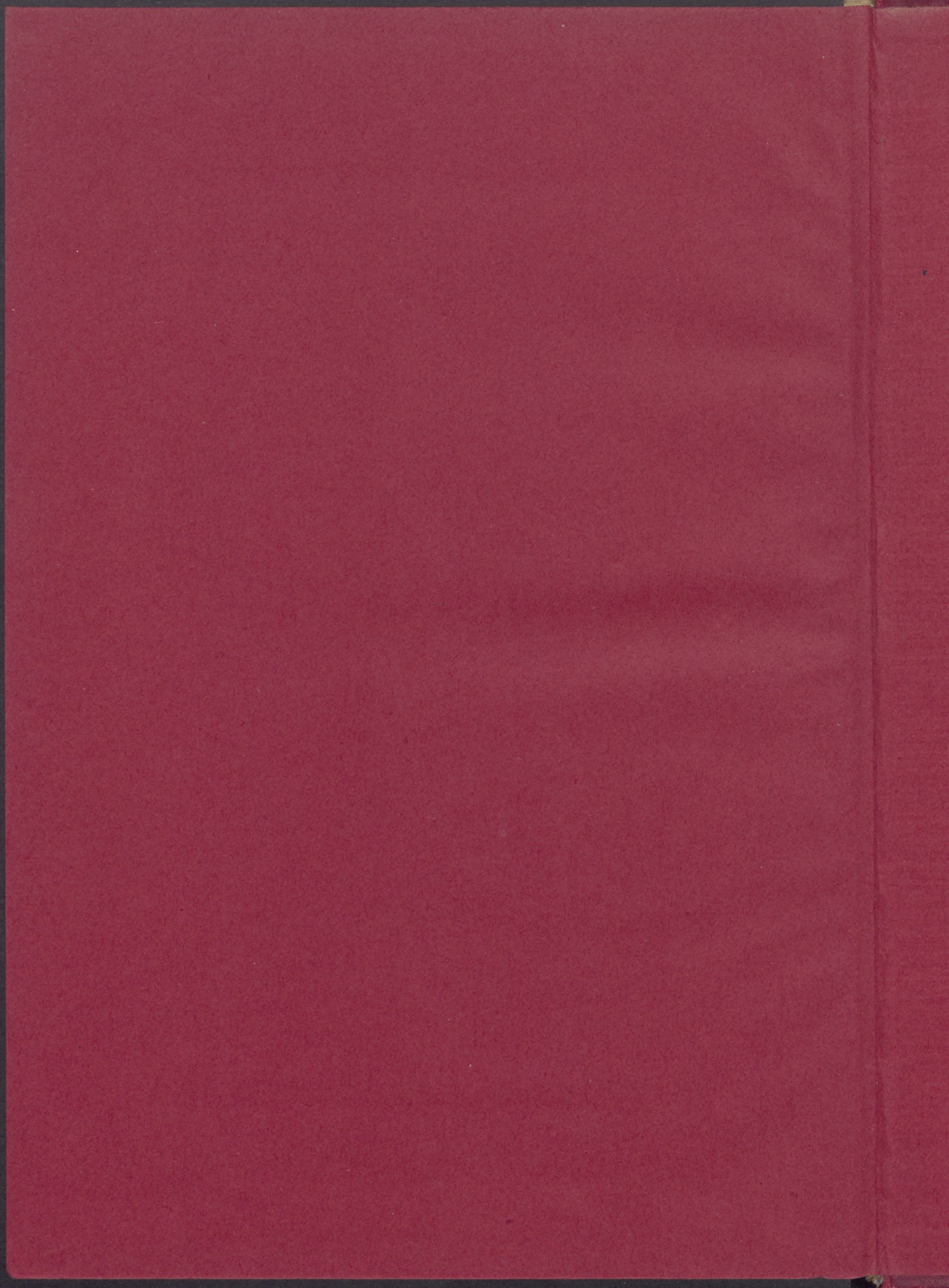
	<i>Oldal</i>
Mongólia hercege	5
Automobilon Belső Mongólián keresztül.....	22
Hóvihar a Gobi sivatagban	41
A mongol népköztársaság. Kozlov expedíciója.....	59
A svéd nővérek. Bogdo Gigen, a főláma Urgában.....	76
Orosz tanyák Külső-Mongóliában	94
Átmegyünk Szibéria határán	111
A bolsevikok Verkhne-Udinszkban	126
A szibériai expressz	140
A moszkvai szovjet	153
Orosz kultúra és politika.....	174
Két kolostor és egy akadémia	185
A Tretjakov képtár. Orosz családi élet. Utolsó előadásom Moszkvában	201
Tudományos intézetek Moszkvában.....	216
Szentpétervár.....	219

1841
FEBRUÁRIUS
SZEPTEMBER

FRANZOSZ-ORSZÁGOK TUDOMÁNYOS ÉS
KÖZVETLEN ÉS KÖZVETLEN ÉRTÉKE

MODERN
UTAZÓK
FELFEDEZŐK
KÖNYVTÁRA

SVEN HEDIN
PEKINGTŐL
MOZSKVÁIG

